

Հրատարակութիւն Սեդրակ Տէմիրճեանի Պէշրուք

Հեղինակ՝

ՅՈՎ. ՀԱՆՆԷՍ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ

ՔԷՏԱՅԻ ԺԻՐԱՅԻ

ԱՆՁՆՈՒՐԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ

(Վերջին գործունէութիւնը Յօդաւոր եւ իր օրջակա-

յից, եւ կախաղան հանուիլը)

Բ. Տպագրութիւն

ՏՊԱՐԱՆ

ԳՐԱՏՈՒՆ

G. DONIGUIAN

Rue Nahr (St. Michel)

Beyrouth - Liban

— 37342617 —

II

474

12 APR 2013

474

1/0

Հրատարակութիւն Սեդրակ Տէմիրճեանի Պէշուր

Հեղինակ՝

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԷՄԻՐՃԵԱՆ

ՔԷՏԱՅԻ ԺԻՐԱՅԻ ԱՆՁՆՈՒՐԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆԸ

(Վերջին գործունէութիւնը Յօդաս եւ իր շրջակայից, եւ կախաղան հանուիլը)

Բ. Տպագրութիւն

ՏՊԱՐԱՆ

ԳՐԱՏՈՒՆ

G. DONIGUIAN

Rue Nahr (St. Michel)

Beyrouth - Liban

— 1913 —

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Ս Ք

Այս գիրքը, հրատարակուած է Ժիրայրի կա-
խաղան բարձրանալէն, մօտաւորապէս 18 տարի վերջ,
Թրքերէն լեզուով, չըջանի հայութեան հասկնալի դարձ-
նելու մատուցութեամբ, հրատարակութենէն անմիջապէս
յետոյ ընդհ. պատերազմը վրայ հասած ըլլալուն, սոյն
գիրքը կարելի չէ եղած պահանջուած ձեւով տարածել
Հայ Ժողովուրդին մէջ, և արդէն գիրքերուն մեծ մասը
վախի և սարսափի չըջանին փճացուած են:

Իսկ մինք, զայն հայերէնի թարգմանեցինք կո-
րուստէ փրկելու համար գիրքը՝ որ իբրեւ յիշա-
տակ մնացած է իմ հօրեղբորմէս, և ապա, անոր բո-
վանգակութիւնը ուղեցինք հայութեան և առաւելապէս
Հայ Երիտասարդութեան սեփականութիւնը փարձնել:

Առ այդ, չնկճուեցանք զժողովրդեան² առջեւ և
յանձն առինք նիւթական ու բարոյական զոհողութիւն-
ներ զորս, վստահ ենք թէ ընթերցողը խորապէս պի-
տի գնահատէ և սատար պիտի հանդիսանայ մեր այս
ձեռնարկին՝ նիւթապէս ու բարոյապէս, քաջ գիտնա-
լով որ, մեր նպատակը եղած է գրականութենէ աւելի՝
Հայ Ժողովուրդին օգտակար ծառայութիւն մը մա-
տուցանել:

Պէյրուս, 15 Յուն. 1939

Անգրաք Տէմիրճեան

11-42497

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԵՄԻՐՃԵԱՆ

ԿՆՆՍԱԿՐՈՒԹԻՒՆ

1860 Յունիս 23 ին ծնած եմ Սեդրակի Քիլիք գիւ-
ղը, սեղւոյն եւ միջավայրին բերմամբ. քէ Մայրենի լե-
զուէն եւ քէ՛ գրել կարգալէ զուրկ մնացած եմ քեւ,
բայց երբ չափահաս եղայ Ազգիս ու հայրենիքիս ուն-
հասնում ու ստիպողական կարիքները տեսնելով (դո՛ւն
հեղբ օգնէ՛, որ Աստուծոյ քեզի օգնէ). սկզբունքիմ

համաձայն կարողութեան ներած չափով մէկ կողմէն մահիս լուսաւորութեան եւ միւս կողմէն՝ Ազգային գործերուն զարգացումին սիրահարութեամբ:

Երբոր 32 տարեկան եղայ, Արեւելեան խնդիր Հայկական դասը խիստ սասկացած, եւ Հնչակեան կուսակցութիւնը գործացած էր, մեզով ու խղճով թուառազգիս դասին արդար ըլլալուն համոզում գոյացնելով 1892 ին նախ Թորոս Ծառուկեան եւ ընկերը Կիւլպէնկ Համալեան եւ յետոյ Ժիրայր-Մարտիրոս Պոյանեան անուն յեղափոխական անձնուէր գործիչներու հետ յարաբերութեան եւ գործակցութեան մէջ զտնուցայ. եւ Պոզուգի Հայ Ազգայիններու բարոյապէս զարգացման եւ նիւթապէս յառաջդիմելուն համար իմ կեանքս՝ եւ իրենց արդար իրաւունքներուն պատշաճութեան համար ամէն ջանք ու աշխատութիւն չի խնայելու երդումով խոստում եւ ուխտ ընելով, Ազգիս նամարիս բարեկամը, եւ վերջերուն եւ իր սպեղանին եւ դասին պատշաճը երդող նեղրիս ու անձնուէր յեղափոխականներու վստահիլը խորհրդակցանք ըլլալով՝ ընտանիքս ու զաւակներս եւ նոյնիսկ անձնական գործս ու հանգիստս ուրանալով գրեթէ-ցորեկ պէտք եղած պարտականութիւններու կատարման եւ առանց զլանալու ու առարկութեան, ինքզինքս՝ մարդկային, ընկերութեան նուիրուած եւ վերջապէս ենթարկուած անջանքներովս ու անկասկածելի ներդրութիւններովս վկայեցի ու հաստատեցի եւ սուղեցի:

Ափսոս որ այս միջոցին անտանիքի անջանքներու, տգիտութեան եւ գիտութեան լուծին տակ ազատ կամքի ու անձնական իրաւունքներու վայելեան ու առաքինութեան գուրդ, կարգ մը վասակներ ու տարին դաւանանքներ (յոսես), ամէն տեսակ տնտեսութիւններու եւ ամբողջականութեան դիմելով եւ խայտառակութիւնով ազգը իր արդար իրաւունքէն զրկելուն առթիւ. սրտս բոլորով ու յորդող բանաստեղծական ճոգեկան յիշատակներէն եր.

բեմն յանկեր (ոտանաւոր) մեր բերրողներ պատրաստելով սրտս անեղ կրակը մարելու ու զսպելու աշխատեցայ.

Բռնագետական կառավարութեան բիւրս ուժին ենթարկած անջանքներէն ու առթած վնասներէն Ազգին ու հայրենիքին ազատութեան հասած եւ սահմանադրութեան արժանացած ասէն, շարունակուող այլեւ այլ յաջողութիւններուն տեղեակ ըլլալով, ազատութեան յարգը զնահատելու փափաքով՝ պարտականութիւն ստանձնած այլեւայլ գոհողութիւններն ու ջանքերը ընդհանուրին հասկցնելու եւ տարածելու սկսայ. Լիայոյս եմ քեզ նոր տնտեսգին մային լուսաւորութեամբ եւ յառաջդիմական ընդունակութեան ճնշման զնահատման արժանանալով պիտի ուրախանամ եւ մխիթարուիմ:

21 Յունուար 1912

Յովհաննէս Տեմիրճեան

Քէլէր

Յարգելի ընկերս

Տիար Մընաս Ս. Պետրոսեան

Կեսարիա

Ձեր մշային անգուլ աշխատանքն, եւ փոքր հասակէն մանկուայն դաստիարակութեան, եւ ազգային լուսաւորութեան, յառաջդիմութեան, եւ հողատեղան գործերուն համար, տարած օժանդակութիւններդ եւ հաւատարմութեամբ եւ սրտի ու վեհութեամբ ընդգրկած նրդապան գործունէութեանդ տեղեակ ըլլալովս հանդերձ որ ամենուն ալ ծանօթ է, եւ այս պատճառներով ենթարկուած անջանքներ, անհանդուրժելի ձեռն ու բանտարկութիւն. եւ վերջապէս Սահմանադրութեան հոշակումէն յետոյ միեւնոյն նպատակով ու գործով Գաղասիոյ նահանգին Ս. Ի. Հնչակեան Կուսակցութեան Մ-նիւղերուն կազմակերպողը եւ գործիչը ու քիչ յետոյ կրկին ուսուցչութեան պէս նուիրական գործին լծուիլդ, քեզ

անքերի գիտեմ, եւ մեր բոլորին սիրելի խոսիս ու ան-
վեհեր ժիրայրին Պօղոսի ազգայիններու մէջ կատարած
անբասիր առաքելութիւնը եւ յեղափոխական ՀՅԿ. Կու-
սակցութեան համար ըրած կազմակերպութիւնները եւ
յաջողութիւններու յիշատակը չի մոռցուելու համար. եւ
նոր սերունդի կողմէն ազատութեան եւ եղբայրակցու-
թեան համար արիւն ու հոգի նուիրելով մէջ բերած ըլ-
լալը հասկցուելով անոր պատգամութեան եւ պահպան-
ման համար. ոգի ի յուին աշխատելու մէկ մասը հրա-
սարակութեան եւ մէկ մասը իբր թերթ տպել տալ փա-
փաքելովս՝ հրատարակութիւնս բառ. առ բառ ճշգր. քա-

ՄԻՆԱՍ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ
(ԱՍՈՒՊ)

տոյգ ըլլալուն առթիւ, Ձերդ մեծապատուութեան պէս
բոլոր եղբայրեանց գիտակից մտերիմ ընկերակցիս կը
դիմեմ ու դիմումիս ընդունուիլը եւ պէտք եղած աջակ-
ցութիւնը ու ղոհողութիւնը չի խնայելով օգտակար ու
հանելի ըլլալը Ձեր մտային բարձր կարողութենէն հայցե-
լով եւ այս առթիւ զործադրութեան հարկադրուած ու-
նիւն ու պարբերութեանց առթիւ եւս նորագոյն ձեւով
սրբագրութեան շնորհիւ առնելով՝ տպագրութեան եւս,
աշխատանքի տանելով ի գլուխ հանելու հարկին տակ սոյն
երկասիրութիւնս՝ ուղղակի Ձեզի կը նուիրեմ եւ խընդ-
րանովս յարգանքներս ընդունելնիդ ի խոր սրտէ կը
հայցեմ:

Մտերիմդ

12 Փետրուար 1912

Յովհաննէս Տեմիրճեան

Կեսարիա

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ ԳԻՐԻՔԻ

ՊԱՏԱՍԽԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ

Նամակնիդ ստացայ, նուիրումէդ շնորհակալ եղայ
առաջարկուող մեծ գործին սրբութիւնն ու բարձրու-
թիւնը, և զբաղումներուս յոյս ստիպողականութիւնը
և շատութիւնը զոհելիքս և Ձեր խնդիրքին առաջնու-
թիւն տալս քաջ գիտէք, և փափաքներուս ու գաղա-
փարներնուս մէկ ըլլալուն պէս սրտերնուս ալ մէկ ըլ-
լալուն վստահ էք, որքան որ մեծ նահատակ ժիրայրին-
գործունէութիւնը քիչ առաջ նուազատիս կողմէն գրի առ-
նըւած է Կեսարիոյ և Եօզկաթի մէջտեղ գտնուող Պօ-

դուզ անուն միջավայրը բնակող Հայութեան մայրենի լեզուէն զուրկ ըլլալով չօգտուելուն համար անոնց հասկցած լեզուով հրատարակուելը անօգուտ է' ըլլար կը կարծեմ, աւելի գովեստի արժանի կէտը սա է որ, գըրութիւննիդ երբեմնի երեւակայական և շինծու բարոյախօսութենէ բաղկացած է' ըլլալով, սոսկ բնական ճշմարտութենէ բաղձեալ մի գործունէութեան յայտարարութիւնը ու պատմականն է, որովհետեւ Ժիրայր որքան որ շատ անգեր աշխատած և իսկական յեղափոխականի յատկութիւններու անձնուէր յեղափոխականներ հասցուցած և անձնուիրութեան սերմերը ցանկելով անթիւ, անհամար գործունէութիւններ ըրած է, անոնց մասին բուն իսկ հոգւով ու ուսումով զարգացուցած կարող ու գիտակից աշակերտներու կողմէն գրի առնուած է յոյժ շահեկան առաքելութիւնը, բայց Եօզղատի մէջ կատարուող կազմակերպութիւնները, գործերը և վերջապէս մի քանի զէպքերը՝ և արիւնհարբու Համիտին ստորին վարձակալներու միջոցաւ կախաղանի վրայ Հայրենիքի անդորրութեան և խաղաղութեան սիրոյն համար անձը զոհելը և իր անդուգական կեանքին վերջին և գործունէութեան վեհութիւնը ամենէն յարգի յիշատակները մինչև այսօր շատերուն անծանօթ ըլլալով. ասոնց բոլորին ալ գրեթէ ակնհայտաւ և գործով ընկերակից ըլլալնիդ և մեր ալ կէտ առ կէտ տեղեկութիւնը ըլլալով անմեղ նահատակին սուրբ և մաքուր յիշատակը և բարձր դադափարի վեհութիւնը և Գօղտգի Հայոց սրտերուն նորոգութիւնովը յաւիտենապէս անմոռաց ու անթառամ մնալու մասին զոհողութիւննիդ կը գնահատեմ և աշխատակցութեանդ կը մասնակցիմ:

1 Մարտ 1912

Մտերիմդ
Մինաս Մ. Պետրոսեան

Ժիրայրի Գօղտգ ժամանումը

Ժիրայրին նախօրոք Կեսարիա՝ Ե՞րբ և Ի՞նչ միջոցով եկած ըլլալը մեզի համար, թէև հանելուկ և անծանօթ մնացած է, բայց ազդեալը (եաֆթա) խնդրոյն, Կեսարիա գտնուելով, հոն ծագող մեծ խառնակութեան և խառնակչութեան պահուն՝ Էփֆարայի Ս. Կարապետ վանքի աղաւնոցին մէջ Կիւլպէնկ Համալեանի հետ միատեղ ձերբակալուած և բանտարգելուած՝ գործիչ Անտոն Ռշտունիյին Կեսարիոյ բանտէն Եօզղատի Հնչակեան մասնաճիւղի վարչութեան գրած մէկ գրութիւնովը, իր կենսագրականին հետ, պատահած ղէպքերու լուսաբանութենէն յետոյ՝ «ընկերակցութեամբս գրտնուող Ժիրայրը՝ մութին մէջ քովէս կորսնցուցի, և ապա ձերբակալուեցայ. այս վայրկեանիս իրեն ո՞ւր և ի՞նչ վիճակի մէջ ըլլալէն տեղեկութիւն չ'ունիմ» ձեւացնելու իմաստով, համառօտակի տեղեկացուցած էր. յիշեալին ցուցմունքին համաձայն, Ժիրայր Եօզղատ չ'հասած Կեսարիա գրտնուած է, սակայն հոն ի՞նչ ծառայութիւններով և ինչ պայմաններու տակ զոհողութիւններ ըրած ըլլալը չէ յայտնուած. միայն Ժիրայրին Եօզղատ հասնելուն, խօսակցութեան մը առթիւ, Եօզղատէ գատ՝ 11 տարբեր տեղեր ղէպքեր հանելով իր հոգին ազատած ըլլալը յայտնած է:

Ժիրայր՝ Ռչտունիէն բաժնուելով, առաջին անգամ կեսաբրիայէն Գալուստ ծածկանունով կէմէրէկ գաւառակը կուգայ. հոն գոյութիւն ունեցող Հնչակեան մասնաճիւղը՝ լաւ կերպով կը զօրացնէ և ընկերները զրգութեան կը մղէ. և երբ սաստիկ խուզարկութեան մը կը ձեռնարկուի՝ հազիւ թէ իրեն յատուկ եղող զերազոյն մէկ կարգադրութիւնովը՝ իր զլուխը վտանգէն ազատելով՝ անմիջապէս Թէրզիլի գիւղը կը հասնի. ինչպէս որ նախապէս Եօզղատի հետ շփման, ծանօթացման և յարաբերման պատճառը այս գիւղը եղած էր, նոյնպէս ալ, Եօզղատի հետ իր կապակցութիւնները, զբաղումներն ու գործունէութիւնները դադրեցնողն ու խզողը նոյն այդ Թէրզիլի գիւղը եղած էր:

Ժիրայրը Թէրզիլիէն մեկնելով, Փէօհրէնկ, Պուրունգըշլա, Քէլլէր և ուրիշ կարգ մը հայկական գիւղեր հանդիպելով, ահատապէս կազմակերպութեան գործին ձեռնարկելու փափաք ունեցեր է թէև, սակայն ճիշդ այդ միջոցին, այսինքն 1893 Յուլիս 19-ին՝ հինգ հերոսներուն էնկիւրիի մէջ կախաղան հանուելուն լուրը՝ անկար ու անձար հայերուն տխրութիւն և տրտմութիւն պատճառած ըլլալովը, ինքն ալ ազդուած և տրիւրած ըլլալով հանգերձ, աշուսամենայնիւ, իր Եօզղատի հանգէպ ունեցած կապակցութիւններն ու հակումը ըմբռնելով, կազմակերպութեան գործին նոյն այդ տեղէն ձեռնարկել յետոյ, չըջակայ

բոլոր գիւղերը մաս առ մաս կեդրոն կապելու նըպատակով Եօզղատ մեկնեցաւ. երբ հասաւ, տեղւոյն Մասնաճիւղի վարչութեան անդամներէն ռմանց հետ տեսակցելով, յայտնուած կարծիքներուն համոզիչ և կարգադրութեանց ալ արգիւնաւոր ըլլալուն վրայ յուսադրուելով, քանի մը ամիս հոն մնաց և կանոնաւոր կարգադրութիւն մը ըրաւ. Այս յաջողութեան մանրամասնութիւնը արդէն, գաղտնապէս հետաքրքրուողներուն կը հասնէր՝ որոնք կարօտով կ'սպասէին Ժիրայրի վերադարձին: Յիշեալը՝ անձնուրաց Հազարեան առնունով Պօղուքի գիւղերը երթալով, ամեն գացած տեղերը սիրալիր ընդունելութիւն գտած և կազմակերպութեան գործադրութեան ու փափաքին իրականացման արժանացած էր. ազգին երկուսէ հասարակութիւնը՝ այնքան իրարու յօդեց ու կապեց, որ բոլորն ալ, առանց առարկութեան եւ խտրութեան, Քրիստոնէութեան սկզբնական շրջանին, հաւատացեալները իրենց բոլոր ունեցածները առաքեալներուն յանձնելուն պէս՝ նուիրական ու սրբազան գաղափարին սիրոյն՝ իրենց ունեցած ամբողջ հարստութիւններն տրամադրելու պատրաստ էին:

Հազարչահի կողմէ ելած ճառերուն և յայտնաբերուած ճշմարտութիւններուն հասունցուցած սիրոյ և քաջութեան առաջին պտուղները ակնհեւ ըլլալու սկսած էին. վասնզի անոր բերնէն ելող պատուաբեր ու կրակոտ ամին մի խօսք

Ս. Հոգիէն իջնող յայտնութեան և պատգամի մը նման կ'ընդունուէր. և ինչո՞ւ այդպէս չ'ըլլար. քանի որ օրինակներն ու փաստերը յայտնապէս կը վկայուէին, վասնզի հանրածանօթ անհաւատ մը, կէս ժամ անոր մօտը եթէ մնար, լսածը ազդու խրատականներէն օգտուելով բարեպաշտ կը դառնար, և անոր հետ յարարերութիւն և տեսակցութիւն ունեցող ամենավատ, և ստորին վասակն ու մատնիչն անգամ՝ ճշմարիտ անձնութեաց (Ֆէտայի) ըլլալով դուրս կուգար:

Այսու - հանդերձ, թէեւ ասոնց մէջ ընչաքաղց և իրենց անձնական շահերուն գերի եղած Անանիա և Սափիրաներ ալ կը գտնուէին, որոնք, ուղղակի իրենց մի դոյզն շահերուն համար ընդհանուրին վնասը ստանձնելէ երբեք ետ չէին կենար, և սակայն անոնք ալ իրենց արժանի պատիժները գտնելով, կամաց կամաց մաքրուելու վրայ էին. և նոյնիսկ ասոնց մէջ գտնուեցան այնպիսի անխիղճներ, որոնք, ազգին և հայրենիքին, կեանքին փրկութեանը պաշտպան եղող այս սրբազան ու նուիրական համաձայնա — միութեան չ'մտնելէ և չ'արձանագրուելէ դատ, եղած կամ ըլլալիք կարգադրութեանց հակառակ դիրք բռնեցին, և կուսակցութեան գաղտնիքները կառավարութեան տեղեկացնել իսկ փորձեցին:

Կտրիճ գործակատար՝ իր սկզբունքն ու կազմակերպութիւնը աւելի ապահով գետնի մը վրայ հաստատ պահելու, և անոր գոյութեան յարատեւութեանը համար, Ս. Գրքին՝ «Եթէ ալ աչքդ քու

գայթակղութեանդ պատճառ կը դառնայ, հանէ գայն և նետէ» ասացուածքին համաձայն, նոյն պայմաններով գտնուող անպիտաններուն հեռացելն ու վերացուիլը վճռեց. որովհետեւ այդ շրջանին, իր հրահանգներուն տառացիօրէն գործադրուելուն՝ զուտ կապուած՝ պատրաստ եղող 12-15 հօգի զինեալ կուսակցականներ, և անոնց մէջը քառասունէ աւելի գիւղերու ժողովուրդը՝ մինչև իսկ Մօրիք անունը արտասանելու կարող եղող 5-6 տարեկան մանուկներն անգամ, առանց հափազանցութեան, անոր առջևը զոհուելու՝ և հրամաններուն հնազանդելու պատրաստ և իր հրապուրիչ ու առինքնող դիմագծին երկրպագելու կայնած էին:

Հերիք էր, որ ժիրայրի կողմէն հրաման մը կամ պատուէր մը տրուէր, անոր գործադրութեանէն խուսափիլ անկարելի էր, հայրը՝ իր անպիտան որդին, եւ որդին՝ վասակ անուանուող իր հայրը սպաննելը՝ իրենց համար վեհագոյն առաքինութիւն մը, հայրենիքին ծառայութիւն և սրբազան գործին հաւատարմութիւն մը կը համարէին. արականներու յատուկ կազմակերպութենէ զատ, իգական սեռի մէջն ալ, տիկիներու եւ օրիորդներու, զատ զատ միութիւններ կազմակերպելով խմբապետներ եւ լրտեսներ կարգած էր, եւ հակառակ պարագային ունէ առթիւ, ունէ անպատեհութիւն մը յառաջ չ'գալուն համար հարկ եղած միջոցները ձեռք առնելու մէջ չէր թերացած:

ներկայ կարգադրութիւններու և տեղի ունեցած ճառերու և խրատներու շնորհիւ, կիները իրենց զաւակներուն հանդէպ ըրածնին հայոյսանքները և զանազան անբացատրելի ընթացքն ու շարժումները, իսկ օրիորդները, որոնք իրենց մանկական տարիքէն ի վեր կրածնին զարգեղէնները և կըրուկնին ագուցած դեղին օղակները, և մասնաւորաբար՝ ձիերու յատուկ եղող ճակատանոցներ և գլխանոցներ ներկայացնող շղթաներէն շարւած արծաթէ և մետաղէ կեղծ դրամները, մինչեւ իսկ գնչուներու պղինձները՝ բարեբախտաբար՝ գործածելէ հրաժարեցան:

Աւելի զարմանալին՝ նոր հարսերը, որոնք իրենց կեսրայրերուն՝ երեսնին ցոյց տալը մեղք կը համարէին, և երեսնին վարչամակով գոցելով, սաւանով կը պատէին, դարձեալ կտրիճ՝ Հազարչահի ազատական զաղափարաբանական ճառերուն շնորհիւ՝ հանեցին ու լքեցին վարչամակն ու սաւանը և ազատ համարձակ բաց պտտելու և իրենց ալ մարդ ըլլալնին զգալով, ազատօրէն արտայայտուելու գաղափարը ունեցան. հետեւաբար երկսեռ հասարակութեան միջև ունէ խորութիւն ու տարբերութիւն անհետանալով, քինախնդրութիւնը, ատելութիւնն ու թշնամութիւնը վերացուելով՝ եղբայրութիւն հաստատուեցաւ:

Ներքին միութիւնը՝ մէկու մը վրայ դատ մը բացուելու պարագային, քննիչ յանձնախումբի նախագահը՝ նոյն իսկ դատախազեալը իր եղ-

բայրն իսկ ըլլար, ամենեւին զայն չէր պաշտպանէր և չէր կողմնակցէր, այլ խղճմտութեամբ, օրինականութեամբ՝ զայն դատապարտելու պարտաւոր էր, վասնդի կազմակերպութիւնը՝ արդարութեան վրայ հիմնուած էր:

Օրին մէկը ժիրայր՝ քուարկութեամբ ընտրուած վարչութեան մը՝ «ձեր վարչութեան մէջ, արդարութիւնն ու ճշմարտութիւնը տիրելու է. կողմնակցութիւնն ու պաշտպանութիւնը պէտք է վանէք ձեր սէջէն. այլեւս, հայրենիքի կործանում մը փութացնող վատ ունակութիւնները, և չար հոգիները սրտերնուդ մէջ դիրք չընեն, այնպէս որ՝ ձեր ուղղութիւնը, արդարասիրութիւնը և գործունէութիւնը թիւրք հայրենակիցներու կողմէ գնահատուելով, ունէ ատեն դատ դատաստան ունեցած պահերնուն, դժուարութեան լուծումն ու կարգադրման համար կառավարութեան չդիմեն՝ այլ, ուղղակի ձեզի գալու պարտաւորւին»): արդարեւ՝ այս գաղափարն ալ, ուրիշ թելադրութիւններուն պէս արդինաւոր եղաւ. րնդհանուր հայ գիւղերու ժողովուրդը՝ արդարութեամբ ընթացող դատաստաններն ու անոնց գործադրութիւնները տեսնելով, կառավարութեան դուռը ռոտ չ'կոխելէ յետոյ, չըջակայ Մահմետական գիւղացիներու հետ ծագող վէճն ու կռիւնները վերոյիշեալ վարչութեան մէջ կը տեսնուէր ու կը հարթուէր, որով առանց ծախսի, արդարօրէն պաշտպանուած՝ իրաւարարութիւնը

տեսնելով, կողմերը սրտի գոհունակութեամբ եւ շնորհակալութեամբ կը մեկնէին:

Պուրունգըշլա գիւղը եղած ատենը, ժիրայրի ընկերակցութեամբ գտնուող անձնուրացներէն ընկեր Գալուստ Դաւիթեան այդ միջոցին տեղի ունեցող խիստ ուշագրաւ մէկ տեսարանը այսպէս կը պատմէ. «Ժիրայրի հետ տեղէմը դար-ցած միջոցնիս, հեռուն՝ կիներու բազմութիւն մը կը անսնուի, սակայն, այս վերջինները երբ կը տեսնեն ժիրայրիս գալը, իսկոյն փախուստի կը հարկադրուին եւ մէջտեղէն կ'անհերետութանան. փողոցի մէջ գտնուող մանուկէ մը՝ ա՛յդ հաւաքոյ-թին պատճառը՝ վէճի մը արգիւնքը ըլլալը՝ եւ երբ զինք տեսնելուն՝ վախնալով փախուստին հասկնալուն պէս՝ փողոցին մէջ ծունկի դալով, եւ ձերամբարձ «Ո՛վ Տէր, այս խեղճերը ո՛չ թէ քու մեծութենէդ եւ հրամաններուդ հակառակ ընթա-նալուն համար վախցած են, այլ ինձ պէս տկար արարածէ մը՝ աւելի ճիշտը սա խարազանի հա-րուածներէն կը դողդղան. ասոնց՝ քու բարի հո-գիէդ շնորհէ, որ ո՛չ թէ անհատէ, այլ իրենց յայցանքներէն վախնալը թող սորվին ըսելով, դառնապէս արտասուէր է»:

Ահա՛ թէ ժիրայր, իր ամէն մէկ վարուելա-կերպին մէջ անբիծ եւ անաղարտ, եւ յանձն ա-ռած սրբազան պարտականութեան մէջ անթերի ըլլալուն պէս, ուղղուելը, բարւոքումը անկարելի եւ ներումը անընդունելի եղող մէկումը՝ մին.

11-4449M

Հնչակեան յայտնի գործիչ
ԱՆՏՈՆ ՌՇՏՈՒՆԻ

Կեսաբիոյ օրջանին մէջ իր ունեցած համրա-նուէր գործունեութեան պատճառաւ Զեյթի եւ իւր ըն-կերներուն հետ ձերբակալուած եւ Դադաթիոյ պատե-րազմական ասեանին կողմէ մահուան դատապարտուած է:

չեւ իսկ մահուան դատապարտելու հարկադրանքին մէջ ըլլար, խղճի եւ արդարութեան հակառակ քայլ մը չէր առներ, մէկ խօսքով զեղեցիկ բնաւորութեան տէր, եւ ուղղամտութեան, հաստատամտութեան եւ ամրամտութեան մէկ մեծ պատկերացումն էր՝ որովհետեւ այս առաւելութիւններու շնորհիւ էր որ սակաւ ինչ ժամանակամիջոցին՝ բնաւորութեամբ, կրթութեամբ, ունայն ու սխալ կարծիքներով, եւ քաղաքակրթութեան բոլորովին ներհակ վարմունք ու ընթացքներով եւ վատութեամբ դժոխքի վիճակ ստացող Պօղոսի հայ զիւղերը, դրախտի վերածնց:

Ստեղծագործութենէ մինչեւ ցայժմ, համաձայն բնութեան օրէնքի պահանջին, Աբելի վրան՝ կայէն մը, Վարդանին՝ դէմը Վասակ մը, Մուշեղի ետեւէն՝ Մերուժան մը գտնուելը ճշմարտութիւն մը ըլլալով հանդերձ, ընդհանուրին գոհունակութեան եւ շնորհակալութեան առարկայ եղող այս գեղեցկագոյն գործունէութեան ու կազմակերպութեան վրայ ալ կարգ մը անպիտաններ գտնուեցան, որ անոնց համար մահուան վճիռէն տարբեր բան մը կարելի չէր որ ըլլար. ամեն կերպով աշարժութիւնն ու կորովամտութիւնը իրեն սկզբունք ընտրող ժիրայր, յառաջ գալիք հաւանական ծանօթ դէպքերը դիմադրաւստի համար, քառասունական հոգինոց երկու տեսակ քննիչ մարմիններ ընտրել տուած էր. ասոնց առաջինին պաշտօնը՝ մահուան արժանի յանցա-

ւորը քննութեան տակ առնել, համառօտակի տեղեկագիր մը պատրաստել և զայն ստորագրելով երկրորդ մարմնոյն յանձնել էր. այս վերջինին քննութեան արդիւնքն ալ ստորագրուելով իրեն կը մատուցուէր, իսկ ինքն ալ անձնապէս ընդարձակ և խորաթափանց բաղդատութեան կը դնէր և վերոյիշեալ մարմնի անդամները քովը կանչելով, ամեն տեսակ ատելութենէ և հակառակութենէ զերծ ըլլալով՝ այս վճռին ամենայն համոզութեամբ՝ տրուած ըլլալուն համար գանոնք կ'երդմյնէր և «արիւն ձեր՝ ի գլուխ ձեր» ըսելով մահուան վճիռը կը վաւերացնէր, որոհետեւ, այսպիսի կենաց մահու և սպանութեան վերաբերեալ գործերու մէջ՝ ժիրայր՝ խղճի և արդարութեան դէմ ունէ ձեւով պատասխանատուութիւն չէր ընդունէր:

Ահաւասիկ այս սլայմաններուն տակ, քննութեան կատարումէն և կատարեալ համոզում գոյացնելէ յետոյ՝ Եօզղատէն հինգ ժամ միջոց ունեցող Մաղար օղլու զիւղէն Սիմոն և 10 ժամ հեռաւորութիւն ունեցող՝ բնիկ Ագտաղ Մատենէն և սակայն Գարաեաղուպ զիւղը բնակող Յոյն ոսկերչի մը տէրօրներուն որոշում տրուած՝ և առաջինին՝ Մուշեղ, իսկ երկրորդին՝ Թավուստենցի Միհրան կարգուած էին, որոնք՝ սպանութեան հրամաններուն վճռագիրները ի ձեռն ունենալով տէրօրը գործադրելու համար մեկնած էին:

Միհրան, իր հսկողութեան ներքեւը գտնուող
և իրեն ընկերակցող Տէօվլէթ Համալեանին ներ-
կայութեամբը, ամենայն յաջողութեամբ իր պար-
տականութիւնը կը կատարէ և ապահովապէս օձիք-
նին կ'ազատեն թէև, սակայն, կեսարիա քաշուած
հեռագիրներու վրայ, անձամբ, տարիքով և ալ
աւելի սեմօրութեամբ, ունենալուն՝ ժիրայր կարծուե-
լով, վերոյիշեալ քաղաքի Ուկուն շուկային մէջ
փորձառու և վարպետորդի ոստիկանի մը կողմէ
կը ձերբակալուի և նախնական հարցաքննութեան
միջոցին, իրեն Պուրունգչիացի և Թալասէն ամուս-
նացեալ ըլլալը յայտնելուն պէս՝ կուսակցական-
ներէն Տէօվլէթի և Կիւլպէնկի քեռայրը ըլլալը
կը հասկցուի. և իսկոյն, ոճրին հեղինակն ու
գաղտնիքները հասկնալու համար, օրուայ կա-
ռավարիչ (Միլթէսարըֆ) Զիլսամ Փաշային ներ-
կայութեան կը տարուի. փաշային ձեռքը եղող
11 կտոր ծածկագիր (շիֆրէ) հեռագիրներու ըն-
թերցման սպասելու դիրքի մէջ ըլլալով, առա-
ջին անգամ. Փաշային՝ ամենայն սրտմտութեամբ՝
«ո՛ւր է Տէօվլէթը» հարցումին, առանց իր պա-
ղարկնութիւնը կորսնցնելու («նորին վեհափա-
ռութիւնը ամենաբարձրագոյն կայսրութեան մայ-
րաքաղաքը՝ Կոստանդնուպօլիս» իր գահին վրայ
կայուն է» (Տէօվլէթի միջ Սալթանաթը Սէնիյէնին
փախթախտը օլան Տէրսատէթտէ Թախտըն տա
գայիմ տըր.) պատասխանը կուտայ. և դեռ զանա-
զան համոզիչ ապացոյցներով իրեն ժիրայր չ'ըլ-

լալը և իր աներձագը Տէօվլէթին ո՛ւր և ի՛նչ գոր-
ծով զբաղած ըլլալէն երբեք տեղեկութիւն չ'ու-
նենալը բացայայտօրէն կ'ապացուցանէ և օձիքը
կ'ազատէ:

Իսկ գալով Մուշեղին, մահուան դատապար-
տուած Սիմոնը իր զիւղը շղտնելով երկու ժամ
հեռաւորութեան վրայ եղող Սէրայ գիւղը ցորեն
աղալու գացած ըլլալը կ'իմանայ և անպիտանը
հետապնդած միջոցին, ճամբան իրեն կը հանդի-
պի և քիչ մը խօսակցութենէ յետոյ, հայկական
խնդիրներու վրայ խօսք կը բացուի և Մուշեղ
յիշեալին կարծիքը կը հարցնէ. Սիմոն նախատա-
կան զեկուցումներով՝ կուսակցականներուն լու-
տանք և դրդապատճառներուն անէծք և հայհոյանք
ընելու կ'սկսի, առանց յիշելու եւ մտաբերելու
թէ, ինք՝ նոյն այդ կուսակցութեան պատկանու-
ղի մը դիմացը կը գտնուի, կրակոտ Մուշեղին
արիւնը գլխին ցայտելով, վերոյիշեալի տղուն ներ-
կայութեան ալ՝ առանց կարեւորութիւն ընծայե-
լու, ատրճանակը կը քաշէ և մէկ հարուածով
դիտապաստ կընէ զայն: Սպանեալին տղան վա-
զելով մօտակայ գիւղերը՝ «օգնութի՛ւն, հայրս
սպաննեցին» աղաղակին վազելով եկող, և խնդ-
րոյն հոգիին անտեղեակ եղող գիւղացիներէն Թիւր-
սիւզ օղլու Ասատուր ոճրագր. ին ձերբակալման
կը յաջողի, Մուշեղը նկատի առնելով իր ազատ
արձակմանը համար, ուրիշներուն վրաս մը չը հաս-
ցընելու վրայ ցոյց տուած ու պնդած հաւաս-

տիացումներուն ապարդիւն մնալը, նկատի առնելով զինք ձերբակալողին՝ իր տեսակէտին վրայ յամառ կեցուածքը, և կառավարութեան յանձնուած պարագային՝ վախճանին վտանգաւորութիւնը կանխագուշակելով, կեանքին փրկութեանը համար՝ զայն ալ սպաննելով փախուստի կը դիմէ. սակայն, այս երկրորդ ոճրին վրայ բոլոր շրջակայ գիւղերու բնակչութիւնը շփոթութեան և ապշութեան մատնուելով, և այս ոճիրներուն իսկական պատճառներն ալ չը գիտնալով կարգ մը քննադատութիւններով հետապնդման կը դիմեն:

Այդ միջոցին, Մաղար օղլու գիւղէն կէս ժամ հեռաւորութիւն ունեցող Ինճիրլի գիւղը գտնուող շրջուն հեծեալ ոստիկաններ (զապթիէլէր) դէպքին տեղեկանալով, քիչ մը հետախուզելէ յետոյ կը ձերբակալեն և Ինճիրլի գիւղը կը բանտարգելեն:

Ժամէ ժամ մին կողմէն տեղեկութիւն առնող Ժիրայր՝ պատահած դէպքերուն ու եղելութիւններուն տեղեակ՝ հետը կ'առնէ 9-10 կուսակցականներ և գիշերուայ ժամը երկուքին յիշեալ գիւղը կը մտնէ ու յաղթական հեծեալ ոստիկաններուն սենեակը կոխելով՝ 15-20 ձեռք գէնք կը պարպէ և կը պահանջէ որ բանտարգելեալ կուսակցականը յանձնեն իրեն. հակառակ պարագային բոլորն ալ գնդակահար ընելու սպառնալիքներ կը հաղորդէ. ոստիկանները վտանգին սաստկութիւնը խորհելով, ձերբակալուած կուսակցականին

յանձնումին կը հարկադրուին: Ժիրայր իր որսը յափշտակող առիւծի մը նման արագընթաց արշաւելով՝ շատ մը գիւղերուն շէնքերը գետնին հաւասար ըլլալուն՝ անուշադրութեամբ, մութ գիշերուայ աղջամղին, ճամբայ կարծելով իր ձիուն հետ միատեղ տանիքէն վար կը գլտորի և իր կողոսկրերը կը կոտրին, և սակայն վերջէն տաքութեանը պատճառով, այնքան տառապանք չզգար և առանց երկիւղի դարձեալ իր ձիուն կը հեծնէ և ուղղակի Քէլլէր՝ այսօր իր իրական պատմութիւնը գրչի առնող ընկերոջը բնակարանը կը հասնի, 8-10 օր հոն հանգիստ՝ և իր վերջին դարմանումին պէտք և հարկ եղած միջոցները գործադրուելով՝ անշուշտ առանց թերութեան, բոլորովին ապաքինելէ յետոյ՝ մեկնումի ժամանակ «ընկեր Յովհաննէս, կեանքիս այս վերջին մասը քեզի կը պարտիմ» խոսքովը՝ շնորհակալութեամբ հրաժեշտ կուտայ:

Ժիրայրին այս անգամուայ մեկնումը, իրենց անհատական շահերուն համար, ընդհանուր ազգին և հայրենիքին փճացումովը երջանիկ և պարծենքո՛տ՝ 19-րդ դարու յետամնաց Մերութաններուն գէմ էր:

Ժիրայր երբ Քէլլէր կը ժամանէ, նախապէս որոշուած կարգադրութեան համեմատ, շրջակայ գիւղերու երեւելիներէն կազմուած մարմնի անդամները հոն պատրաստ կը գտնէ. Սաչլը գիւղէն պահակ (հաֆըդ) Փօսթլու օղլույի, Գումգու

տիացումներուն ապարդիւն մնալը, նկատի առնելով զինք ձերբակալողին՝ իր տեսակէտին վրայ յամառ կեցուածքը, և կառավարութեան յանձնուած պարագային՝ վախճանին վտանգաւորութիւնը կանխագուշակելով, կեանքին փրկութեանը համար՝ զայն ալ սպաննելով փախուստի կը դիմէ. սակայն, այս երկրորդ ոճրին վրայ բոլոր շրջակայ գիւղերու բնակչութիւնը շփոթութեան և ապշութեան մատնուելով, և այս ոճիրներուն իսկական պատճառներն ալ չը գիտնալով կարգ մը քննադատութիւններով հետապնդման կը դիմեն:

Այդ միջոցին, Մաղար օղլու գիւղէն կէս ժամ հեռաւորութիւն ունեցող Ինճիրլի գիւղը գտնուող շրջուն հեծեալ ոստիկաններ (զապիւիլէր) դէպքին տեղեկանալով, քիչ մը հետախուզելէ յետոյ կը ձերբակալեն և Ինճիրլի գիւղը կը բանտարգելեն:

Ժամէ ժամ մօտ կողմէն տեղեկութիւն առնող Ժիրայր՝ պատահած դէպքերուն ու եղելութիւններուն տեղեկ՝ հետը կ'առնէ 9-10 կուսակցականներ և գիշերուայ ժամը երկուքին յիշեալ գիւղը կը մտնէ ու յաղթական հեծեալ ոստիկաններուն սենեակը կոխելով՝ 15-20 ձեռք գէնք կը պարպէ և կը պահանջէ որ բանտարգելեալ կուսակցականը յանձնեն իրեն. հակառակ պարագային բոլորն ալ գնդակահար ընելու սպառնալիքներ կը հաղորդէ. ոստիկանները վտանգին սաստկութիւնը խորհելով, ձերբակալուած կուսակցականին

յանձնումին կը հարկադրուին: Ժիրայր իր որսը յափշտակող առիւծի մը նման արագընթաց արշաւելով՝ շատ մը գիւղերուն շէնքերը գետնին հաւասար ըլլալուն՝ անուշադրութեամբ, մութ գիշերուայ աղջամղջին, ճամբայ կարծելով իր ձիուն հետ միատեղ տանիքէն վար կը գլորի և իր կողոսկրերը կը կոտրին, և սակայն վերջէն տաքութեանը պատճառով, այնքան տառապանք չգտար և առանց երկիւղի դարձեալ իր ձիուն կը հեծնէ և ուղղակի Քէլէր՝ այսօր իր իրական պատմութիւնը գրչի առնող ընկերոջը բնակարանը կը հասնի, 8-10 օր հոն հանգիստ՝ և իր վերջին դարմանումին պէտք և հարկ եղած միջոցները գործադրուելով՝ անշուշտ առանց թերութեան, բոլորովին ապաքինելէ յետոյ՝ մեկնումի ժամանակ «ընկեր Յովհաննէս, կեանքիս այս վերջին մասը քեզի կը պարտիմ» խօսքովը՝ շնորհակալութեամբ հրաժեշտ կուտայ:

Ժիրայրին այս անգամուայ մեկնումը, իրենց անհատական շահերուն համար, ընդհանուր ազգին և հայրենիքին փճացումովը երջանիկ և պարծենքո՛ւտ՝ 19-րդ դարու յետամնաց Մերութաններուն գէմ էր:

Ժիրայր երբ Քէլէր կը ժամանէ, նախապէս որոշուած կարգադրութեան համեմատ, շրջակայ գիւղերու երեւելիներէն կազմուած մարմնի անդամները հոն պատրաստ կը գտնէ. Սալը գիւղէն պահակ (հափըղ) Փօսթլու օղլույի, Գումգու

եռ գիւղէն Չագըր Օղլու Յովհաննէս Քեհեայի (վերակացու, մուխթար) և ընկերներուն մատնութիւններու շուրջ՝ խճամօթէն և արդար քննութեամբ մը՝ և մէկէ աւելի վկաններուն ունկնդրութեամբը՝ ամենայն համոզութեամբ՝ վերջնականապէս՝ վերոյիշեալներուն սպաննութիւնը՝ վճռուելով տէրօրիսթներուն կը հաղորդուի սպաննութեան գործադրութիւնը. ժիրայրի հրամանին ներքեւ գտնուող անձնուրացներէն մէկը՝ այսպէս պատմած է այս գործողութիւնը:

Մահուան դատապարտուած այս ստորնագարչները, անծանօթ պայմաններու տակ իրենց համար տրուած մահուան վճիռը կ'իմանան միջոցով մը, և արդէն բռնապետութեան՝ հաւատարմօրէն կապուածներուն յատուկ եղող այլևայլ յերկրանքներու, կեղծաւորութիւններու, մեքենայութիւններու և նենգութիւններու տեղեակ ըլլալուն՝ իսկոյն իրենց ընտանիքներուն հրաժեշտ տալով, կենաց և մահու ճամբան ձեռք կ'առնեն. ուղղակի իրենց սխալները խոստովանելով ներում խնդրելէ տարբեր ճար մը և փրկութեան յոյս մը անկարելի ըլլալը շատ լաւ գիտէին. վերջապէս գաղտնօրէն կուգան և ժիրայրին բնակած տունը իջնելով՝ ներկայանալու համար՝ անոր հրամանը կը խնդրեն և կ'ընդունուին. վերեւ յիշուածին պէս. Քէլլէրի ընկերներն ալ նոյն այդ ժողովին մէջ կը գտնուէին. հրահանգի պահանջքին համաձայն 15 անձնուրացներ վերէն

վար, (զլխէ մինչև ոտք — սէրափա) գինեալ եւ դէնն ի ձեռին՝ (սիլահ պատէսթ) որոնք հըրամայեալ պաշտպաններ կանգնած էին դատապարտելիներուն վրայ, եւ որոնք՝ յանցապարտները, արգարութեան սուր սուրը ի ձեռն ունենալու պաշտօնը ստանձնող ժիրայր Հադարշահին ոտքերուն իյնալով «մեր կեանքը ո՛չ թէ մեզի, այլ մեր անձեղ եւ անյանցանք զաւակներու եւ ընտանիքներու պարգեւեցէք» ըսելով դառն զըղջումով արտասուեալին պաղատանքի սկսան. ժիրայր հրահանգեց, որ ոտքի կանգնին՝ եւ խօսքի սկսելով (քէլամա աղազ իլէ) ես, ո՛չ թէ մեզի, այլ ուրիշ փոքրկեկ մըջիւնի մը անգամ պարապ տեղ (ապարդիւն Նաֆիլէ) կորստման չեմ փոփաքիր, սակայն, այս սրբազան խնդրին, ազգու հայրենիքի շահուն արգելք հանդիսացող ամեն մի մարդ օրէնքով պատասխանատու է, նոյն իսկ եղբայրս ալ ըլլայ, առանց բացառութեան կարելի չէ՛, որ ներուի, ձգէ, որ ձեր բոլորն ալ իմ հայրերն ու եղբայրներն էք, քանի որ ազգին յառաջդիմութեան եւ շահուն վնաս հասցուցիք, եւ նոյն զգուելի նպատակը շարունակելնիդ անկասկած է՝ չը կրնար ներուիլ՝ ըսելուն պէս. դարձեալ աղաղակներուն ձայնը ու ողբերը, ներկաներուն սիրտը համակեց. [Իսթիլա էթմէք, sիրեյ] «ասոր վրայով անօգուտ արցունք մի թափէք, եթէ երբեք ձեր յանցանքները անձիս դէմ եղած ըլլար՝ առանց արգելքի ներելու պատրաստ էի. սակայն

ազգի միասին եւ զրկման սառնոր հանդիսացող
դաւաճանական յանցանք մը ներել կարողութի-
նէս չափազանց վեր եղող խնդիր մըն է՝ իրաւունք-
ներն ու իրաւասութիւնները ազգին են, ըսելով
մե ըմբոյն:

Ճիշդ այդ վայրկեանը՝ հոգեվարքի մէջ եղող
հիւանդի մը՝ հոգեառ հրեշտակին դիմացը դառնուե-
լու սրտաճմլիկ մէկ տեսարանը կը ներկայացնէր:

Արդ, իրենց կեանքին յուսաբեկ եղող յան-
ցապարտներուն համար տխրութեան ենթարկուած
կացութիւնը՝ ամբողջ ժողովականներուն յուզման
պատճառ դառնալով, անոնց ալ տրտմութեան եւ
հեծնծանքին առիթ տուած էր. այս, գլխութեան
եւ սիրոյ մեծագոյն պատկերացումը եղող ժիրայ-
րըն ալ թէեւ կուլար, եւ սակայն աչքերէն գլորուող
արցունքի կայլակները ներկաներէն կը ծածկէր.
ընթերցողին ծանօթ եղող երիտասարդը, (ակնար-
կուածը գրքոյկին հեղինակն է, ծանօթ. թրգնողի)
արտօնութիւն ստանալով, «Տէր, սա՛ ճշմարտու-
թիւն մըն է որ՝ ինչպէս ուրիշ սպաննութիւններու
նիւթի շուրջ տնօրինածնիդ խնդրով, նմանապէս,
այս անպիտաններուն մահապատիժ տուածնիդ
վճիռով ալ դուք պատասխանատու չէք ամենեւին,
հայրենիքիս վրկութեանը համար այսպիսի խոսն-
գարիչներուն մաքրագործումը անհրաժեշտ պայ-
ման մըն է թէ եւ մեր սկզբունքն Սրբ.գրքի ներո-
ղամտութեան հոգիին վրայ եւ երկինքի հիմնադիր
բարձրութեան՝ մեր ազգին մասնաւոր յատկու-

թիւն մը ըլլալը նկատի առնելով, եւ միեւնոյն ա-
տեն քանիցս այսպիսի մատնիչ վասակներուն ներ-
ման արժանացած ըլլալին, եւ այնուհետեւ՝ ազ-
գապէս նոր նոր միասնին տեսնուած ըլլալը նաեւ
անուրանալի է թէեւ, սակայն նկատի առնելով
ներման աղերսը եւ Ձեր խղճին վրայ ծանրութիւն
մը չ'մնալու համար ներկայ ընկերներու հետ կ'ա-
ղաչենք որ, իրենց արարքը չ'գիտցող սա՛ թշուա-
ռականներուն ներքեւ, սա՛ դժբախտ ազգին իրա-
ւագրկումներուն պաշտպանը ըլլալիդ նման՝ ընդ-
հանուր ազգին փոխանորդաբար նաեւ ներում չը-
նորհելու իշխանութեան ալ իրաւասու էք» ու-
ղերձովը քովը նստեցաւ:

Գլխասիրտ դիւզազն ժիրայր՝ այս անիծեալ-
ներուն մահապատիժներ ու վճռագիրը կրող անձ-
նուրացներէն ետ առաւ և պատռտեց, որով այդ
րոպէին թէ մահապարտներու և թէ, ալ ներկու-
ներուն զգացած ուրախութիւնն ու դուարթու-
թիւնը անսահման էր: Այսուհետեւ իրական մա-
հէմը օձիքնին ազատողներուն պաշտօնական երգ-
ման արարողութիւնը կատարուելով, յաւիտե-
նապէս սրբազան դադաւիարին, և ազգին շահերը
պաշտպանելու համար, անձերնին և ինչքերնին
զոհելու հաստատ խոստումներ առնուելէ՝ յետոյ
ժիրայր՝ նստելու հրաման տուաւ և հետեւեալ
կերպով խրատականներ ըրաւ իրենց. «մենք, մեր
խոստմանց համաձայն սրբազան գործին համար
մեռնելու ենք. այո՛ գիտենք թէ, մեր գրկած Հըն-

չակեան դրօշը, այդ բաղձացուած ազատութեան սիրոյն անձերնին զոհող դիւցազն անձնուրացնելու արիւնոյնը ներկուած է. և այսօր դեռ ևս, դարձեալ, իրենց անձ, ինչք եւ պատիւնին պաշտպանութեանը համար, Սասնոյ բուռ մը հայ անձնուրացները, անծանօթ բժիշկի մը հրամանատարութեամբը, մարաջախտ (միւշիւր) Զէքի փաշայի Համիտիյէ վաչտերուն, և բռնասպանութեան ձեռքը կոյրզկուրայն գործիք եղող տգէտ Քիւրտ ցեղախումբերուն դէմ կը պատերազմին. այո, յիշատիւթիւնը առանց արիւնի չ'կրնար ըլլալ. ազատութիւնը երկինքէն չ'իջնէր, միայն, նահատակուող քաջերուն սուրբ դիակներն են, որ իբր մէկ ելարան՝ մեզի պիտի հասցնէ ազատութեան:

600 տարիներէ ի վեր իր կարօտովը արիւն թափուող՝ սգաւոր Մայր Հայաստանին արտասուքը սրբելու պիտի յաջողինք. ինչ կը կարծէք, արդէն Քրիստոնէութիւնն ալ զոհարեցութեան վրայ հիմնուած չէ՞ միթէ. մարդ տեսակին ամենաստորին վիճակէն, բարոյական բարձրութեան արժանալնուն, և ամենավատ տգէտներուն և մինչև իսկ, իրենց գէշ ունակութիւններովը ծանօթ եղող թշուառականներուն օգնութեան հասնող, և անոնց փրկութեանը համար իր անձը զոհողը ո՞վ է: Հետեաբար մենք ալ այդ զոհարեցութեան փշոտ ճամբաներէն քալելու և այդ ճամբան մեռնելու ենք, որ՝ երբ երկինք կը հասնինք, նազովրեցի Յիսուսին ուղղեալ «Ով՛ Յի-

սուս, քիչ մը քաշուիր և քովէդ ինձ ալ տեղ մը տուր, վասնզի, Դո՛ւ Աստուծոյ Որդի մը ըլլալով մարդկութեան փրկութեանը համար արիւնդ իբր փրկագին մատուցիր, իսկ ես, տկար արարած մը՝ նամանաւանդ անոք հայ մը ըլլալով ազգիս, ազատութեան, անձին, ստացուածքին և պատրւին պաշտպանութեանը, և մինչև իսկ քու վարդապետութիւնդ եղող, հաւասարութեան և եղբայրութեան հիմնաւորմանը համար զոհ եղայ. հետեաբար քովդ նստելու իրաւունք ունիմ ըսելու իրաւասութիւն ունենալու ենք» ըսաւ: Այս պահուն, ներկաներէն մէկը, «Տէր, օտար տէրութիւններէն մեզի օգնութիւն մը կա՞յ, հարցումին՝ «Եւրոպական քաղաքականութեան երրեք մի՛ վրստահիք, ատեն մը Ռուսիա, Խրիմեանը կը սաստէր՝ իսկ այսօր ալ՝ Թիւրքիոյ քաղաքականութեան հակառակ՝ անոր կաթողիկոսութիւնը վաւերացուց. ուրեմն արտասահմանէն օգնութեան մը յոյսով, խաբել չեմ ուզիր զձեզ. մենք մեռադի հանք մըն ենք, որ մեր ներսը շատ մը թանկագին զոհարեղէններու կտորներ կը գտնուին, և անոնց արժէքը չենք կրնար գնահատել. ահաւասիկ է, որ անոնք այս միութեան շնորհիւ, յայտնապէս միւր ազատութիւնը, Աստուծոյ ողորմութիւնովը, և մեր բազուկներուն ուժովը, անմեղ տեղ թափուող արեան շնորհիւ ձեռք պիտի ձգենք» խօսքերովը՝ ճառին վերջ տուաւ:

Այս օրերուս հայ գիւղերու մէջ պատահող

գործառնութիւններէն և այլանդակ փոփոխութիւններէն, մանաւանդ ոսկերիչին կորուստովը՝ Սիմոնին սպաննիչը եղող կուսակցականին (գօմիթէճի) բռնութեամբ ոստիկաններու ձեռքէն առնելիլը, և տեղւոյն կառավարութեան տարբեր խնդիրներուն տեղեկացած ըլլալու պարագայովը, կառավարութիւնը ամբողջ ուժովը, Մօրուք անուամբ ժիրայրին հետախուզման ձեռնարկեց:

Հայ գիւղերու մէջ, յիսունական, հարիւրական հեծեալ ոստիկաններ եւ թիւրք քաղաքային (պաշը պօղուգ) գիւղացիներ, քանի քանիները սոսկալի խռչտանգումներով և քանի քանիները անբացատրելի չարչարանքներով կը կեղեքէին. մինչեւ իսկ, հարսերուն սնտուկները եւ աղջիկներուն ծոցերը փնտռուէին կը կատարէին. ցորեկները խանգարիչութիւններ եւ չարագործութիւններ ի գործ կը դնէին, իսկ գիշերները խեղճ հայերուն տունները քաշուելով, անոնց՝ խնայողութեամբ, շաբաթներով եւ ամիսներով ու տելիքնին, պաշարը իրենց եւ իրենց ձիերուն հանգըստութեանը կը սեփականացնէին: Այս խառնակութեան եւ զրգուրութեան միջոցին, պատուի և օրէնքի բռնանալու զգուշի նպատակնին ալ յայտնապէս տեսնուած չ'ըլլալուն պատճառը՝ հագիւ հայ կիներուն յատուկ եղող ժառանգական կարքի եւ պատուոյ տեսակէտով ողջախոհ եւ պարկեշտ ըլլալուն եւ անոնց վատութիւններուն յօժարութիւն ցոյց չ'տրուելու պարագան էր և

եղած. թէեւ կարգ մը տեղեր այսպիսի անվայել յաջողութիւններ՝ հարկադրանքի տակ գործադրուած են, այդ ալ դարձեալ ընդհանուր ազգին շիղերուն դպած ըլլալու պարագան չ'կրնար ուրացուիլ: Միեւնոյն ատեն այս գազանաբար եղող յարձակումները, բոլոր մանրամասնութիւններովը ժիրայրին տեղեկացուելով, անոր մասնաւոր տետրակին մէջ կ'արձանագրուէր:

Գործերը այս գետնի վրայ էր՝ երբ, հնարամիտ քաջը, մէկ կողմէն ընդհանուր ապստամբութեան և յեղափոխութեան անհրաժեշտութեան կանուխ ըլլալը, իսկ միւս կողմէն կառավարութեան ձեռք առած բռնապետական շարժումներուն սաստիկ միջոցները՝ մարդիկութեան համբերութենէն գերիվեր ըլլալը աշարջութեամբ ուսումնասիրելէ յետոյ՝ նախապէս ձեռք առնուած ծրագրին հակառակ, ստիպուեցաւ ազգին պահանջները երեւան հանելով՝ ամենադժուարին գործի ձեռնարկելու և հետևաբար, բռնակալ պետութեան ներկան պատկերացնող կանոնաւոր յուշագիրտեղեկագիր մը պատրաստուելով և Բարձրագոյն դրան դրկուելու նպատակով քանի մը օրինակ գրչի առնուեցաւ, և ապա Եօղատի Հնչակեան կուսակցութեան մասնաճիւղի վարիչ մարմին:

«1893 Հոկտ. 29 Գշ. օրը, օր ցերեկով եկեղեցւոյ կանգակը քաշելով, ընդհ. հայութիւնը գինեալ վիճակով հաւաքուել է, և այս հաւաքոյթին, կառավարութեան և թիւրքերու կողմէ մի-

ջամուռութիւն եղած պարագային, զէնքով զիմադ-
րելու է, և հակառակ պարագային ծերեր, կիներ և
արու տղաներ ուղղակի կառավարութեան դիմե-
լով, գործադրուած և գործադրուելիք սխրագոր-
ծութիւններու և զրկանքներու մասին սաստիօրէն
բողոքելուն, և իրենց դիտումներուն փաստը-
լալուն համար, զիւղերէն գալիք 10-15 անհա-
տու՝ պատիւը ոտնակոխուած կիներուն ցոյց
տրուելը և զրկուած հանրագրութեան մատու-
ցուիլը հրահանգուած էր. հանրագրութեան բո-
վանդակութեան գալով, «Օսմանեան կայսրու-
թեան բովանդակ շրջանները եղածին պէս Եօզղատ
և յարակիցը եղող 46 կտոր Բիրստոնեայ գիւղե-
րուն, կառավարական պաշտօնեանհրու կողմէ գոր-
ծադրուած վայրենութիւնները, ստացուած կա-
շառքները, այլ և այլ ստորնութիւններն ու դաւադ-
րութիւնները մէկիկ մէկիկ թուած և ապացոյց-
ները փաստացի օրէն մատնանշուած է: Արդա-
րութեան անարդարութիւնը, քաղաքային դասու-
ներողամտութիւնն ու անփութութիւնը և ոստիկան-
ներու անհրկիւղ ու անխնայ կեցուածքը, բան-
տերուն դժոխքի վերածուիլը, հարկահաւաքնե-
րուն կեղեքումները, բանտապահներուն՝ գիշերնե-
րը մարտաստան և ոճրագործ ապստամբ (էջը-
յա) դատապարտեալները ազատ համարձակ քա-
ղաք ձգելը, և որոնց, հարստահարուած հայերը
թալլելը ու Պ. Պետրոս Յակոբեանի պէս յարգե-
լի և վարկալի մէկ վաճառականը խեղդելէ յե-

տոյ, վերստին բանտ վերադառնալին, և նահանգ-
ներուն՝ այսքան զիմումներուն կարևորութիւն
իսկ չ'տալով՝ լուսթեամբ փոխանակումը, տասա-
նորդի վարձակալութեան (աշար իլթիզամը) և
սչխարաց թուման (տղնամ թատատը) միջոցներուն
պատահած գողութիւնները՝ վերջապէս, Երլտըզի
Լուսնարերձէն (գամարիլա) մինչև ամենայնոն
ոստիկանի «զապթիյա» քմահաճ գործունէութեան
և գործադրութեան մանրամասնութիւններէ բաղ-
կացեալ էր» և համաձայն թելադրանքի, հաւա-
վարութենէն՝ զանգակի զարնուելուն մասին՝ երբ՝
հարցում ըլլայ, «արդարութիւնը մեռած է,
և արդէն այս երկրին օտարոտի ըլլալուն՝
դազուղը մէջտեղ մնացած է, և անա անոր թաղ-
մանը համար է՝ որ զանգակ կը քաշենք» պատաս-
խանեցէք՝ ըսելով զրած էր:

Ահա թէ, ճիշդ այս կարգադրութեամբ Գշ.օրը
ցորեկին, ժամը 5-6 ի (ը. թ.) ատենները, զան-
գակի զանգուղօրէն, ընդհատ ընդհատ, սգաւոր
ու տխրագին ղօղանջին վրայ, հայերը իրենց խա-
նութները զոցելով խումբ-խումբ և արտօրանքով
գէտի Մայր Եկեղեցի վազելու վրայ էին, այն-
պէս, որ առաջին անգամ Եկեղեցիի դռնէն ներս
մտնող անհատին աչքին զարնողը՝ 40-50 հոգի
դեռտի պատանիներուն՝ չափի մը վրայ՝ զան-
գակին շուանը բռնած՝ տխրագին ու ներդաշնա-
կութեամբ մը հարեւին կ'ըլլար:

Իսկ Եկեղեցիին մէջ՝ «Արդարութեան մահա-

ցած մէկ միջավայրին, կեանքի գոյութեան անկաւելիութեանը պատճառով՝ իրենց ալ մանրւան պատճառս ըլլալին» և միւսներուն գալով արդարութեան և ուղղամտութեան առաջը կեանքերնին դոնելու համար բարձրեալն Աստուծոյ զիրենք հաճութեամբ ստեղծած ըլլալը՝ և մեր նախորդները եղող կտրիճներու նման մահուընէ չը վախնանք, և մեր արիւնովը բռնապետութիւնը ջնջելով, մեր անձնական ազատութեան տիրանանք» ի իմաստով, կրակոտ, խրախուսիչ, համոզիչ ու ազգու ճառեր խօսելու վրայ էին:

Ահաւասիկ, այս քաջալերութիւն պարգևող դրդումներու վրայ, ներկայ ժողովուրդը այս մասին մեռնելու, և իրենց արեան կաթիլները թափելու յօժար և պատրաստ ըլլալին զօրացնելու համար ուխտ և պայման (փէյման-դաշինք) դնելու վրայ էին, իսկ Առաջնորդարանի մէջ ազգին երեւելիները, հաւաքաբար՝ գործադրուելիք ծրագրի և կարգադրութեան պայմաններուն վրայ ուսումնասիրութիւններ ընելով որոշումներ տալու, և տունները մնացող իգական սէրը՝ տիկիներն ու օրիորդներ մանուկներու հետ միատեղ պահպանուելը և ապահով տունները լեցնելու և հաւանակալ յարձակումի մը վտանգին դիմադրելու համար, ամեն մէկ տուն չորսական հնգական, քաջասիրտ պինեալ անհատներու հսկողութեան տակը դնելու որոշումով և կրակոտ աղօթքներ ընելով՝ աչքերնին՝ կենաց և մահու կեդրոնը ե-

ղող եկեղեցիին դարձուցած՝ կարօտով նայելու վրայ էին:

Բազմախուռն թիւ բքերու ակնարկմը նետուելուն, անոնք ալ՝ պատահականութեան շատոնց տեղեակ ըլլալով, և որոնք, որքան, որ չէին կըրնար եկեղեցիի մօտենալ թէև, սակայն քիչ մը անդին խումբ խումբ Մօնյաններ (գիտուն) Սօֆթաներ (կեղծող) քաղաքայիններ (պաշրպօղուգ) ոստիկան զօրքեր (ժանտարմա) և բէթի պահակներ՝ նոյն պատրաստութեամբ ընդհարումի ներկայ և կազմ ու պարաստ էին:

Երբ դէպքը կառավարութեան կը լսուի, չափազանց հեղահամբոյր, ուղղամիտ և խղճի տէր եղող զինուորական հրամանատար Լիվա Փաշա (գաւառապետ) անմիջապէս Առաջնորդարան եկաւ՝ և երբ՝ խնդիրը հասկնալու համար եկած ըլլալը յայտնեց, զիւղերէն եկող կիներէն ոմանք օտնամանները հանելով և փաշային առջևը նետելով, և ուրիշներն ալ հառաջանքի ու հեծեծանքի ձայներով՝ «Ո՛վ Փաշա, Աստուծոյ սիրոյն ըլլայ, մեր վրայ բարոյութիւն և պատիւ չմնաց, դուք ալ ընտանիքի և զաւակներու տէր չէ՞ք միթէ, այս խայտառակութեան կը համբերուի միթէ, կամ՝ մեր մահուան հրովարտակ, և կամ ցաւերնուս, դարման» (եա գաթիլմիզէ ֆէրման, եա՛ տէրտիմիզէ տէրման) ըսելով կը բացադանչէին: մէջտեղը բացուող սա՛ ահուկի տեսարանին և հոգեմաշ հառաջանքներուն չհանդուրժելով, բա-

րեյիշատակ (կամ դրախտաբնակ) փաշան, արտասուելով, «գաւակներս կ'աղաչեմ, գացէ՛ք, ես ձեր իրաւունքները պաշտպանելու համար ունէ դոհողութիւն չ'պիտի զլանամ» իռզիով խոստումներ, և գործադրուող վայրենութիւններուն վերջ տալու մասին երգումներ կ'ընէր:

Եկեղեցիէն դուրս կարգ մը Մահմետական և Քրիստոնեայ երիտասարդներու միջև նախընթաց եղող տաք վիճաբանութիւնը՝ յանկարծ զէնքի պայթումովը, մէջտեղը պատերազմի հրապարակի փոխեց, և ծագող աղմուկի վրայ եկեղեցիի մէջ գտնուող ժողովուրդն ալ դուրս խուժելով, կողմերէն, ատրճանակի և պատերազմական զէնքի ձայներ լսուելու վրայ էր, այս խառնակութեան միջև, յիշեալ Փաշայի աւանակին թուր մը խրուելուն պատճառաւ հետիոտն փախելու ստիպուեցաւ: Հայերը յարձակումի կեդրոնը յանձն առնելով, զինսրձակումով թիւրքերը կը հետապընդէին քաղաքին բոլոր շրջանները Մահմետականներ պահուրտելով, հայերուն հետ կ'ընդհարւէին: Տեղատարափ անձրեւին տեւականութիւնովը ու ժամանակին անցած ըլլալովը՝ վերջ գտաւ ցաւալի գէպը:

Թիւրքերէն 4-5 կորուստ, իսկ հայերէն, քիչ յետոյ ապաքինած վիրաւոր մը կար միայն:

Այս գէպի վրայ, կառավարութեան կողմէ՝ դաւառներու (սանձագ) և նահանգներու (վիլայէթ) ղեմում կատարուելով պէտք եղած չափով զին-

ուոր և ոստիկան (ժանտարմա) բերուեցաւ. հայերը ահու լախի մէջ 15 օր իրենց խանութները գոց պահելով և տուններու մէջ հաւաքուելով գէպին մահրամասնութեան մասին կը խօսէին. սակայն շուկաներն ու տօնավաճառը (փաղար) և հրապարակը գոց ըլլալուն՝ և հակառակ կառավարութեան կողմէ անոնց բացուելուն համար եղած կրկնակի համոզիչ պնդումներուն և ապահովիչ խոստումներուն, հայերը վաղուց ի վեր՝ թիւրք քաղաքականութեան և անոր ծրագիրներուն ծանօթ և տեղեակ՝ խանութները չբանալու որոշումով մերժողական պատասխան տուած են. բայց և այնպէս վերջին անգամ կազմուած մասնաւոր յանձնախումբի՝ հայերու կողմէ մատուցուող տեղեկագրի բովանդակութիւնը յուշագրուելով, շարք մը կարեւոր խնդիրներու շուրջ կարգ մը վիճաբանութենէ յետոյ, «իբր թէ հայերու կողմէ ցոյց տրուած և սերտուած պահանջներուն բոլորն ալ ճշմարիտ արդար ըլլալը նկատի պիտի առնուի» ի ձեւով, պատրաստուած որոշումագրի մը գործադրութեանը յուսադրուելով, խեղճ հայերը դարձեալ խաբուեցան և խանութներին բանալու պարտաւորուեցան:

Եւ այս պատրանքին վերջաւորութիւնը, ասոս, որ անիրաւ և կաշառակեր պաշտօնեաներէն և սպաներէն տարբեր ունէ անհատի մը նստատաւոր չ'եղաւ. միայն այնպիսի յօշոտիչ եւ բըզըքտիչ գազաններուն արեւը ծագած եւ իրենց

համար լայն լայն վաստակի դռներ բացուած էին. վասնզի, վաճառատուններու դռները բացուած օրէն սկսեալ, հայերու մէկ մասը վատութեամբ ձերբակալելով, խուժար խուժար բանտ նետեցին եւ մնացածներն ալ մէկ երկու օր յետոյ տանելու վճիռով՝ անոնցմէ բոլոր բոլոր ոսկիներ եւ արծաթներ (մէճիտիյէ) կաշառք կ'առնէին. ամէն մարդ իր հերթին կ'սպասէր, իսկ բանտարկուողները, բանտարգելեալներու ոճրագործ դասէն՝ մարդակերպ գաղաններու ձեռքով, այլ եւ այլ չարչարանքներով՝ հարուածներու տակ ճգմուելէ յետոյ դատարանի միջոցին ալ ճշման ներքեւ պարտադիր բացադրողական կ'առնուէր. այս բացադրողականներուն վախճանը, Եօզղատ եւ իր շրջաններուն մէջ յառաջ եկող ընդհատ պատամբութեան եւ գրգռութեան բուն պատճառին միակ աղը՝ Ժիրայր անունով կուսակցականի մը եղած ըլլալը կարծուելով, անպայման, անոր ձերբակալմովն ու դատապարտութիւնովը, ամեն տեսակ գէշութեան եւ գրգռութեանց դադարումին՝ համոզման եւ որոշման կը յանդուրի:

Մինչդեռ, Ժիրայր, այս օրերուն թշուառ ու խեղճ հայ գիւղերուն վերեւ ծագող մէկ արեգակն ազատութեան, եւ լոյսն արդարութեան, նման՝ ներքին կարգապահութեան եւ բարեկարգութեան խնդիրներով կ'զբաղէր, եւ անոնց արդիւնաւորութիւնը քանի կը տեսնէր, խղճի անդորրութիւն մը զգալու վրայ էր: Ապստամբութեան

ծրագրին յաջողութիւնն ու անոր գաղափարին զօրաւոր կերպով գործադրուելը՝ հազիւ թէ, տեսութեան մը պատերազմէն աղատուելով, բացըւող վերքերը գոցելու գաղափարով, կամայ կամայ ներքին թերութիւններն ու վնասները դարմանելու համար թափած աշխատանքին մէկ տիպար օրինակին նմանութիւնը կրնար համարուիլ: Պօղոս գիւղի կողմերը վարք ու բարքի անպատշաճութիւնները, տգիտութեան ժառանգ ձգած ունայն նախապաշարումները իրարու հանդէպ եղող ներքին ատելութիւնները, կանանց հանդէպ այրերու սնուցած գաղափարները, այսինքն հասարակ աղախին մը, գերի մը եւ կամ անբան կենդանիի մը դասակարգին՝ արժ ու արժանիք չունեցող կիներուն՝ իրենց հաւասար ըլլալը, զաւակներուն, մանչ եւ աղջիկ առանց գատողութեան կրթութեանը եւ այլ տեսակ յառաջդիմութեանը գործին կը ջանար:

Գիւղերու թշուառ կացութեան ակնառու չ'եղողներուն համար, խօսքով մը մէջայն, անոնց կարեկցութեան եւ օգնութեան կարօտ դառնազին վիճակին հասկնալը շատ դժուարին էր:

Կիներուն անհամ ու տձեւ հագուստ ու անպետ զարդեղէններուն արգելքը, եւ ամուսնութեան թեկնածու երիտասարդներուն՝ ըլլայ աղջկան հօր կողմէ՝ կատարումը դժուար՝ տմարդալիս առաջարկներուն, եւ ըլլայ աղքատութեան եւ

անհրաժեշտութիւններու պատճառով, ամենաքիչ
հրեք տարի հարսնիք չէին կրնար ընել, եւ ահա
այս պայմաններու տակ յառաջ եկող պարկիշ-
տութեան եւ մարդասիրութեան ներհակ ու գէշ
կացութեան անհեռացումովն ու լուծումովը, ազ-
գին եւ հայրենիքին անմոռանալի ծառայութիւն-
ներ մատուցանելուն՝ քանի քանի անվտոճ երի-
տասարդներու պատիւնուարժանապատուութիւնը
վթարումէ ազատուեցան: Այս հնաւուրց սովո-
րոյթին մէկէն ի մէկ մէջտեղէն վերցուելուն հա-
մար, ամուսնութեան թեկնածու եղողներուն ցու-
ցազիրը պարտատեղով հայրերը հաւաքեց. ա-
նոնց՝ պէտք եղած թելադրանքները ընելէ յետոյ,
հարսնցու աղջիկները եկեղեցի հրաւիրեց, եւ
«քանի մը օրէն, Աստուծոյ հրամանով, ձեր յօ-
ժար կամքովը հարս ըլլալով, նոր կեանքի մէջ նոր
ընտանիք մը պիտի կազմէք. ձեր շարժումներով
եւ բնթացքով, հնազանդ ու պարկեշտ ըլլալով,
սիրով եւ քաղցրութեամբ՝ երջանիկ եւ բախտա-
ւոր ըլլալնուդ վրայ կասկած մի ունենաք. ձեր
որդ ու զարդը՝ ազգին եւ հայրենիքին բարեկերթ
եւ օգտակար անդամներ պատրաստել թող ըլլալ,
ընտանեկան կեանքի մէջ, տուններնիդ դժոխքի
վերածելու պայմաններէն մէկն ալ ստախօսու-
թիւն, գրպարտութիւն եւ մատուցութիւն է. այս
ախտէն հեռու՝ փախէք, գաղտնապահ ելէք» քա-
րով եւ խրատականներէ յետոյ, խոստովանելով՝
Ս. Հաղորդութեան պատրաստեց, նմանապէս այլ

րերն ալ առանձին բերել տալով, անոնց ալ ըն-
դարձակ կերպով իրենց պարտականութիւնները,
և իրենց տիկիներուն հետ՝ ինչպէս սիրով, և
քաղցրութեամբ վարուելու և գործակցելու և նուրբ
ու դիւրաբիկ ամաններու նման գործածուելուն
վրայ պատուէրներ և թելադրութիւններ ըրաւ. և
հոգեւոր պարտականութիւնները կատարել տալէ
յետոյ՝ շքաւորները առժամեայ, (էմանէթ-աւանդ)
հագուստներով, իսկ միւսները, առանց աւելորդ
ծախսերու ենթարկելու, հարսանիքի հանգիստ-
թեանց ձեռնարկուեցաւ:

Որքան, որ կարգ մը հին գլուխ և բռնակալ
հայրեր այս կարգադրութիւններէն գոհ չ'եղան,
և սակայն, տնօրինողը քահանայ մը կամ առաջ-
նորդ մը չէր, այլ բարոյապէս և ֆիզիքապէս հան-
դերձեալ ժիրայրն էր, և ահա այդ պատճառով
ակամայ՝ հրամանին գլուխ ծռելու պարտաւոր
էին:

1894 Յունվ. 17 ին թէրզիլի՝ 17, Յունվ.-
22 ին Պուրուն Գըշլա՝ 22, և Յունվ. 24 ին Քէլէր
գիւղը՝ 24 պսակադրութիւններ տեղի ունեցան:
Այս յայտնի օրերու թուականներուն հետ պսակ-
ներուն թիւերը իրարու զուգադիպումը, հան-
գուցեալ ժիրայրին ուշադրութիւնը գրաւելով՝
«այս թուականները, մանաւանդ սա՛ պարտակա-
նութիւնները լրացուցած օրերը ձեր յուշերէն
մի՛ հանէք» ըսելով յանձնարարութիւններ ըրած
էր. և յաւելելով՝ «ահաասիկ 63 երիտասարդնե-

րու ամուսնութիւնովը, գալ տարի՝ ազգին այն-
քան ա՛լ ևս՝ անդամներ պիտի աւելնան, և այս
սրբազան գործին սիրոյն նահատակութիւններուն
պակասը պիտի լրացնեն» ըսած էր, աւա՛ղ որ
ճիշդ երկու ամիս յետոյ նոյն օրը, ինքն ալ իր
յիշած նահատակներէն մէկը եղաւ:

Այս բռնապետ տէրութիւնը՝ խաւարչտին
բարեհամր և արդարութեան լոյսին թշնամին ըլ-
լալովը՝ գիւղերու մէջ գործադրուող կարգապա-
հութեան և յառաջդիմութեան նշաններուն տար-
բեր իմաստ տալով և խիստ չափազանցութեամբ
պատկերացնելով. և բարձրագոյն ատենին (մա-
գաժաթը ալիւէյէ-Յն. թրգ. բարձ. դռան ըսել կու-
ղէ) տեղնկացնելով՝ իբր թէ Ժիրայրը՝ ուրոյն կա-
ռավարութիւն մը կազմած ըլլայ, և հետեւապէս
անոր ձեռք ձգուելուն համար, արտաքոյ կարգի
լիազօրութիւն և զինուորական ոյժ ուղեւոր վրայ
էր. նախապէս Եօզդատին կոչնակի խնդիրը ար-
դէն, Մահմետականներու կողմէ անմարտելի պատ-
կերով մը՝ ամենայն կանոնաւորութեամբ և յա-
ջողութեամբ արդիւնաւորուած ըլլալուն՝ անոր
վրէժը առնելու առիթը կ'սպասէին:

Խանութներուն բացուած օրէն սկսեալ, կոչ-
նագիրներով, ամեն ոք ոչխարի պէս սպանդանոց
լիցուելու վրայ էին:

Դատական օրէնքի տրամադրութեան համա-
ձայն, կոչնագրի հաղորդուելէն վերջը, յայտնա-
բերուած օրը դատարան գտնուիլ հարկ էր. սա-

կայն ընդհակառակը, թաղէն՝ Աթթար Մկրեան
«Մատնիչ Դազարոս» իր աներ հօր Կրդուժովը,
տաննապետի մը. և իր գասովը, ու ոստիկանա-
պետով մը կոչնագիր մը կը բերէ Գրիգոր Գէհ-
րիպարճեանին, և հակառակ օրինաց պայման-
ներուն, անմիջապէս հետեւիլը կը հաստատէ. յիշ-
եալը, ըստ սովորութեան, ցոյց տրուած օրը եր-
թեցուիլը կը յատնէ, սակայն թաղապետ (մուխ-
թար) Դազարոս՝ ա՛լ աւելի կը գանրանայ, իսկ
Գրիգորը. «չատ աղէկ, քանի որ անպայման տա-
նիլ կուղէք. ներսէն վերարկուս առնեմ» և եր-
թանք, ըսելով ներս կը մտնէ ու երկու ձեռքերը
մէկակաւ ատրճանակ բռնած դուրս կ'ելլէ՝ և Մահ-
միչ Դազարոսին վրայ յարձակելով գէնքերը կը
պարպէ, բայց Գրիգորը իր բարկութիւնէն և շփո-
թութենէն և ստորին Մահմիչը ոստիկանապետին
ետեւը վախելէն՝ արձակուած գնդակը ստիկա-
նապետին կը հանդիպի և այս վերջինը թեւէն կը
զարնուի:

Ահաւասիկ, այսպէսով Եօզդատի չորս կողմե-
րը պատող մռայլ ամպերը՝ յանկարծ պայթելով,
առաջին նշանին սպասող թիւրք ամբոխին նպա-
տակը իրականացած էր: Այլևս, ասկէ աւելի ա-
ռիթ մը չէր կրնար ըլլալ, որովհետեւ, ոստիկա-
նապետին զարնուելուն պատրուակովը, անմիջ
ժողովուրդը կրակներու մէջ այրելը՝ որքա՛ն ան-
խրդճութիւն ըլլալը մտածող չ'կար:

1894 Յունվ. 21 Ուրբաթ օր, անի՛ծեալ ըլ-

լայ ա՛յդ օրը. կարծեց քանի մը ժամ յետոյ. հաս-
տատապէս որոշուած ջարդին, ոճրին, թալանի,
ատելութեան, այլ և այլ շարիքներու երեսէն ողջ
ընտելիներ ամպամած՝ յուսահատ վիճակի մէջ
մութ ու խաւար էր:

Այսուամենայնիւ դեռ մէկ օր առաջ իրարու
արիւնը խմելով պանծացող ոճրագործներ արիւնի
աօնին (գան պայրամընտա) միաբանութեամբ ու-
րախ եւ զուարթ ըլլալուն համար, իրարու հետ
հաշտուելով մէկ մարմին կազմած էին. որովհե-
տեա՛յն օրհնեալ օրը՝ մեծագոյն մարդասպան
ասուածնիս՝ ողջակէզներ մատուցանելնին՝ ար-
քայական հրովարտակով սրբացուած էր:

Բռնաբարեալ հայերուն մինչև ցայժմ թափած-
նին և թափելու վրայ եղածինն տաք արիւնները,
անուշահոտ խոնկի նման՝ մարգարէին հաճոյալի
ու ընդունելի ողջակէզ պիտի համարուէր: Գեղ-
գեղանքը անհրաժեշտ Աստուածային հրգերու և օր-
հնութեան եղանակներու փոխարէն, զինուորական
փողերու մահասփիւռ ձայները, և կիսամեռ, կար-
միր արեան մէջ տապալակող սպանեալ և վիրա-
ւորներուն սրտաճմրկ աղաղակները, երևորդի
ապառանքին վրայ հաւաքուելով կայսերական զա-
հր բազմող բռնակալին գլուխը պատուոյ խոյր
ըլլալով, և իր հաւատարիմ ծառաներուն այս անձ-
նուիրութիւնը՝ առանց թերութեան գործադրել-
ուն համար՝ անոնց՝ արքայական ողջոյնները հա-
ղորդելով, թիկնապահ (եպէր) և մարաջատի

կցորդ Փաշաներուն կուրծքերէն փայլող պարծան-
քի շքանշանները պիտի ըլլային:

Վերջապէս, Գրիգոր Քէշրիպարճեանի ձեռ-
բակալման համար ամեն կողմ զինուոր, ոստի-
կաններէ, սպաններէ և քաղաքացիներէ պա-
շարուած էր, և այս պայմաններու տակ, ճամ-
բաները կտրուած ըլլալուն՝ ո՛չ ոքի շուկայէն
տուն գալը կարելի չէր, հետեւապէս Գրիգոր
ինքնապաշտպանութենէ յուսահատելով՝ պաշարող
զինուորներուն քանի մը գէնք կը նետէ և փա-
խուտի պահուն, պատերազմական գէնքի մը
գնդակէն կիյնայ և վիրաւոր կերպով կը բան-
տարգելուի. այս միջոցին, մեռելի մը թաղման
գացող ժողովուրդի մեջէն՝ իրենց մարմնական
կազմին խոշորութիւնը աչքի զարնող Յակոբ Մա-
ղաքեան և Արիկեան անուն անձերը ժողովուրդէն
զատելով՝ իբր թէ լեռնային Լիբանանէն կուսակ-
ցական մը ձերբակալածի պէս, ամենաշատ խու-
նուած հրապարակ ճամբաներէն բանտ տանելով,
և արդէն վայրկեանները համրող վայրե-
նիներուն սիրտերն ու հոգիները ա՛լ աւելի կարծ-
քացնելով՝ զրգուելու վրայ էին:

Ոկէ բանէ տեղեկութիւն չ'ունեցող՝ յանկարծ
բռնուելով սուր և սուրինաւոր գէնքերու տակ բանտ
գացող՝ զիտումնաւոր և կանխսմուածով դաշոյն-
ներ խրուելով անոնց և պարանոցնին կաշէ չուան-
ներ անցուելով քաշկուտուող հայերուն այս վի-
ճակը տեսնող վիւրերկող թիւրքերուն ախորժակ

նին բացըւելով՝ րոպէ մը առաջ խառնակութեան ձեռնարկու ըլլալիքնին յայտնի էր:

Ճիշդ այս վայրկեանին, մեծ Մզկիթի մէջ քարոզ ունկնդրած, և Ապտիւլ Համիտի երկարակեացութեան և արեւշատութեան համար մաղթանքն ու աղօթքը կատարող հաստատակրօն մահմետականներ՝ մզկիթէն ելլելով ուղղակի թաղերուն վրայ յարձակումով մը, զարնել կոտրելու, թալլելու ու կեղեքելու սկսան. ճամբաները գոցուած են բոլորովին, իրենց կեանքը փրկելու համար շուկայէն փախչողներ ծանր կերպով կը վիրաւորուին, մէկ մասն ալ ամենեւին կը փճանան և կ'ոչնչանան. կարգ մը տեղերու մէջ, իբր թէ պաշտպանութեան համար գինուորներ կարգուած էին, սակայն և այնպէս՝ փուշերէն խաղող չ'սպասուածի նման, այս աւերիչ թափթփածներն ալ, կացին, թուր և այլ յօշոտիչ գործիքներով՝ սիրտ հալ և լուիկ արիւնսփիւռ խեղճերուն՝ «անօրէններ, դուրսխնները մաքրագործուելէ յետոյ կարգը ձեզի պիտի գայ», ըսելով սպառնալիք կը ընէին:

Շուկան արիւն, տուներու մէջ ողբ ու կոծ մինչև իրիկուն շարունակուելով, ժամը 12 ի (ը.թ.) իսլամական աղօթակիւշի (էզան) ձայնովը՝ յարձակումներն ու խառնակութիւնները դադրեցան. իսկ կառավարութիւնն ալ ընդհանուր հսկողութեան սկսած էր. որովհետեւ որոշեալ ժամանակը վերջացած էր. սակայն՝ հայրը իր գաւկէն, կինը

իր տմուսէն, մայրը իր աղջիկէն և եղբայրը՝ իր եղբորմէն լուր չ'ունէին, արդեօք որո՞նք մեռած և որո՞նք ողջ էին՝ յայտնի չէր. վասնզի, ո՛չ ոք չէր կարողացած իր տունը հասնելու, և ահա այդ պատճառով հանդիպածնին տուները մտցուելով, իր հոգին ազատելու հոգովը տարուած էր, և երանի՜ թէ բոլորն ալ այսպէս ըլլային. ապահով զարձոյններուն զալը տեսնելով՝ իրինց սրտահաւորներուն յաւիտեան ու անդարձ մեկնումին համար կային հայրեր ու մայրեր որոնք՝ անմխիթարօրէն սուգերու մէջ ընկղմած էին:

Այս պատճառով մեռելներուն քանակը անյայտ ըլլալով և ամէն մի տուն ողբի մէջ, և վիրաւորներուն յառաջ տանող աղաղակներու միջոցին, անակնկալօրէն, իաղագուժեան հրեշտակի պաշտօնով, կեսարիոյ Առաջնորդ Տրդատ Վարդապետ Պալեանը հասաւ. ահա թշուառ ազգին յոյսը!!! ահա սրտաճմլումին միակ սփոփանքը!!!, ներքին գործոց նախարարութենէն «այս ծառայութիւնն իդ Կայսրութեան կողմէ պիտի գրնահատուի» հեռագրին երեւակայութիւնովը, երբ՝ եկեղեցի կիջնէ, իսկոյն կոչնակը զարնել տալով, բոլոր վտանգուած հոգեկտորներ իրենց սրտերուն մէջ բացուող վէրքերուն սպեղանի ստանալու յոյսով՝ եկեղեցի լիցուեցան: Տրդատ վարդապետ, միայն իրեն յատուկ եղող, վեհափառութեամբ շքեղութեամբ, և զոռողութեամբն ու հպարտութեամբը մէկէն, ռաբի ելլելով, բարկութեամբ մը

«...վ դուք տգէտ հայեր, աղգին անունը արատաւորեցիք, Մօրուք ըսուած սրիկային (չափոյն) հետեւեցար, գաւաղիին խարուեցաք և լոյսի պէս եղող ձեր հարսերն ու աղջիկները անոր յանձնեցիք բողոքականներու հետ յարաբերելով Աւետարան կարգացիք, այդ զիրքը կրօնականներէն դատ՝ ունէ մէկուն կարգալը չէր վայելէր, վիհաւիտ, ամենազօր, համայն մարդկութեան ողորմածու արքանիս, և մեր երախտապարտութեան առարկայ մեծն բարերար, Նորին Կայսրութիւն՝ Սուլթան Համիտ Խան տէրոջնիս գեղեցիկ աչքէն ինկաք. ամբողջովին փճացումնիդ համար մի փոքրկեկ քամիին փշումին կ'սպասէ. այսպիսի վնասակար գաղափարներէն հեռու կեցէք, ցոխ տնկեցէք, գետնախնձոր ցանեցէք շահ ու վաստակ հլլելիք գործերուն նայդէք, հակառակ շարժողներուն աչքերը կը պայթեցնեմ» ի ուղղութեամբ կարգ մը շատախօսութիւններ և զրախօսութիւններ ընելով, եկեղեցական արարողութեան սկսաւ. քանի մը վայրկեան սոսալ, պատերազմէն ազատուելով, տակաւին իր մեռածին եւ ողջին սնտեղեակ եղող եւ օգնութիւն եւ մխիթարութիւն մը սպասող խեղճերը, արդէն իսկ վիրաւոր եղող սրտերնուն՝ անգամ մը եւս դաշոյն խրելով՝ տրտում ու տխուր վիճակի մէջ ցրուելու սկսան:

Քաղաքի մէջ գործադրուող ջարդը՝ բանտին մէջ ալ տեղի ունենալով, Մուհամմէտի հաւատացեալները, այս վարձքէն (սէվապ) չ'զրկուելու

համար, Արթաքի Այվազեանին սպաննութեան և ընթերցողներուն ծանօթ՝ պաշտպանուելուն համար, իբր թէ հիւրաբար բանտարկուածեան ընդունուող Բէհրիպարճեանի, Մաղաքեան և Արիկահաններու ալ, բանտապահներու ձեռքով փճացումնին որոշում տրուած էր՝ որոնք վայրկեաբար սպաննուած էին:

Դուրս գործադրուող սպաննութիւններուն պահ մը կրնայ չքմեղանք մը կամ առարկութիւն մը ըլլուիլ, սակայն, ամեն կերպով ինքնապաշտպանութեան միջոցներէն պուրկ, ձեռքն ու ոտքը կապուած բանտարկեալի մը կորուստը՝ ինչպիսի առարկութիւն կրնայ ընդունիլ. այլևս վայրենութեան այս աստիճանին էն ստորնագար չարիքներու այս հափին, հիւլէի մը չափ խիզճ ու հաւատքի տէր եղող չկրնար հանդուրժել:

Հետեւալ օրը քաղաքի և բանտի մէջ պատահարներէն մեռնողներուն քանակը տասն եւ երեքի, իսկ վիրաւորեալներունը 120 ի հասած ըլլալը հասկցուելով՝ մեռելներուն թաղման, իսկ վիրաւորներու դարմանման ձեռնարկուած էր:

Բռնապետ իշխանութիւնն, ու Մահմետական աղգը կարելի եղածին չափ իր վրէժը առած էր թէ և սակայն տակաւին յեղափոխականներուն զխաւորը և խառնակչութեան ակը եղող մօրուք ձեռք ձգուած չէր. և ասոր ձերբակալման պարագան

երկրագլխի և աղետաբեր վերջ մը ունենալիքի հաւանականութեամբը, կտրուկ միջոցներուն հարկ տեսնուեցաւ. Պօլսէն յատկապէս զըզուած հեծ-
եալներ և երլտըզի հազարաւոր ոճիրներովը փոր-
ձառու կայսերական թիկնապահներէն սպայ-կցորդ
(միւլազըմ) Նուրի էֆ. զօրաւոր բազուկ մը, իսկ
ծածուկ բարեկամը եղող անիծեալ ու սոսկալի
հնարամիտ Տրդատ վարդապետն ալ խորհրդակիցն
ու մտերիմն էր, հետեւաբար այս կնճռոտութեան
ալ՝ յուժուիլը ապահովութեան տակ առնուած էր:
Իսկ Ժիրայր, Տրդատին սպաննութեանը
համար, Եօզղատի կուսակցութեան ղրկած հրա-
մանին գործադրութեան սպասելու պարտաւորուած
ըլլալով, միւս կողմէ ալ պսակադրութեան հար-
ցերով կ'ըզբաղուէր. Ժիրայր՝ իր կեանքին՝ այդ
անիծեալի ձեռքով վերջ տրուելուն՝ վստահու-
թեամբ գիտէր. և ահա ատոր համար էր, որ Տըր-
դատին Եօզղատ անցնիլը լսելուն պէս՝ անմիջա-
պէս ջազմագէն Գէլլէր եկած և ժամանումէն 8
ժամ առաջ Եօզղատ մեկնիլը հասկցած և սպան-
նումին հրաման տուած էր: Բայց, խեղճ նամա-
կատարը երբ քաղաքի եզերքը կը հասնի՝ քաղա-
քը, ջարդի, փշրի, սոսկի և վայրենութեան մէջ
տեսնելով ետ կը փախի, և դէպքը Ժիրայրին
տեղեկացնելովը կարգադրութեան ապարդիւնու-
թեանը պատճառաւ իր կեանքին վտանգուած
ըլլալը կը խօսի թէ և, և սակայն, ազգին փայլին
խուլթը մը չբերելու համար «մի տրտմիք, ահաւա-

սիկ միայն հոս 24 պսակադրութիւն կատարել
տուի, կը յուսամ Աստուծոյ թէ. գալիք տարի
24 հատ մանչ ծնելով, ազատութեան սիրոյն անձ-
նազոհներուն տեղերը պիտի լեցնեն» ըսած է և
ինքզինքը զսպելու անկարող ըլլալով՝ դառն ար-
տասութիւն Եօզղատի նահատակներուն համար
հոգեհանգստեան պաշտօն կատարել տուաւ, և ա-
պա Գէլլէրէն՝ Պուրունգըշլա, Թէրզիլի և Փէօհրէնկ
գիւղերը այցելեց:

Տրդատ վարդապետ, Եօզղատ ոտք կոխելէն
սկսեալ թէ՛ անհատապէս, և թէ իր զաղափար-
ներուն բովանդակութեան ընկերացող կարգ մը
ստորիններու հետ համաձայնաբար և թէ ալ, բըռ-
նապետ կառավարութեան հետ խորհրդակցաբար,
ամբողջ ուժովը՝ Ժիրայրի ձեռքակալման և կախա-
ղան բարձրացմանը համար ջանք ու խնամք տա-
նելու վրայէր՝ գիւղերուն քահանաներն ու Մուխ-
թարներ (թաղապետ) և երեւելիները Եօզղատ բե-
րել տալով, շատ մը նախատական խօսքերով.
«անպայման սա՛ խանգարչութեան աղբիւրը՝ եւ
յեղափոխական» Մօրուքին ձեռք տրուիլը կ'ըս-
պառնար, իսկ միւս կողմէ ալ անթիւ ու անթի-
կունք մնացող հասարակ մարդոց վրայ՝ հետա-
խուզութեան պատրուակով հեծեալ զօրքեր և ըս-
պաններ ղրկելով, առանց խղճի, ճինկիդ խանի,
լէնկթիմուրի և Շահաբասի դերերը՝ կատարել տա-
լու առիթ և միջոց տուին:

Մահմետական քաղաքայիններ, Չէրքէզ եւ
գուրսէն գաղթական եկող իսլամները՝ գինեալ ու-
ժերու ձեռնառու եղան. հայ գիւղերու գլխաւոր-
ները, արդէն իսկ երկրորդ Յազկերտի խաղը խաղ-
յող Տրդատին քովը գրաւ դրուած ըլլալուն՝
ուրիշ աչքի գարնող քանի քանի կտրիճ առիճ-
ները ձերբակալելով՝ ուսանցը անքուն, քանինները
անօթի ծարաւ, և ուրիշները առասանակապ ընե-
լով և դարձգարձնելով կողերը կտրել, մէկու մը
կատարէն սինչ և եղունգները պաղ ջուր թափե-
լով ծեծել, և այլերուն եղունգներուն միջև եղեւ-
նի բեւեռ մխելով քակել և ասոնցմէ աւելի յոռի
և հազիւ թէ միջին դարերու յատուկ եղող հաւա-
ճամբնական(էնքիզիսիօն) պատիժներովը կը պատ-
ժէին. այսքան խստութիւններու և շարշարանք-
ներու գործադրութիւնովը հանգերձ, դարձեալ,
նոյնիսկ հինգ վեց տարեկան մանուկներու բեր-
նէն՝ ժիրայրի մային պզտիկ տեղեկութիւն մը
առնելու պատուոյն չարժանացան. այո, մինչեւ
վերջ ալ չ'պիտի արժանանային, եթէ երբեք սա
մութի ու խաւարի որդիներուն սև սքեմներուն
ներքև պահուլտող ապականած ու պիղծ սրտեր,
սև հոգիներ ու մուսլ միտքեր օգնութեան հաս-
նելով առաջնորդողներ չ'ըլլային:

Այս օրերու ընթացքին եղլսըզ անուան տակ
հանրածանօթ, գիշերները յղի, իսկ ցորեկը ծնող,
ոճիրներու ակումբին մեծն նախագահի կողմէ,
կարծես խաղաղութեան հնարիչը, իրաւարարի աղ-

բիւրը, և արդարութեան դատաւորի հանգաման.
քով հաստատակրօն Մուսթաֆա Փաշայի նստիա-
գահութեան տակ, պատժական պատերազմական
ատենանի մարմին մը ղրկուած՝ որը ամենայն
փառքով ու շքեղութեամբ դիմաւորուելով, պէտք
եղած յարգանքն ու պատիւը ընծայուելու մէջ
չէր թերացուած: Այնպէս որ յիշեալ Փաշան կարճ
ժամանակամիջոցին մէջ, իսլամութեան կողմէ
այնքան վստահութեան արժանացաւ, որ պատե-
րագմական ատենանի վարչութեան(խտարէի էօրֆի-
յէ) անդամները իրենց կնիքները իրեն յանձնելով,
իր ուզած պահուն, գործադրելու իրաւասութիւն
ունեցած ըլլալը գերազանց մեծարանքով աղեր-
սեցին՝ և որով այս վստահութեան միջոցով հաս-
տատակրօն (տինի պիւթիւն) տիտղոսն ալ շահելու
յաջողեցաւ:

Ահա այսպէս էր պատերազմական ատենան
ըսուած ոճիրներու ընկերութեան վարդապետու-
թիւնը:

Ժիրայրի հետապնդման և ընդ փոյթ ձերբա-
կալման ծրագրի շնորհիւ գիւղերուն գլխաւորները
չաւոնց բանտարկուած և մնացածներն ալ շղթա-
յակապ՝ անօթի և մերկ, ցեխերու մէջ, հետիոտն
գիւղէ գիւղ քաշկռտուելով խարազանի և հրացա-
նաբունի հարուածներու տակ կը ձգմուէին. Մըրըզ-
ներու Չաթէն, Յարութիւն Փափագեանը մէջքէն
առասանով կապած, ձմրան ցուրտ եղանակին գետ
կընկտեն, և երբ ստուելու աստիճանին կասկապոյտ

կ'ըլլայ, հանելով կը ծեծեն, որմէ «չեմ գիտեր» պատասխանը կ'առնուի, մարդու կարողութենէն վեր եղող չարչարանքով՝ քանիցս կը չարչարեն. քանի քանիները այս պայմաններու տակ հիւանդութիւններու տէր եղան, և շատերն ալ իրենց յուզմունքէն մահացան:

Վտանգին ծանրութիւնը, հետապնդման սաստկութիւնը, և խուզարկութեան առիթով ժողովուրդին աղէտը կանխատեսող ժիրայրին համար. այլևս այդ կողմերը մնալը անկարելի էր. և արդէն Եօզղատի կեդրոնական վարչութեան կողմէ. այլ ուր անցնիլը հաղորդուած էր, և սակայն քաջն ժիրայր, իր բացակայութիւնովը, սա խեղճ հայերուն փճացման պատճառ ըլլալու պարագան լիովին վստահ ըլլալուն, իր հրամանին ներքէ գտնուող կուսակցականները կամաց կամաց այլ և այլ տեղեր ղրկելով և հարկ եղած հրահանգները աւալէն յետոյ, «հովիւ քաջ. զանձն իւր դնէ ի վերայ ոչ խարաց» պատգամին համաձայն, Աստուծոյ կարգադրութիւնը կ'սպասէր:

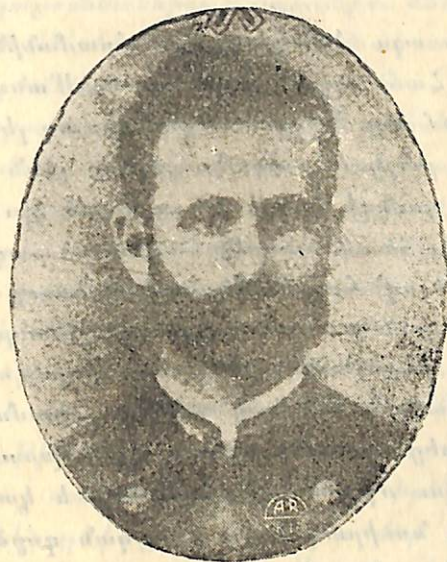
Տրդատ վարդապետ Առաջնորդարանի մէջ շփոթ կացութեան ենթարկուած էր, ընդհանուր գրութիւնով մը զլխաւոր հոգեւորականները և ազգին երեւելիները իր մօտը բերելով, «իժի՛ր եկա՞ք տակաւին այս անիծեալ Մօրուքին օձիքը չէ՞ք թողուր... հիմա ձեզի կ'ազդարարեմ Վալլանի. (Աստուծոյ անունով) կ'ոչնչանաք կը փճանաք, ալ հերիք որ ազգը փճացուցիք եթէ սա ծնունդը անծանօթ

խարբեա՛ն ձեռք չ'տաք, չէք կրնար ձեռքէս ազատիլ... վերջաւորութիւնը խորհեցէք հա... սպառնալիքներով կ'արձակէ, և իր քովէն բաժնուողներ իրենց յոյսերուն օղը ցնդած ըլլալը տեսնելովը զղջմամբ տխրութեամբ կը վերադառնային:

Կոյր Ֆիքրի անուշով ծանօթ Ռուբէն Արսլանեան, այս ձեռնարկի խորհուրդէն, արդիւնաւորապէս գործի ելքին համար, կառավարութեան ձեռքը գործիք մ'ըլլալով խումբ մը հեծեալներով Բէլլէր եկաւ. և հոն իրեն գաղափարակից վատի մը հետ խորհրդակցաբար երկու ժամ հեռաւորութեամբ Գարա պաճագ անուն Չէրքէզ գիւղը գնաց. և հոն, զինքը չորս աչքով սպասող հեծեալ զինուորներու, ոստիկաններու. Բիւրտ, Չէրքէզ և հազարաւոր քաղաքային գիւղացի վայրենիներուն միացաւ, և ձեռքը եղող վասակի մենաշնորհի թուղթը ցոյց տալով շատ մը խորհուրդներէ յետոյ. «Յուդայի նման համբուրածս մարդը ձեռքակալեցէք» պատուէրը շեշտելով, ձին հեծաւ և Բուն բարեկենդանի Կիրակի առտուն Պուրուն գըլլան պաշարեցին, բայց և այնպէս, բռնակալ կառավարութեան գործադրած բռնութեան, թշնամութեան, նախատինքին ու ոճիրներուն՝ գոզեց, յաւելեալ փորձանք մը ըլլալու նպատակով, բնութիւնը մոայլ, վարագոյրի մը ներքէ ծածկուած՝ գիւղը պաշարող հազարաւոր ժողովուրդը չ'ցուցնելու համար մառախուղ մը իջած էր. և արդէն իրենց առաջնորդները կորու-

սեղ հոգեմաշ ու ցաւագին ազգը, եկեղեցիէն կ'ել-
լէ չ'ելլէր, ինքզինքը անակնկալ աղէտի առջեւ
կը գտնէ. անձանօթ հեծեալներ լեցուած էին, որոնք
աչքերնուն հանդիպողը քանակոծելով, և հրացա-
նի բռններու հարուածներուն աակ ցելխերու մէջ
կը թաթխէին, որը կը ներկայացնէր վերջին դա-
տանտանի օրը:

Սա՛ է արդարութեան կշիռը. այս ներկայ
կացութեան առաւել ևս սաստկութիւնը տեսնող
երկսեռ հասարակութիւնը, որոնք առանց հասկնա-
լու եղելութեան նպատակը, շփոթած, գաղտնի ու
ծածուկ վայրերը պահուըտելով աչքի տեսնուե-
լու իսկ քաջութիւն չեն ունեցած, և ժողովուր-
դի կողմէ ունէ ապրտամբութիւն եւ դիմադրու-
թիւն չ'տեսնուելուն՝ անտուկ, կողով, անկրն, ըշ-
տեմարան հոր եւ այլ պահուըտելու կարելիու-
թիւն ունեցող վայրեր խուզարկուեցան եւ ի վեր-
ջոյ. Չաթ, Թէրզիլի, Գարա Եաղուպ, Գարահալլը
Եահեալը, Պէպէք, Փէօրէնկ, Սարը Համզա եւ
այլ գիւղերուն բոլորն ալ նոյն դժբախտութեան
եւ զանազան նախատիւքներու ենթարկուեցան.
սակայն ժիրայրի մասին տեղեկութիւն մը, լուր-
մը առնելու փառքին չ'արժանացան, հետեւաբար,
սակայն՝ իր ընկերակիցներովը ժիրայրին արտա-
սովոր ծնունդ մը ըլլալուն կասկածելով, եւ իր
վեհափառ տէրոջմէն խոստացուած աստիճանի
բարձրացման, չքանչանի եւ արքայական շնորհքի
զրկումէն վախնալով, ալ աւելի կը կատ-

Հ. ԳՅՅԱՃԵԱՆ - ՄՈՒՐԱՏ

.....
զէր, եւ իր բարկութիւնը անօր, անկար ու բըռ-
նարարեալ գիւղացիներէն կ'առնէր:

Կտրիճն ժիրայր, իր պատճառով մէջտեղ
գործադրուող կեղեքումներն ու անիրաւութիւն-
ներուն իր խիղճը չթոյլատրելուն, և յառաջակա-
լին, առաջին անգամ իր խիղճը և ի վերջոյ
ազգին առաջը և պատմութեան էջերուն՝ իր մա-
սին ունէ պատասխանատուութիւն չհրաւիրելու
նպատակով, գիշերուան մութէն օգտուելով և
Թէրզիլի գիւղը անցնելով, կրածը պատրաստ նիւ-
թական գումարը, թղթածրարներն ու զէնքերը
վստահ տեղ մը ձգելէ յետոյ յանձնուիլ էր:

Ահա այս ծրագրով, իր հրամանին ներքև մնացող, Հաճը պէյը, Գրիգորն ու Մանուկը առնելով ժամ մը միջոց ունեցող Չօմագ լեռը քաշըւած էր. բայց եւ այնպէս յիշեալ լեռն ալ յարձակման գունդի կողմէ պաշարուած էր: Ժիրայր՝ հեծեալ եւ հետեակներէն կազմուած բազմութիւնը տեսնելով՝ հրամանին տակ գտնուող կուսակցականներուն կրակ ու բոց բարկութեանը, և վրէժառու ու վայրկեանէ վայրկեան փոխուող հոգեկան վիճակնին տեղեակ՝ անոնց սրտմտութիւնը հանդարտեցնելու և արեան բարեխառնութեան հրաւիրելու միտումով՝ «անձնուէր և կտրիճ ընկերներս, նուիրական ու սրբազան գործին համար սա՛ տգէտ ժողովուրդէն և անիրաւ կառավարութեան կողմէ հետապնդուելնուդ համար մի՛ տրտմիք և մի՛ ազդուիք, զիտեմ թէ, դուք մահէ չէք վախնար, և ձեր հոգին նուիրելու պատրաստ էք. սակայն մեր յանձնառած պարտականութիւնը նուիրական ըլլալուն չափ երկիւղալի և վտանգաւոր ըլլալովը՝ կենաց մահու հարց է նաև. կառավարութիւնը ապստամբութեան և յեղափոխութեան պատճառը չլիարձակուին համար անիրաւ է. արդար պահանջքնիս արիւնով խեղդել է, իսկ ժողովուրդը՝ տգիտութեան խաւարէն, ռճիրներու դաստիարակը եղող բռնակալ Համիտի ուսուցած կրօնական մոլեռանդութեամբը, կարգ մը փառասէր, աստիճանի և փառքի մուրացկանները եղող, քաղաքային և զինուո-

րական պաշտօնեաներու և սպաներու ձեռքը գործիք եղած են՝ հետևաբար, փոխանակ ա՛յդ խեղճերուն սրտմտելու, աւելի խղճալու ենք. մեր դատը արդարացի, իրական և անբիծ պահանջ մըն է, և ուստի մենք, կառավարութեան անիրաւութեան դէմ կը բողոքենք. քանի որ այսպէս է, ուրեմն անմեղներու արիւնը թափելու պատճառ ըլլալով սրբազան դատերնիս չ'արատաւորենք. մենք ժողովուրդի հետ դատ չ'ունինք, անոնք ալ մեր եղբայրներն ու հայրենակիցներն են, սա՛ ձեր տեսածը և ձեզ սրտի խանգարումներու ենթարկող վայրենութիւնները՝ տգիտութեան պտուղներն են. պիտի դայ ժամանակ մը, որ անոնք իրենց սխալները հասկնալով պիտի զղջան, և մեր հետ ձեռք ձեռքի տալով սա՛ աւերուած հայրենիքնիս բարձրացումին և յառաջդիմութեանը համար պիտի աշխատին. Ամենակարողն Աստուած մեզի ստեղծած է այս սրբազան հարսնիքի համար. մահը մեզի համար անմահութեամբ վերջանալուն վստահ ըլլալնուդ համար՝ մահէն մի քաշուիք, այսու ամենայնիւ, մինչեւ մթնալուն, առանց հոգի մը իսկ սպաննելու պայմանով, գէնքերը օդը պարպելով ժամանակ չահինք» և այս ազգու և կուսակցականներուն բարկութիւնը հանդարտեցնող խօսքերով ճառին վերջ տուաւ:

Այս միջոցին տաւր հազարէ աւելի բազմութիւն մը, Չօմագ լեռան ամեն մէկ ձորն ու բլուրները շրջապատած մըլիւնի պէս կը վխտա-

յին, և մինչեւ խակ քանի մը հոգիներ այնքան մօտեցած էին, որ ժիրայրի՝ եղբայրութեան, հաւասարութեան և հայրենիքի յառաջդիմութեանը մասին խօսած կրակոտ վերջին խօսքերը լսելով հանդերձ, հոգուով սրտով յառաջ եկող արդաժ բացի խօսքերէն ազդուած՝ թաքստոցէն հեռացած են. ի վերջոյ, հեծելագօրքերը կուսակցականներուն ձորի մը ապառաժներու ներքեւ դիրք բռնածնին կը տեսնեն և զինարձակման կը ձեռնարկեն. բայց անընդհատ Տ ժամ տևող պատերազմի միջոցին ուէ մէկ անձի կորուստ չ'եղաւ. վասնզի մարդասէրն ժիրայր իր կեանքին սպառնացող տգէտներուն իսկ ողորմածութեամբնայելով ամենեւին արիւն չ'թափուելուն հրահանգ և պատըւէր տուած էր. եթէ կուսակցականներուն նպատակը մարդ սպաննել ըլլար, հազարաւոր հոգիներու կորստման ուէ գժուարութիւն չ'կար:

Մթնալուն, գիշերանց, ժիրայր անհրեւել թացած և բազմութիւնը ցրուած էր. յիշեալը, չ'երեւնալու փափաքով ջաղացքի մը առուակին մտած եւ մէջէն քալելու ստիպուած էր. անվտանգ թէրզիլի գիւղը հասնելով. յիշեալ ջուրի եզերքը գտնուող տունի մը կը դիմէ և մինչև առաւօտ հոն կը պառկի. իր պառկած տան քով ուրիշ տուն մը՝ իրեն ձերբակալման բաղձացող պարտաւորեալ հեծելագօրքեր հիւրասիրուած ըլլալնուն, փնտռածնին անձնուրացի իրենց ձեռքին տակ ըլլալէն լուր չ'ունէին:

Ժիրայր՝ նախապէս որոշած ծրագրին համաձայն, քովը գտնուող աւանդները յանձնելով եւ դուրսի եղելութիւններուն տեղեակ ըլլալու նպատակով Սաւր փափագ անունով ծանօթ տէր Գրիգորը, քանի մը վայրկեանի համար իր քով կը կանչէ. անիծեալ վարնոցը, հակառակ զաղտնապահութեան վրայ ըրած ուխտ և երդումներուն, հարստութեան մը տէր դարձածի պէս, վազելով կերթայ ոստիկան գօրաց հրամանատարին քովը. «կ'աւետեմ ձեզ, փնտռածնիդ գտայ. Մօրուքը հոս է եղեր, ինծի լուր դրկած է» ըսելով լուր կուտայ, իսկ սպան ալ իր կարգին, հետապնդման համար հոն գտնուող բոլոր վայրենիներու բազմութիւնովը, ժիրայրի գտնուած տունը շրջթալի տակ կ'առնէ և անձնատուր ըլլալը կը հաստատուի:

Ժիրայր՝ արդէն անոնց պարպարութեանց տեղեակ ըլլալուն՝ «զինուորական սպայ մը չ'եկած, ամենեւին անձնատուր չ'ըլլալու պարագան կը յայտնէ» եւ ահա կէս ժամ յետոյ սպայ մը գալով և որը՝ անոր ինքնութեանը վստահելէ յետոյ, միևնոյն ատեն իր զէնքերն ու կամարին մէջը ունեցածը 183 օսմանեան ոսկին 1894 Մարտ ամսու 8-րդ. օրը յիշեալ սպային կը յանձնէ, իրաւի՝ սպան քաղցր վերաբերումով մը՝ իր խօստումին համաձայն, անվտանգ կերպով Եօզղատի պատերազմական ատեանի մեծ ժողովին կը յանձնէ:

Զմոռնալու համար ըսենք, որ ժիրայրի

ձերբակալման լուրը ամեն կողմ լսուած ըլլալով, Եօզղատ մտնալու պահուն «այս եւ կին, ծեր ու երիասարդ, անմեղ մանուկներ, անգամ մը սա Մօռուփն ի՛նչ տեսակ մարդ մը ըլլալը տեսնեմք» ի նպատակով, քաղաքի ծայրէն մինչեւ կառավարատուն լեցուած էին:

Բայց, յիշեալին մարդասիրական զգացումները, ազատութեան, եղբայրութեան և հաւասարութեան հիմանց վրայ առողջ սկզբունքները, խաղաղութեան և հայրենիքի բարձրացման և ճակատագրի առջեւ ի սպաս դրած զոհաբերութիւնները հասկցող հայեր՝ տրտում ու տխուր, սրտախորով կարտասուէին. իսկ միւս կողմէ, այս անձը Օսմանեան կայսրութեան թշնամին, հայրենադաւ և ապստամբ ոճրագործ կուսակցական մը ճանչցող քաղաքային իսլամներուն հետ կառավարական պաշտօնեաներուն դէմքերնուն վրայ խինթ մը, և սրտերնուն մէջ ուրախութիւն կ'երեւար, և այսու ամենայնիւ հեծելագօրքի և սպաներու յաջողութեանը համար կը շնորհաւորէին:

Ահա թէ, իր յափշտակուած իրաւունքը մերժող, անձնական ազատութիւնը վերադարձնող, ուսումնական, արհեստական և շահերու վերաբերեալ հարցերու արգելքներուն և հակառակութիւններուն ջնջումը և տնտեսական յառաջդիմութեան, և քաղաքականութեան շուրջ ջանք ու աշխատանք թափող անձնուէրի մը հանդէպ, անխոհեմ ժողովուրդին և տգէտ թիւրքերուն գնա-

հատանքն ու մրցանակը այս էր միայն:

Ժիրայր ուղղակի պատերազմական Ատեանի նախագահ Մուսթաֆա փաշային առաջը կանչուելով, և քիչ մը հարց ու փորձէ յետոյ գաւաթ մը թէյ կ'ուզէ և խմելէն անմիջապէս վերջը, անմեղներու վայրը եղող՝ քաղաքական ամբաստանեալներու յատուկ տեղը կը բանտարգելուի: Այս պահուն, հայերը իրենց տունը քաշուելով՝ յուզուած արիւնաթաթաւ սրտով և սև սուգի մէջ էին մըտած. մինչդեռ, միւս երկու պաշտօնական վայրերը, Մուսթաֆա փաշայի և Տրդատ վարդապետի՝ անբացատրելի խանդավառութեան և զուարթութեան մէջն էին:

Հետեւեալ օրը Ժիրայրը հարցուփորձի հանելով՝ նպատակն ու գործադրուող յեղափոխութեան պատճառը երբ կը հարցուի, Ժիրայր առիթէն օգտուելով, յեղափոխութեան նպատակը մէկիկ մէկիկ բացատրելու սկսաւ. «նպատակնիս ո՛չ ապստամբութիւն է, և ոչ ալ յեղափոխութիւն, այլ երկրին ու ազգին և հայրենիքի աւերակումը փութացնող քմահաճ վարչաձեւին փոփոխման դատուն է, մեր երկրին մէջ կարգ ու կանոն գոյութիւն չունենալով, ազգին ճակատագիրը հառավարական պաշտօնեաներու կամքէն կախեալ է. ահա այդ պատճառով է, որ միլիոնաւոր իսլամ և Քրիստոնեայ, անարգար և բռնապետ տէրութեան հալածանքէն փրկելով, օրէնքով վարել և ամեն անհատին հոգին ու ստացուածքը կեղեքումէ եւ

յարձակումէ գերծ պահելով կեանքն ու անդոր-
րութիւնը ապահովել է. այսօր դատարաններու
մէջ եղած անարդարութիւնը, պաշտօնեաներուն
գեղծարարութիւններն ու գողութիւնները, եւ տի-
րող գեղձումներու, փոքրողութիւններու եւ կաշա-
ռակերութեան դրութիւնը, եւ այս պատճառներով
խեղճ ժողովուրդին ենթարկուած թշուառութիւնն
ու խեղճութիւնը ուրանալ կարելի է... արդէն տե-
ղական իշխանութեան եւ Բարձրագոյն ատեանին
մատուցուող ընդարձակ յուշագիրներն ալ, միմիան
սա՛ կեղեքումներէ եւ բռնութիւններէ խօսուած
եւ ազգին խաղաղութեան եզրը հանուիլը պահան-
ջուած է» իմաստով ընդարձակ լուսարանութիւն-
ներ տուած եւ մերթ ընդ մերթ եղած հարցումնե-
րուն պատասխանած է:

Գրեթէ 16օր երկարող չատ դատաստանի վախ-
ճանին, ազգին ու հայրենիքին վտանգէ ազատու-
մովն ու յառաջդիմութեան եւ խաղաղութեան ա-
պահովութեանը խնդիրներէն զատ՝ Ժիրայրի պէս
հայրենասէրի մը մահապատիժը չէ՝ նոյն իսկ իր
դատապարտութիւնը օրինաւորող ոեւէ ընթացք
կամ ոճրային նպատակ չգտնուելով՝ մեծ դատա-
րանէն՝ Նորին Կոյսերութեան հերկայացուիլը, պա-
հանջիլով եւ հոն աւելի կարեւոր գաղտնիքներ խօ-
սելիքը կը յայտնէր:

Պատերազմական ատեանը, իր բերնէն տար-
բեր գաղտնիքներ առնելու աշխատելով, թէեւ խոս-
տացած էր զինք զրկելու նորին կայսրութեան

ներկայութեանը և սակայն ներքին խօսակցութիւններուն և Տրդատ վարդապետի հետ նախընթաց ունեցող ծածուկ խորհրդակցութեան միջոցին՝ այսպէս ուղիղ գաղափարի տէր, և բոլոր պահանջներուն մէջ իրաւացի, յեղուական պերճախօսութեան և քաջողական գօրութեան տէր փաստակար կուսակցականի մը՝ նորին Վեհափառութեան ներկայութեանը զրկուելուն մէջ, փառքն ու համբաւի պահակ, փոքրոգի, գձուձ ու կաշառակեր քաղաքային պաշտօնեաներէն և զինուորականներէն՝ ո՛չ մէկուն գործին ձեռնտու չ'ըլլալէն, միայն անոր կախման հրամանը ձեռք ձգելու կերպերը ձեռնարկեցին:

Քանի որ այս յեղափոխութեան խափանումին համար յատկապէս Տրդատ վարդապետը եկած էր, առաջին անգամ անոր կարծիքը, գաղափարը և քուէին յաւելումը անհրաժեշտ էր. հետեւաբար, պատերազմական ատեանին խաղաղ իբր մեծարանք, Ազգ. Առաջնորդարան՝ երթալով և Տէր Տրդատին այց մը տալէ յետոյ, քիչ մըն ալ առանձին տեսակցելու փափաքը կը յայտնէ, և հոն զտնուող իշխաններու դասը անմիջապէս սրճօճախը կը քաշուին և յիշեալները միայնակ կը թողուն:

Համիտի ճշմարիտ և հաւատարիմ ծառաները երկար խօսակցութենէ մը յետոյ, ի վերջոյ սա եզրակացութեան յանգած են. «Նորին Կայսրութեան հովանաւորութեան ներքեւ գտնուող

բովանդակ երկիրներուն ամեն կողմերը անդորոնքիւն եւ ընդհանուր կեանքին խաղաղութեանը կասարեալ ըլլալուն հակառակ, քանի մը ամիսներէ ի վեր եօզղաս գաւառի մէջ հայրենակից sqts հայեր, ինքնութիւնը անծանօթ Մօրու անուանեալ յեղափոխութիւնը կազմակերպողի ռասկացուցիչ խօսքերուն տարուելով, Կայսերական Կառավարութեան գրադրման եւ ժողովուրդի խաղաղութեան վրդովումին պատճառ դարձած ըլլալուն, յիշեալ ոնրագործի մարմնոյն մէջ տեղէն վերացուելովը, ամէն կերպ վնասակար գաղափարներուն ալ մէջ տեղէն բառնալը ու անհետացումը՝ մեր խնդրանքն է» խօստով Տրդատ և իր գաղափարակիցները եղող, 16 պնակալէգ իշխաններու ու անդամաւորու (սէրմայէսիդ-անիրաւ) պարօններու՝ ի դիմաց՝ հեռագիր մը ձեւակերպուելով, արքայական սենեկատի քարտուղարատի քաշուած է. քնականաբար, Պատերազմական ատեանն ալ իր կարգին՝ հաստատական պայմաններու տակ ծածկագիր հռազրով՝ փութով կախման հրովարտակը ստանալուն՝ և ազատութեան դիւցազնի համար կախաղանը պատրաստուած էր:

Արդարադատ կառավարութիւնը! իբր թէ խղճին վրայ տառապանքի ճնշում մը կամ ծանրութիւն մը չզգալու յոյսովը, Պատերազմական ատեանի նախագահ Մուսթաֆա Փաշա կրօնական արարողութեան կատարմանը համար Տրդատ

Վարդապետէն, քահանայ յը կ'ուզէ. ան ալ ա'յդ գիշեր իր պաշտօնին բերումովը Տ. Յակոբ Բհնյ. Տ. Մինասեանը կը ղրկէ. խեղճ քահանան, գիշեր-ւայ ժամը 7 ին՝ (ը. թ.) քանի մը ոստիկան զօ-րաց ընկերակցութեամբը բանտ մտնելով, Ժի-րայրի բանտարգելուած վայրը կ'առաջնորդուի քահանային այս անակնկալօրէն այցելութենէն: Ժիրայր խնդրոյն վտանգաւոր ըլլալը հասկնալով՝ «Տէ՛ր հայր. բնականաբար պաշտօնով մը եկած ըլլալս է՞» հարցումին, «այո, տղաս, հրահանգեցին ու եկայ» պատասխանը առնելու պէս «ա-հաւաստիկ բռնապետութեան վաճաճութիւնը. ահաւաստիկ մեծ պատերազմական ասեանի ար-դարացումը, արդէն ամէն չարեաց աղբիւրը եղող անիրաւ տէրութիւնէ ասկէ աւելի մրցանակ չ'կրնար սպասուիլ, քանի որ է ի վեր գիս Պօլիս դրկելու խոստացած ըլլալովնին. այսօր յեղա-կարծօրէն կախաղանի իւղոս առասաններովը յաւիտենապէս ձայնս դադրեցնել կ'ուզեն. բայց, քանի որ՝ բռնութիւնը չ'դադրի՝ եւ բողոքը չ'ը դադրի. անիրաւութիւնը չ'վերցուած՝ արդարու-թեան աղաղակը չ'լուր, Տէ՛ր հայր ազգիս գա-ւակներուն ըսէ՛ք, ինծի համար թող չ'տրմին, միայն. առանց երկիւղ ու քաշուելու, սրբազան գործին յառաջդիմութեանը թող աշխատին, եւ՝ ազգին եւ հայրենիքի հանդէպ ունեցած պարտ-ւերս կատարեցի, խիղճս անհանգիստ ընելիք ա-նիրաւութիւններէն զգուշանալով, ազգին սիրքը

ազատութեան, եղբայրութեան եւ հաւատարու-թեան սերմերը ցանկցի, ուր կամ կամուխ պը-տուղը պիտի տեսնուի, եւ այդ աս-ն արդարու-թիւնն ու նմանութիւնը յայտնուելով, եւ ինձ պէս ազատութեան անձնագոհներուն գլխեզմաններ մէջ մէկ յիշատակարաններ ըլլալով՝ յաւիտենապէս Աստուածութեան մօրը պիտի կայունացուին ը-սելով, ծնկաչոյ՝ «Մեղայ Ամենասուրբ Երու-դութեան Հօր եւ Որդու, եւ Հոգւոյն Սրբոյ զըղջ-ման խոստովանութիւնը կ'արտասանէ, եւ արձա-կումէ յետոյ քահանային ձեռքը կը համբուրէ. եւ Հաղորդութեան համար՝ տալին հետախուզ-մանը առթիւ՝ 4() օր առաջ հաղորդուած ըլլալը, եւ հետեւաբար. կախուած ատենը հաւանական կարգ մը փոխելու եւ դուրս տալու զէպրեիէ՝ եւ հետեւապէս Ս. Հաղորդութեան անարգանք կ'ըլլայ՝ առարկութիւնովը պարտականութիւնը կատարեց. խեղճ քահանան սրտամորմոք վիճա-կի մէջ բանտապահի խուցը կեցած ատենը, ա-զատութեան քաջը, գաղափարի զօհը, Ժիրայր Մար-տիրոս՝ կառավարական շէնքին դիմացը պատրաս-տուած կախաղան բարձրացուելով՝ կախմամբ նա-հատակուած էր:

Այս ոճիւրը 1894 Մարտ 24 Հինգշաբթի օրը 25, ըր օրհնեալ յոյս ուրբաթ գիշերը. կայսերական հրովարտակի համաձայն՝ կախմամբ գործադրուած էր՝ սակայն, երբ առտու կ'ըլլայ, իր ոսկեգոյն ճառագայթներովը համայն արարչագործութիւնը

լուսաւորող և տաքցնող արեգակն ալ զրկանքով տեղի ունեցած սա՛ բացայայտ անիրաւութեան չ'յօժարելուն, լոյսերը ծածկելով ու պահելով, Աստուածային արդարութեան սուգը ցոյց կուտար, վշտագին պատահարին լուրը, տխուր նշանը փայլակի պէս հայերուն հասնելով՝ ոմանք իրենց արհաւիրքէն՝ տուններին քաշուած ծածուկ ծածուկ արտասուք կը թափէին, իսկ ոմանք ալ վերջին անգամ ըլլալով Ժիրայրի հրեշտակային դէմքը տեսնելու և ըստ այնմ հրաժեշտ տալու համար դէպի Նոր Գողգոթա կը փութային:

Արդարեւ բարձր գաղափարի տէր եղող ազատութեան զոհերուն հանգրուանը եղող սա՛ զարհուրելի կախաղանին ականարկ մը նետողներ՝ Ժիրայրի ներկայութիւնը (մարմինը) ողջունողներուն՝ իր փայլուն դիմագծին վրայ տեսնուող կիսաժպիտներով մը՝ անոնց քաջալերիչ քաղցրութեամբը, «մի՛ ցաւիք, Յիսուս նազովրեցիի յաւիտենականութեան համար մեռնելով՝ մահուան ազդեցութիւնը կտորելուն պէս, ես ալ մահուանս հետ անմահութեան արժանի, և բռնապետութեան թեւերը կտորելու յաջողեցայ. ձեր նիրկաններուն հետ առողջ միտքի տէր, սիրտը անկեղծ և իր խղճի համոզումովը իրական հայ եղսգ եղբայրներս՝ յանձնառնուած այս սրբազան պարտականութիւնը, պաշտպանելու համար մահունէ մի՛ վախնաք, այո, մենք կը մեռնինք, սակայն մեր անունն ու հետքերը՝ Նոր սերունդի ազատութեան որդիներուն յաւիտենա-

պէս ժառանգ պիտի մնայ») ըսելով յիշեցնելու վրայ էր. որովհետեւ իր կենդանութեան ատենը՝ վարդալիզու եղող այս խօսքերը, մահուան ատենն ալ՝ հանդիսատեսներուն սրտերուն արձագանգ կուտար:

Ժամը վեցին (ը. թ.) նշանաւոր նահատակին լուսաւոր մարմինը կախաղանէն իջեցուելով, սուրհանդակի պարզ կտուքին զրուած՝ հայոց եկեղեցին յանձնուելու համար գունդ մը զինուոր և ոստիկան զինուորներու հսկողութեան տակ փոխադրուելու վրայ էր. երբ մեռելը եկեղեցիի դուռը հասաւ, Ժիրայրի կենդանութեանը, իր վրիժառութիւնովը չ'բաւականացող Տրդատ, նահատակին մարմինն ալ խայտառակելու անիծեալ գաղափարով, Առաջնորդարանի պատուհանը բանալով, «կ'աղաչեմ Պրն. ոստիկանապետ, սա արատը մեր ճակատը մի՛ քսէք, այս կաւատին ո՛վ ըլլալը չ'հնք զիտեր, մեղմէ չէ, բողոքական ըլլալու է, տարէ՛ք, անոնց տարէք» ըսելով սրտումին վրայ, ոստիկաններ Բողոքականներուն ժողովարանը փոխադրելով բակին մէջ ցուրտ սալայատակին վրայ կը պառկեցնեն. այս անգամ հազիւ 12-20 ընտանիքէ բաղկացեալ փոքրամասնութիւն կազմող Բողոքականները, Տրդատ վարդապետին չ'ընդունելէն վախնալով, Մօրուքի Բողոքական չ'ըլլալը՝ այլ հայ ըլլալը խօսելով՝ մերժեցին. ի վերջոյ կառավարութեան կողմէ հասնող հրահանգի մը համեմատ, ոստիկան զօրքերը մեռելը փոխադրութեան կառքի մը մէջ դնելով, Բողոքականներու գերեզ-

մանատունը թաղեցին, հետեւեալ օր ժիրսորին գերեզմանը տեսնելու համար գացող քանի իրիտասարդներ կը տեսնեն, որ օրհնեալ մարմինը գերեզմանէն հանուած, հագուստը թալլուած, ալ ձեռքին ցուցամատը ոսկի մատանին համար կտրուած, ճակտին քար մը ձգուելով վիրաւորուած. և կտրուած մատը քովը դրուած էր. եւ այս քաջարար առաքինութեան!!! գործակատարները, քաղաքին պահպանութեան պաշտօնեայ, և իսլամութեան բարոյական պաշտպանութեան տիպարը հոգ կանոնաւոր զինուորներն էին: Ազգը, երկիրը և սրբազան հայրենիքի բարեկարգութեանը և խաղաղութեանը համար իր հոգին նուիրող մէկ քաջը՝ անիրաւ տեղ կախաղանով մահացնելէ յետոյ, գերեզմանին մէջ իսկ հանգիստ չձգեցին... Յիշեալ երիտասարդները ահ ու դողի մէջ, վերսին թաղելով՝ ընդփոյթ վերադառնալու կը հարկադրուին. որովհետեւ ոստիկանները վրանին կայնած մէկ վայրկեան առաջ հեռանալնին կ'սպանային:

Տրդատը, իրեն յանձնուած այս մեծ ու նուիրական պարտականութիւնը հաւատարմօրէն կատարած և իր փափաքին յաջողած էր. հետեւեալ իր Եօզղատ մնալը վտանգաւոր, և հաւանական էր որ ժողովուրդի ցասումին հանգիպելով կը կորնչէր. այս յիմարական երեւակայութիւններով, քանի մը հեծեալ ոստիկաններու ընկերակցութեամբ կանուխէն Եօզղատէն ելլելով Քէլէր

կը հասնի. բանտէն ազատուող խեղճերը իրենց տէրոջ սպաննիչը եղող անիծեալը դիտելու կ'ելլեն, Տրդատ՝ իր խղաղութիւնը, անոնց ալ ցոյց տալու համար, գոռոզական շարժումով մը, «ի՛նչ կ'սպասէք. մարդ չ'տեսա՞ք, վարդապետ մըն է, կորսուեցէ՛ք ապից. վստահածնիդ խայտառակը շան պէս կախեցուցի. սա՛, հագուստ կապուցնիդ ձեւը՝ կերպը՝ Բրիտանեայի մը կը նմանի՛. գլուխնիդ սե շոր (եագմա) կապեցէք, կապոյտ հագուեցէք» ըսելով՝ բարկութեամբ սենեակ քաշուէր է: Ժիրայրի մարմինը մասնաւորներու ձեռքով առաջին անգամ, գաղտուկ կերպով հանգուցեալ Պըն. Ստեփան Գափլանեանի բնակարանը կը թաղուի. ապա, իր ընտանիքին Ամերիկա գաղթելու պարագային, կարապետ աղա Պարսամեանի բընակարանը վերցուած ըլլալով, սահմանադրութեան հռչակումէն երեք ամիս յետոյ՝ 1908 ի Սեպտեմբերին Աստուածասեալ հռչակաւոր նահատակ Անմահն Ժիրայրի սրբազան նշխարները յիշեալ բնակարանէն վերցուելով Առաջնորդ Տ. Խորէն Եպիսկոպոս Գիմաքսեանի նախագահութեամբ, քահանաներ տիրացուներ իրենց կրօնական հագուստները հագած՝ խաչադրօշներով մոմերով և գոյնզգոյն ծաղկեփունջերով և ազատասէր անձնաւորութիւններու ընկերակցութեամբ՝ եկեղեցի բերուեցաւ. Պատարագի վերջաւորութեան՝ դարձեալ՝ սկիզբէն՝ թաղման արարողութիւն կատարուեցաւ յորմէ յետոյ ուսուցիչներու կող-

մէ յուզիչ դամբանականներ և ճառեր արտասանուելով շքեղօրէն եկեղեցւոյ բակը շինուած դամբարանը թաղուեցան. և բոլոր ներկաներու կողմէ յուզիչ արտասուքներով, այս փառաւոր անձին ճշմարիտ անձնագոհ մը ըլլալը գնահատուելով սաստիկ կերպով փառաւորուեցաւ:

Իսկ յատկապէս իր կեանքին գալով գեղեցիկ նկարագրով, բարերարի բնաւորութիւնով և հազիւ անձնուէրներու յատուկ եղող հաստատաւորութիւնով, ամբողջութիւնով և խիզախութիւնով աւելցուն էր, պերճափօսութեամբ՝ հեռատես. ուտելու մէջ գոհացող և խմիչքով պահեցող էր. վարքի տեսակէտով յար և նման միւս բոլոր բարեմասնութիւններուն՝ մեր տեսածը գործըն ու վարմունքովը, ճշմարիտ բարեպաշտ եւ կրօնասէր մըն էր. այսինքն, երբ ուէ գիւղ գալու ըլլաւ, առաջին հերթին եկեղեցին բանալ տալով, աղօթքով ու մաղթանքներով Աստուծոյ կը խնդրէր՝ իր գործերուն յաջողութեանը համար, և յետոյ, իրեն յատկացուած վայրը կերթար:

Արդարեւ. հանգուցեալ նահատակի կեանքին նկարագրութիւնը անթերի կատարել՝ անկարողիս տկար գրչին յատուկ չէ. վասնզի այս գովելի բնոյթ ունեցող հրեշտակաղէմ, անրիժ հոգիի, մաքուր սրտի և ողորմածու խղճի մէկ պատկերացումը ըլլալովը հանգերձ, յեղափոխական գործերուն մէջ, Քրիստոսի պէս հրաշքներ, լուսաւորը չի պէս բարեկարգութիւններ և վարդանի պէս

յաղթանակներ գործադրած և կոտորած է:

Բարձրեալն Աստուած՝ հանգուցեալ նահատակին ցանածը ազատութեան, եղբայրութեան և հաւասարութեան սերմերը արդիւնաւոր և իր ազգականներուն և գաղափարակիցներուն երկնային մխիթարութիւն պարգեւէ. և անոր ճանապարհէն ընթանալուն, ու գմայլի զործին յառաջանալուն և յաջող դուրս գալուն համար իր գաղափարակիցներու գործակից ըլլալուն համար ջերմագին մաղթանքներովս վերջ տալով գրքոյքիս այս հատորին՝ երկրորդական յաւելեալ գէպքերուն գրութեանը սկսայ:

Վերջ Ա. մասի

Ծանօթ. — Սոյն գրքին Ա. մասը Հայերէնի վերածեցինք, իսկ Բ. մասը ռուսերէն լուսաւորուն ամփոփութեամբ պահեցինք:

Ս. Տ.

Վ Ա Ս Ս Կ Լ Ա Ր

1. Տիկնիկն սիգլերէ քարթն ետիւմ
Միւնքիրի միւնաճըզ հալը նասանըն
Եւր պիլիւր եւր պիլմեզ Ե'կլիկիւմ
Ազիզ մեռիկի ալէր ետեմըն:
2. Իսիլայսա նէ' հիմնէր վար պիլմեզ
Մեռիւիք եւրպալ միլլէր իշուն եօլմեզ
Սըրա կելսէ պէ վարայր վեռմեզ
Վասնըն ետմ սիգէ պեօլլէ կեանըն:
3. Իւշիւ պեռի պիւր արայա կելիւրսէ
Մեռիկի օրթալըզա ալըրսա
Եւրան եանլը պիւր հալմաիս օլուրսա
Էօլիւմ իշուն տինըն ինքեւր ետեմըն:
4. Փօլեքիւսա տալմ պիւր քեմալ օլսա
Կիւնսէ հէր քարանձա ելլիկիւր տուսա
Եւն եաքրպսա մասամայա գուրուսա
Պաւլար վասնըն ետէր ետիւր տանըն:
5. Ալլան վեռիւր պիւր քօքիւլիւք տուարսա
Օ'մեռիւսէ քէնս ա'վընա տուարսա
Գըրգ ամպարը տեքիլիք գօշարսա
Իքի պելիպ եսկի տինսէ ետեմըն:
6. Տեռն, գուգում կելեք տէն իքի
Կեքիս վազըր տեռնսէն չօզ տըր խանիւր
Կեօղիւ կեօրմեզ մուլքար, մեռիւս, քեռիւ
Տարրըրպսա Չեքեզլիւք կեռնըն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1892 - 1912 խան տարւայ ընթացիկն, տե-
ղի ունեցող զանազան դէպքերու մասին սը-
տիս խորեռնէն բոլորը՝ սիրոյ յիշատակներէն գո-
հանակորեանս արտայայտութիւնները:

7. — Միլիք սէյու կեօգեքմէյին շունլարը
Տամարընսա եօզ սր Արմէն գանլարը
Ճեմապը Հազգ գահը էյլէսին օնլարը
Մախմի սրըրը քիւրէք իսպար Էսէնին:
8. — Էրմէնիյէ սեպար լազըմ պիլմէլի
Իյնապ Էքսէ միլիք իշուն Էօլմէլի
Թիւրէք նիշնօն մունիմմ սրըրը վերմէլի
Վասակ սր շեօհրէքի պէօլի Եամէրսին:
9. — Միլիք իշուն Էօլմէլէք նէ՛ մաւթու
Նամուսը. սեպարը նէմ քեմամ վասլը
Ժիրալը իլէ Թորոս Կիւլպէնկ իքի արլը
Տավէք օլսու սաղ Էանընա խիւսանըն:
10. — Սեպարընը պօզմազ Բէնսինի պիլէն
Սաասէքին պուլուր պու հազգա Էօլմէ
Պիւ Զէսա սալպ օլսու մէրս Թարոս իլէն
Ների եօզ նէնէնքսէ իսպար Էսէնին
11. — Պիւ օն սէնէ պու մազասա չալըսըմ
Էյլիք Բէմիլիք նէր նէ կէլսէ ալըսըմ
Թահգըզ, քեվգըք, զէննիւր. չօք սարա Տիւսէլ Լմ
Հազգը ինքեար օլմազ Էյլիք Էսէնին:
12. — Գրսա Բէսիմ արըրզ սեօզ ուզանմասըն
Աւզ Էլինէն Բիմսէ նարէ Էանմասըն
Նարմէրսէր գարա կիւն կէշմէզ սանմասըն
Էասմի մէվլա դամմազլարըն Եասանըն:
13. — Էջեբարի սէր պունլար Եասըլ իւ Իմիւ
Պու ալէմսէ նէր նէ Էաքսան պօք ի միւ
Թէնիլիքսէն խալի սէյիլ պաւըմըզ
Պէն իսկեաքըմ գարարընա խիւսանըն:

Ժըւալըն սէրսէքի իշուն Բէօլլէրին քեարրիսի
Սիւվարիլէր իլէ նէմի դաքիրին հարաքէքի

1. — Պան Էսէլիմ Անասօլու հալինէն
Նէսլի նէսիս պիլսին կէշմիւ պունհանը
Էպսիւ Համիս օլ գալիմին Էլինէն
Չէֆիլէն նէզանըն իսէմ պէյանը:
2. — Էրմէնիլէր իսլահաքը արար սը
Կիւլհանէսէ ահանամի գարար սը
Պու քանգիմաք ապըլ քիւրէք Էարար սը
Իպթալ օլսու Սուլթան Մէնիս Զերմանը:
3. — Ժիրալը կէլիպ մէսէլէյի անլաքսը
Թալիմ քէրքիպ նիշէ սըլար Տիլիքսի
Թէքիլաք իսլահաք Զիլլէն Էօլլէքսի
Օլ սէմ պիլսիք վազիքի ինսանը:
4. — Հիւրըրիլէք ուխուվէք ալ ու միւսալաք
Չիգըլմէք Տիր ամմա կէ՛լ քիւրէք անլաք
Էրմէնիլէր հազգա օլունսու իրաս
Տիլսէ սէսքան գօմիքէնին ինվանը
5. — Պիր Էմր իլէ Տըղաս Շօղղասա կէլի
Ալչազ վասակլարը պաւընա սէրսի
Իսքանպօլսան սիւվարիլէր Էքօրիսի
Անլաքլար նիւմի սըրը փիւնհանը:
6. — Վալի Էմրի շէսի վէրսի լիվալա
Սիւվարի ապէրի կէլի պուրալա
Սէքիլ Էրմէնիլէր տուրսու տուլալա
Ղամմազլար կէրիսէն Էսէր սէյրանը:

7. Հաղան հարապ օյսու միւլեփիլ բամիրի
Ուզուն օլունն իկա փաշանքն Կոմրիւ
Նուրի Էֆենի սիւվարիլեր մեմուրաւ
Օ՝ Եափսքսը մեմլեֆեթ բուժանը:
8. Մարս պիրինսե նեփ ինթիմա՝ իթսիլեր
Կիւրուն կիւրուն հեր ֆեօլլերե կիթսիլեր
Աշրգան միլլեթ դարազ եթսիլեր
Օրթալըգսա գալսը րոգ ու այալը:
9. Քեյլերսեկն պաշայրպ բանգրգ եթսիլեր
Պիր կինն միւսամիր օլուպ եաթսըլար
Գարա Պանագ Չերֆեզինե կիթսիլեր
Օ՝ կիւնլերսե օղսու բիւրֆին իգալը:
10. Գարապանագ բանգրգաթըն մերֆեզի
Ճեմ եթսիլեր օրասա բիւրֆի Չերֆեզի
Աթը բուրսու եազըր իլե բիրֆեզի
Ղասսար Համիս արաթսըրսը հեր եանը:
- 11 Աթըրեանեան հեր բարաֆը գուեաթսը
Հեյ վա՛խ միլ աւ միլլեթ բիւրֆիա պաթսը
Պիւթին պաշը պօզուգ եաղմայա կիթսի
Մանիլ օլսու Էրմենի Էֆօհրեթ ու շանը:
12. Չօգ նամերսիլեր չըգուպ իգ արաթըլար
Էֆրաթը միլլեթի իգալաթըլար
Նիչե սուչսուգ նանլար նեզալաթըլար
Արեա չըգըր չօգ ֆեօլլերին ֆիղանը:
13. Թեալիր իչուն մեթբուպ եազըր պիր ֆեթի
Ասը գասե ֆեալի նեմ եր ֆեթի
Իսպար եթսի քերզիլինին ֆեթեթի
Դալմաթըր բուհանի սրժաթ կիւմանը:

14. Փազար շամագ Պուրունգըշայր պաւսըլար
Հեր բարաֆսան կօլնուլարը ֆեսիլեր
Պեօլիւֆ պեօլիւֆ զօգազլարա իւլեթսիլեր
Սայֆի օ՝ կիւն իթ ախըր գեմանը:
15. Ժիրայր ներսե՞ սեյու եերին սօրալար
Էվե կիրիպ սանսըգ սեփեթ արալար
Իննիսեկն իննիսիթ սեմիթ երեկեր
Ասլա պիլմեզ պարպար բիւրֆիլեր ամանը:
16. Եւրիս իմսալնա նեմապր պարի
Դալմաթըր վաղանգսա միլլեթին եերի
Թիւրֆիլեր փալմալ եթսի նամուսը արը
Սօլուպ արաթըլար նիչե նիսվանը:
17. Ասեմ օլանլարը սերսեթսը եթսիլեր
Հեր պիրին պիր եանա փերիֆսիթսիլեր
Չեհնիբպենս Շանլըլա եօրիւթսիլեր
Չըգուպ եազըր սաղա եթսեկն սեյրանը:
18. Եան բուրույօր Դարահալըր Եանեալը
Ճա՛ն օլան թալանմաժ կեօրսե պու հալը
Արալըգսա գալսը րոգ ու այալը
Հեփ օ՝ ֆեօլսե եաթար բիւրֆիլն նեմանը:
19. Չեվալըր եհալի շաթսը պու իթե
Կիրիպ արաթըլար հեփ ֆեօթե ֆեօթե
Նեյեր կեյիր իմիթ սաղ օլան պաշա
Դալմուրուպ նեյերի օլսու պիւրեանը:
20. Նասըլ արգ եեյիմ օլան անվալը
Յավսեփիլե Երեմիա պիր սե գամալը
Տիգրան վե Քիւրս իֆիսիսե եարալը
Շօգ սըր մերհամեթի բիւրֆիլն վինսանը:

21. — Նէ տիր պու դասարն պիմեմ քի տերտի
Նիշէ պապա եկկիք պիլինի գրէր
Չաքա Թարուքիւնը սույա արքաք
Ժիրայր իշուն օրա իտի կիւմանը:
22. — Պիր գաչ տեճա սույա արքա չրգարք
Քեքսիր սինիմ պողազընա դագարք
Հեքէս գօրգու պուգալարսան պագարք
Թեփեքինէն չրգար անը տիւմանը:
23. — Օլ փեփեքինէն չօգ եքսիւր դարազ
Գալգար օրքալըգան նրգամ քերազի
Մա իշինէ գալք կէլինի գրգր
Սօգ քը նանկերէրին տինի իմանը:
24. — Վեքի պ կէլի պ տաիմ արարար իտի
Սապի չօնուղարսան սօրարար իտի
Սօգաքա կէլինի տօյերէր իտի
Թեաքիւ պք քուքուք իտի նէր եանը:
25. — Պիր խապէք տւում քիւրքիւր տերտի
Չօմաք տաղըն գարա տիւման պիւրիւտի
Արալան ժիրայր օ՛ կիւն եանան ետօրիւտի
Պօզուգ եօլեքինէ սալք եճգանը:
26. — Օ կիւն Չօմաք տաղան քեքքիւր օլտուար
Սեքիւր սանաք քիւրք գարք տուրտուար
Հանք պէլի Սօրու պաղա գօլտուար
Նրգաքա կէքիւր չեքի կիւնանը:
27. — Գրիգոր իլի Մանուկ Քեփեքի Պրէի
Օն պիր նանապարա գարք աննաք իւշ
Չօգ գուրուն արքարար պաքիւնապա նիշ
Անէմ վուրա կէտօրիւրէր եանանը:

28. — Ալքիւ եանան Չօմաք տաղըն գուրաք
Մարքին տեքալարք տիւնեալք քուքու
Ժիրայր եմրի նէր քեք նէվայէ արք
Սեվմի մանէր պուքա ալքը գիւմանը:
29. — Սու իշինէն Թեքիւրիւն կէլիւր
Խարգա եազըն պիր խանէն կիրտիւր
Քիւմէ պիւմէք իտի խապէր վիրտիւր
Սիւվարի վար, եքմէքիւր կիւմանը:
30. — Վուգուարք Փալա գ խապէր տըննա
Հիւմնուրիւրէր ալք օրա վարննա
Գալուր պալաքք նէման կէտօրինէ
Գալմաք իշուն գաքն եօգը իմքանը:
31. — Սարք Փալաք տուրա կէլմէք իտի
Սիւվարի օրաք օլմաք իտի
Քիւմէն մալիւմաք վեքմէք իտի
Կէլմէքի պաքընա պիլի քուքանը:
32. — Տեքիւ կէլիւր ամա չօգ նէր օլտու
Նօգքար տեքիւր օրա գուրուր
Պաքա չարք եօգք քեքիւր օլտու
Թանիր եքմէք միւրիւր պու իմքանը:
33. — Հեքի դաքիւր չրգարք օրաք
Թեքիւրէն քեքին քեք գարաք
Քեքեքի ելք տեքն իւշ իրաք
Մաք վեքի մարքին քեքնէ նէպանը:
34. — Խապէր կէքի պիւրին պօքալք եօգա
Արա ալալ չրգար քիւման քեքեք
Խալլու ապէր տեքիւ եօլա իլի գար
Արալքըն քիւքնէ տաքիւ վուրանը:

- 35.— Տիվանը հարա օրսա ի՞նչ սալլասը
Էվրագլարը Իսթանպուլա եօլլասը
Սալա օլուննա ճավա պիթեր պէլլէսի
Իսլահաթա քեմէլ Ժիրայրըն գանը:
- 36.— Տուա էքսին Տիվանը Հարա նէ՛ իսէ
Մուրնիմիզ օլսուն Հագրէթի Իսա
Էօլսին իսթիլալա սեպէպ պու իսէ
Անը մագլուն քեսիին էքմէզ իսեանը:
- 37.— Սաա՛ք սէֆիզ Մարս Երմի սկօրթ կինէսի
Բամազաննա քեմնիս օգուր հօնար
Զալիմ Մարաֆա Տիվանը Հարա փաշար
Սալի իննա էքսի խունխար սուլթանը:
- 38.— Տինէյին գարիուն ի՞նչ սօնունու
Շիմի Տիվանը Հարա ալսը իւնիւնիւ
Զանն էքմէն պու պաշգա, միլլէթ իւլլիւնիւ
Խարապընն սեպէպ ալը օսմանը:
- 39.— Վասաղլար Տէվլէթէ էյլիֆ էքսիլէր
Իսպար էսիպ օլ Ժիրայրըն բուքսուլար
Իսամ իչունն սար աղանը եափսըլար
Սալա էքսիլէն սօնրա օլուր փիւլմանը:
- 40.— Նէ՛ օլուր Ժիրայրլար սալա օլմա իլէն
Գուլրուզուն ֆէսիֆնէ անրօրը երլան
Հիւֆիւմէթէ իսպար հեմ էլէ վերէն
Ասըլ օսըր պու վագանըն իւլմանը:
- 41.— Նէ՛ իր պուննա գուլունն նիլէրէ կէշի
Պու աչգընն ճաղասը պօլունման աշըր
Հիսս ինթիգամ սինիլէրէ եերլէսի
Էքսիլին պուլսուրուն խալիֆ եէգանը:

- 12.— Պին սէֆիզ էիւզ սօգսան սկօրսինն հիսապը
Տիվանը Հարա Էրմէնիլէր դասապը
Զօգ Եօրուլուն պուլլամասըն հիսապը
Էֆէթարը, կինն օլուր սերլէր ա՛մանը:

Ժիրայրըն Զօմազ ճաղըննա մուխալէպէ վէ սերստի

- 1.— Մագսաս իչունն կէլմիւ իսիմ Պօզուդա
Նամ ու շանըմ կիթէ սաղ իլէ սօլա
Վասաղ էլի իլէ սիւլէսիմ սալգաղա
Միլլէթ իչունն Էքնիս օլսու Հագարեան:
- 2.— Օլ Զօմազ ճաղըննա գալղա գուրուլսու
Թիւրֆ Զերֆէզ սիւվսի հեփսի սիրիլի
Համիս քարաֆըննան Զերման վերիլի
Վաթան իչունն Էքնիս օլսու հագարեան:
- 3.— Տուրպին իլէ պագսըմ Թիւրֆ ֆիւմէ ֆիւմէ
Քիմսէ ճալանմազ պուննա սիթէմէ
Ալսանըպա գոսէր վաշի սիւր հեմ
Էֆէթար իչունն Էքնիս օլսու Հագարեան:
- 4.— Թերգիլի ֆէյլիւնիւ մեկէանըմ սանսըմ
Պէնն ասըր ֆէթիլի նիսսի սօսը սանսըմ
Էլիմ իլէ էքսիմ աթէթէ եանսըմ
Հիւրրիլէթէ գուրպան կէքսի Հագարեան:
- 5.— Թերգիլի ֆէյլիւնէ բուքսուլար պէնի
Քիլիկ սէյու քիւրֆէ սաթսըլար պէնի
Իսթիպաս ուղրունա գաթսըլար պէնի
Մէրուրիլէթ իչունն էօլիւ Հագարեան:

6.— Թերզիլի ֆոյիւնսէ պենի պասըլար
Նօզդասա կօթիւիւ կիճէ ասըլար
Գաս Էսիւզ հանըմա քիլին ֆեսիլեր
Վաքան իշուն շէհիս օլսու Հազարեան:

7.— Տրդաս նենագեմի զապուլ իթմէսի
Պենի ասմարգնա պուրսան կիթմէսի
Զօզ իմզա քօպլար ինսաֆ Էթմէսի
Միլլէթ իշուն շէհիս օլսու Հազարեան:

8.— Վուրսուլար չօպանը սաղըլը գօլուն
Պանա օլսու աննագ Տրդասան օլուն
Պիրի սարը փափագ Թերզիլի ֆոյիւն
Էֆեար իշուն շէհիս օլսու Հազարեան:

9.— Գօմիթի ուշադր Էսսըմը քուքսուն
Այլաֆ խաֆիլէր միւրասա Էթսին
Էֆեարի տուրմալուպ մէթիմի Էթսին
Միլլէթ իշուն շէհիս օլսու Հազարեան:

Թասիզնամէ

1.— Պիր Էրկիթ շիւշեքս ազըր արեւ
Ճան գուրպան սր հասպի հալսէն պիլեն
Էօլիւմ իշուն աւլա իթմէզ Էնթիշ
Շիւպեն մի վար արգասընսա կիլեն:

2.— Միւրալայա շայան իմիւ պու իլեր
Հալիւմ սօրմազ օլսու Էարան Էօլսաւար
Ազըթսըմ շիսէմսէն զան իլի Էաւար
Ճան Ֆէսայիւմ միլլէթ իշուն Էօլեն:

3.— Էֆեարի ալեմ պիր սըրը պիլիթսի
Ղասար Համիս կիլսեթմի սօլսուրսը
Տրդաս կէլսի Հազարեանիւ Էօլիւրսիւ
Ճեվապընը վերսին սօնրա կէլեն:

Վասակյար

1.— Քիմ արգ Էլիլիւմ զարսաւ հալիւմի
Էսֆիլէր Էափսը պանա գուլումը
Պեն Էնթիմէ Տավէթ Էթսիւմ Էօլիւմիւ
Վասակը վուրմալը Էօլմիլի Էլիլի:

2.— Կէլմէզ զանն Էթսիլեր զարա կիլենի
Էվրօփայա զասար կիթսի իլենի
Միլլէթ լանէթ իլի անսըն օնլարը
Վասակը վուրմալը Էօլմիլի Էլիլի:

3.— Էսայըն չըզըպ սօսըլար պենի աթըլար
Յուվսէփ կիլի Մըսըր ըյա սաթըլար
Սազըն կէլիպ Յուդա միսլի Էօփսիլեր
Վասակ կէպէրմէլի Էօլմիլի Էլիլի:

4.— Տիվանը Հարպ Էֆեարըմա պազըլար
Միլլէթ իշուն պենի նարէ Էազըլար
Նօպէթիլեր սիւնկիլիլերի քազըլար
Վասակ սիւրիւնմէլի Էօլմիլի Էլիլի:

5.— Պազը սօսըլար Էսայըն չըզը սէվիմէ
Անա օլան սիզիլեն Էօլիւնսի
Քիմի ինֆար Էթսի սօնրա Էօլիւնսի
Վասակը Էօլիւրմէլի Էօլմիլի Էլիլի:

6. — Նե՛րսէ գալսք օլ եւմինկեր օլ շարքար
Պիգ հազրրգ սէյէն պապա երիիթեր
Նե՛րսէ գալսք ճասիհարար եօյիւսիւր
Վասակը վուրմալը սեօյմէլի սէյիլ:

7. — Պու եֆեարի եր օղլու սր երլերին
Քիմսէյէ վիւրմէգ կիզլի սրլարըն
Վալպ իչսիմ օլուսունը վիւրլերին
Վասակ կեպերմէլի եօլմէլի սէյիլ:

Մահգոռնիչք

1. — Տօգսան սեօրթսէ պիր հալ կէլիս պաւըմա
Աղլամա կեօզլերիմ մեվլա ֆերիմ սիր
Զալիմ Վասակ ալը գաթըր աւըմա
Աղլամա կեօզլերիմ մեվլա ֆերիմ սիր:

2. — Իսթիպաս ելինսէն չէֆսիֆ աւանը:
Մաւս պիւրնսէ եվլիլ պահար գեմանը
Հեր ֆես սաղլըղընսան ֆեսի կիւմանը
Աղլամա կեօզլերիմ մեվլա ֆերիմ սիր:

3. — Կէլի կէչսի եվլիալար կիւրմէսի
Տիւնեա ծուլթան Սիւլէյմանա գալմաթ
Եւսունի պիլէ պու զընսանսա եօլմէսի
Աղլամա կեօզլերիմ մեվլա ֆերիմ սիր:

4. — Մահգուն սր եֆեարի պէօյլէ պուլուրսը
Աւգա կէլի գարալասը ֆեալըսը
Զալըմ Տըղաս Ժիւրալընսան ալըրլը
Աղլամա կեօզլերիմ մեվլա ֆերիմ սիր:

Տուրնալար

1. — Գաթար գաթար օլուպ կիսէն տուրնալար
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ
Եազըն կէլին զօնոււււլըմ սունալար
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

2. — Փեննիւրէսէն պազըր տուրնալար կեօրսիւմ
Արթըր սերունիսէ Ֆիղանըմ սերսիւմ
Եաթասան աւգընա պիր սէլամ վերսիմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

3. — Տուրնամ եազըն կէլսէ սերս սանըւալըմ
Հասպի հալ կէիպսէ պիր զօնըւալըմ
Վաղանսան ալըրլըմ փեֆ փերոււււնըմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

4. — Տուրնամ գալապէնսիմ պուրասա տուրուրում
Լալա պօղազըմսա կէզեր եօրիւրում
Սաղ օլուրսամ վաղանըմը կեօրիւրում
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

5. — Պիլիւրիմ տուրնալար երւնսէն ուշար
Սեօյլէսիֆնէ զուզում սերս սերսի աշար
Գաւա կիւն սէսիլին թէգ կէլիր կէչեր
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

6. — Եօլումուզ սիւււրսէ պիզիմ կլլերի
Նասիպ օլուր զօնարսանըգ կեօլլերի
Տուրնա պէնսէն սէլամ կեօթիւր Քիլլերի
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ:

7. — Զաղըրսըմ տուրնալար մերամ անլաթըմ
Հալիմսէն պահս եթիմ հեմսէ աղլաթըմ
Տիլ վերսիւրսիմ տուրնալար սեօյլէթիմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր սէյիլիմ

6. — Նե՞րսէ գալսը օլ եւմիներ օլ շարքաւ
Պիգ հազրրբդ տէնց պապա երիւրեր
Նե՞րսէ գալսը նասիւնաթաւ Կոյիւսիւր
Վասակը վուրմալը տօյմէլի տէլիլ:

7. — Պու եմբարի եր օղու սր երէրին
Քիմսէյէ վիւրէմեզ կիզլի սրլարըն
Մըպ իշիմ տօլուտունը փիւրէրին
Վասակ կէպերմէլի Կօլմէլի տէլիլ:

Մահգունդէք

1. — Տօգսան տօրթսէ պիւ հալ կէլի պաշքսւ
Աղլամա կէօզլերիմ մեվլա ֆերիմ տիւ
Զալիմ Վասակ ալը գաթը աշքսւ
Աղլամա կէօզլերիմ մեվլա ֆերիմ տիւ:

2. — Իսթիպասա կիլիսէն չէսիւ ամանը:
Մաւս պիւրիսէն եվլիլ պահաւ զեմանը
Հէր ֆա սաղլըրընցան ֆաւի կիւմանը
Աղլամա կէօզլերիմ մեվլա ֆերիմ տիւ:

3. — Կէլի կէլի կվիլալար կիւլմէսի
Տիւնէն տօլթան Սիւլէյմանա գալմաթ
Տուտուֆ պիւ պու զընցանցա Կօլմէսի
Աղլամա կէօզլերիմ մեվլա ֆերիմ տիւ:

4. — Մահգուն սր եմբարի պէօլլէ պուլուրսը
Աշքա կէլի գաւալաթ ֆաղլըսը
Զալիմ Տըգաս ժիւրլըրնցան ալըլըսը
Աղլամա կէօզլերիմ մեվլա ֆերիմ տիւ:

Տուրնալար

1. — Գաթաւ գաթաւ օլուպ կիսէն տուրնալար
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ
Եազըն կէլիմ զօնուշալըմ տուրնալար
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

2. — Փէննիւրէսէն պազըլ տուրնալը կէօրիւմ
Արթըր տէրունիմսէ Ֆիղանըմ տէրիւմ
Եաւաւան աշքընա պիւ սէլամ վէրիւմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

3. — Տուրնամ եազըն կէլի տէր տանըալըմ
Հասպի հալ տէրպէս պիւ զօնըալըմ
Վաղանցան ալըլըսըմ փէֆ փէրուշանըմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

4. — Տուրնամ գալապէնիմ պուրաւա տուրնուլմ
Լալա պօղազըմսա կէզըր եւօրիւրում
Սաղ օլուրսամ վաղանըմը կէօրիւրում
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

5. — Պիլիւրիմ տուրնալար երնէսէն ուշար
Սէյլէսիֆնէ զուզում տէր տէրի աշար
Գաւա կիւն տէրիլիմ թէզ կէլի կէլի
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

6. — Շօլումուզ տիւշէրսէ պիզիմ կիլիւր
Նասիպ օլուր զօնաւանըզ կէօլլէրէ
Տուրնա պէնցէն սէլամ կէօրիւր ֆէլլէրէ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

7. — Զաղրըրսըմ տուրնալը մէրամ անլաթսըմ
Հալիմսէն պահա կէսիմ հէմսէ աղաթսըմ
Տիւ վէրիւրիւմ տուրնալար սէյլէրիւմ
Տուրնա պէն մահպուսըմ ավըր տէլիլիմ:

8. — Հազգ սեյամէք վերսին տուրայրն կիսին
Պենսեն ետե տարա չոգ սեյամ եսին
Քենսիմ Քիլերլիյիմ Յովհաննես ասրմ
Տուրնա պեն մանպուսրմ ավնր սեյիլիմ:

9. — Էմֆեարի տուրնանրն մեքիննի ետե
Տեքոր տար տուրնադ ետուրնա կիսեք
Հեմ մեքուպուն վերիւր հեմ սեյամ ետե
Տուրնա պեն մանպուսրմ ավնր սեյիլիմ:

Հիւսիսի գէման

1. — Պոսա մեքոր տուր կել գարա պահքրմ
Նանիար փաշեանիար միւրաս ավանք
Օգուսում քարիսի մագիյե պագքրմ
Թախք սալքանք գալմասր Սիւլեյմանա:

2. — Պու սեյրի Համիս տիւր եքմիլի սիւլիւք
Պուրն հիւսիսինիլ իւլեք կիսեք պիւր վագք
Սոյսու եհալիլի գոյմասր նագք
Սոյսու գանաս գուլուր քիւլիլ գալմասր:

3. — Խարապ տուր վագան գալմասր տար
Տոգ պիւր տինտար վեգիւր պիւր տոգուր գար
Ասիւմանա չրգք խալգքն Յերեանք
Տոգուր հիւսիսին հազգ տերիար գալմասր:

4. — Էմֆեարի պիւր եհնսինիլ տերիլիլմ սանմա
Ձեմանք խալպաս գուսուրա գալմա
Սեոգ սեյին տիւր, պրադ տոգուսուն ամմա
Համիս ետիւպ մագամր պոս գալմասր:

1895 Վոգուարք

1. — Թարիսիսիլ տոգան պեռ գոնուլսր
Լանեա քագքիմ տուր Պապ Ալիյե
Գասի հիւսիսին պիւր պիւրիկ սեյիլի
Աման Ալան սեյն իմաս եք հալլարա:

2. — Սեյիլ Էրմենիլք տարա գալլար
Խմիլ լեհիլենի հեք ետե տերիլեք
Սալքրն տոնու սեյամք տիւր տերիլեք
Էտեն ետիւ պիւր քիւլիլ սալլարա:

3. — Օսմանք ասիւրին չեքի իւսիւնե
Պագալմ անեպա իւլեն տալք սե
Էրմենի միլիքին մանվր գասիլե
Յերման վեքի փաշալարա պիլլեք:

4. — Մեյսանա ետքոր գանք մեյիլեք
Հիւրիլեք դուրան կիսի ետիլլեք
Էնեյ կելի հիւսիսինիլ տալլեք
Պիւր ինայեք տուր սաղ գալմանա:

5. — Չոգ անալար տիլլեքնե տոյիւնսիւ
Չոգ տնալար քիւրմեք տուր տոյիւնսիւ
Էրմենիլք կիւրեան քիւրմեք տեյիլենի
Վիւրան տուր քիւրմեք կիւրմեք:

6. — Տրապիզոն իսկիւսի վուրուլսու
Էմ տուրնու վանիլ քիւրմեք տիւրիլի
Միլլեք խալք կիւր ետե տերիլի
Աքքար չոգարն սաղ սաղ չալլարա:

7. — Տիւմանք տիւր Հայաստանք տալլար
Ղայալ ելլեք փաշալարա պիլլեք
Թանք քալսք խարապ եքի տոյիլեք
Մեյսան գալք քիւրմեք տարալար պիլլեք:

- 8.— Եսա բուրույօր էրմենիսան օվասը
Իշիսիւմեզ էրմենիսին սեւասը
Էմեր խիւսա հազգ վե ասիլ սավասը
Միւֆեաձաքըն սիւպհան վերսին Հայլարա :
- 9.— Շարգսա պեօյիւք գրդըն հեմ եաղմա վերսի
«Գահրք քեքմիք» խարապ էյլեքի եուրսու
Էօյլե պիր աձեք քի սիւնեայր սարսը
Աքեք սիւքսիւ օվալարա սաղլարա :
- 10.— Նե պիր շեհիր գալսը նեքե գասապա
Մալ նան քեյեձաքը կեյմեզ հիւսապա
Նեքեք գալսը պիլմեզ անա վե պապա
Չօգ հազարեք օլսու եօսիւզ տուլարա
- 11.— Ճեմի դաձիր պաշը պօզուզ եեօրիւսիւ
Հայասանը գարա սիւման պիւրիւսիւ
Քիմին վուրսու երգսը քիմին սիւրիւսիւ
Պեյանըն ազիմի գալան սաղլարա :
- 12.— Պու նասըլ մեհգարե նասըլ աճըլար
Քիւրսե քիւրֆե եեսիր կիքքի պանըլար
Միլլեքին գալպինե սիւքսիւ սանըլար
Իշիքի հեփ սինիրլեք սօլլարա :
- 13.— Աչըգսան եօվլեքլեք եքսի դարազը
Օսմանըլյա եավեր օլսու պիրազը
Հազգսան պեյա կեյսին կեօրսին մարսզը
Նըւանլար վերիլի լօպանօձլարա :
- 14.— Վինսան Հանօթօ էլ աման դայրը
Պրազըն գալմասը միլլեքին խայրը
Թիւրֆե նե՞ պեհանե սիգե սիր գահրը
Իսլամ եսիպ իմամ սալսը ֆեյլեքե :

- 15.— Տիարպեֆիր, Վան, Սըվազ, Կիւրիւն, Գայսեքի
Պիւքիւն գարիյեք խարապ սըր շեհիր
Տիւվեյի մուազգամ ինսաձ եք դայրի
Նասըլ՝ Տայանըլօն չըգան վայլարա :
- 16.— Սաման կիւպրե օլսու եօրկան եեօեյի
Վարիսաք գալմասը եօլիւ ուււաղը
Սըրքսան բալթօ կիքքի պեյսեք գոււաղը
Էլ աման չաղըրըպ սղլայանլարա :
- 17.— Հեփ ազըլսան խարին պու օլան իշլեք
Պունա ինսան եյիլ Տայանմազ քաւար
Չօգ կեօրիւմը կեյմիւք պեյլե սավաւար
Նազըլմըք քարիլի չօգ ֆիքապլարա :
- 18.— Պօզուզ իւլֆեսընա կեյիլ պիր ունու
Սաղ օլսուն Օսման պեյ կիքքի տուլունա
Շան ալանափ պիր սըրա սըր եյիլնե
Աքըլ սալսը Չաքա եազըն ֆեյլեքե :
- 19.— Ասկեր իլե հրձգ էյլեքի գազայը
Վազան միլլեք խարապ օլմասըն եյիլ
Սըրայա կեքիրսի եքսիրսի սայը
Փօլիքիֆա Յուրսաք վերսի պեյլեքե :
- 20.— Հեք կիւն իգա իլե կեչի կիւնիւմիւզ
Անմալսքա գասար չըգսը իւնիւմիւզ
Էվրօփասան քալեպ օլսուն գանըմը
Էօլեք եօլիւ եքսի միրաս սաղլարա :
- 21.— Սահիպսիգ պիր միլլեք գըրըլօր հեք ֆես
Հիւնիւմ եքսի ումում Քիւրս իլե Չեքֆեզ
Գաւըք կիքքի հեփսի պօւալսը մեքֆեզ
Մեվլամ եօմիւր եննամ եյլեքե :

22.— Էլպէք պիր ճիւրրիյէք էլէն էսերլէր
Պիր կիւն օլուր կէչէր տէրսլէր ֆէսերլէր
Միւսթէպիսլէ գեկալ պուլուպ կիսերլէր
Տիւրիզ ա՛հլարը չըգար կոյլէրէ:

28.— Էֆէնարի տէր պու տէրս պէնի ալըյօր
Ինսան օղլու արսըզ օլուպ կիւլիւյօր
Պօտսա տուրմազ գայրքընը կէօրիւյօր
Անը տույար տահա չօզ շէյ սէյլէր ա:

Եաղմա խաթրէշէրի

1.— Տօսըլար պէն պիր տէրէ կիրիֆթար օլտու
Համիտ փէնչէսինի ճիկէրէ սալսր
Ճան քէնամմիւլ էքմէզ սարարսըմ սօլտու
Մէլնէմ գապուլ օրմէզ Լօզմանէ գալսր:

2.— Եաղմա օլտու ճիշէ ֆէյլէր շէնիլլէր
Ձիֆրին էքսին քէվարիլլէր տէնիլլէր
Իսթիպաս էյինէ էյսիֆ գէնիլլէր
Կէմմիլիզ տէրէտէ դարզ օլտու գալսր:

3.— Էօլիւմ պիզիմ իչուն կէօզէ կէօրիւնմէզ
Վիւրան օլտու վաթան ի՛մար էրիլմէզ
Եաղմա օլան մալլար կէրու վէրիլմէզ
Հիշ խաթրէրան չըգմազ անըլար գալսր:

4.— Էֆէնարի տէր էինէ տէրս պէնի ալսր
Եառ էէրինէ տիտէմ գան իլէ տօլսր
Թարիֆի միւլէֆիլ տիր հալ էաման օլտու
Թիւրֆ էլինէ էէսիր պանըլար գալսր:

1896 Մէնէսինին խաթիսալարնեսա Չագմազլը պէն կէն-
նին պիր սաալըզ Թօղունիսար տէյիւմէնիսէ ուն
Իւլիւրմէֆէ իլէն քիւրֆիլէր կէլիպ փալթա գամա
Վէ սօփա իլէ Պէշինի տալի Փանիանէ սու-
րէթէ գալլ' Վէ գանը Էլպիսէլլէրի Էվլէրին-
տէն պուլունմուտ իլէն միւսթանքըզն
քէվիզի իլէ ինֆնար էրմէլլէրի
ճիւնայէրի իւզէրինէ տէրան

1.— Նաալ' թարիֆ էսէմ օլան հալլէրի
Պու տիյարսա հասպիհալտէն պիլէն եօզ
Սաա'ք պէտէ տէյիւմէնի պասքըլար
Անլասըզ ֆի էնէլ կէլի կիւլէն եօզ:

2.— Մասքէնու տէր արգասաւար ճիսէլիմ
Քիմսէ եօզ ֆէյլէ խապէր էսէլիմ
Հէփ տօսըլարսան հասիւրէթի կիսէլիմ
Պիր կէլիպսէ հալլէրիմիզ կէօրէն եօզ:

3.— Տրդաս տէր ֆի կէ'լ գարսաւըմ աղլամա
Էօլիւրսէֆէ մուհաննէք սէօզ սէյլէմէ
Ձալիմ տիւլման խանչէր սօզտու սիմէմէ
Ա'ն էօլիւրսը վասէսիլլէ էօլէն եօզ:

2.— Միւրսիշ տէր պիր մուրասա էրմէսիմ
Էլ ուզասըպ դօննէ կիւլիւն տէրմէսիմ
Չօզ չալթէթըմ էագամ էլէ վէրմէսիմ
Եսրան էօլտաս պիր իմսասա կէլէն եօզ:

5.— Պէտրու տէր ֆի պէն պահքըմը սընասըմ
Էվվէլէնէ գըրըզ տըր գօլտու գանասըմ
Չօզ ուղրաւէթըմ հէր քարաֆա իւնլէսիմ
Աման իմսաս տէսիմ տէսիմ տույան եօզ:

6. — Դրիգոր **եւր** սըրա պանա կէլիյօր
Շաբրմբեսա պունու վաօէ պիլիյօր
Խասըմ էլինսէն պէժի պիրսէն էօլիյօր
Եկրիւպսէ գուրս աղգրնսան ալան էօգ:
7. — Չօգ Եալվարսըգ ամմա գապուլ օլմասը
Տիգսէն սերման կիթսի չարէ գալմասը
Գաչմագ իչուն չօգ չալրեսըգ սալմասը
Ինանըն գարսաւար պունսա Եալան էօգ:
8. — Պարպար թիււման կիթսին հեման էօլիւնսին
Անա օլան թիգրիինէ սէօլիւնսին
Անպար թօլսուրսըգ հեման իլիւնսին
Անլուխ թօլսու պիր գալգրպսա չալան էօգ:
9. — Խապէր կիթսի ումում Բէօլիլ Եէօրիւսիլ
Գօլուն գուզու պիրպիրինէ գարբէր
Հէր Բէսին գալպինէ պիր աթէ թիւսիլ
Միլիք Եօսիւզ գալսը սահիպ օլան էօգ:
10. — Չըգարսըլար մէթթալար թիւար
Գամա պրչագ իլէ Եիւզիլիւսէ սերի
Եիթիւ սէն իմսա Եր Եարասան պարի
Խալիքիւլգ սէնսին պաւգա պիլէն էօգ:
11. — Սէնսէ օլսուն պիգէ ինսան ինայէր
Վինսանսըգ թիւմանսա էօգ սըր համիլէր
Երրընըն հանաւար միւնֆիրի Եիլմէր
Սիրին պաթար արալրպսա պուլան էօգ:
12. — Պիւթիւն միլէր պիրպիրինէ գարբէր
Պօզուլ Բէօլիլինէ պիր գէնիր սաչսը
Նիչէլէր շաւրրպ սաղարա թիւսիլ
Նէ թիր պու հալ սէյու աւալ սօրան էօգ:

13. — Նէ իսէ աւալէր աւլըն պիլիւրի
Պիր կիւն մէվլա կալէր պիգի կիլիսիւրիւր
Բէօրիլիւրին պէլասընը պուլսուրուր
Ասալէրին հիմէրինի պիլէն էօգ:
14. — Հազգսան կիլսին պարպարարն պէլասը
Թիմարէր թիր հազարգըրըն հիլէսի
Հէվ Եազգսըգ սըր պէօլիլ Բիւչիլ ալասը
Սալիսինսէ շիւր Եսլպսէ կիլէն էօգ:
15. — Էթթարի պիլիւրիլմ սէրսիսին ամմա
Փէրվանէլէր կիպի օլար Եանմա
Պու խասմ իլէ գարսաւ օլուրում սանմա
Եւլէր պօզուլ հազգ Եէրաթ կէօրէն էօգ:

Շիֆէալէթ

1. — Գիւնսէն կիլնէ արթսր սէրսի սիլահըմ
Անէպ վար մը պալսըր գարա պէն կիպի
Ասիւմանէ չըզսը սէսալը ահըմ
Տուրմագ ազար ջէմիլմ Եաւը գան կիպի:
2. — Պիհուզուրըմ լէյլ ու Եիհար աղարըմ
Պօրանըմ ջօգ թիւմանը սըր սաղարըմ
Մաթէմնագըմ լէյլ ու Եիհար աղարըմ
Տէրուհիսէ Եարէլէրիլ խան կիպի:
3. — Վար իսէ պիր խաթամ Եարասան պիլիսի
Զէմիլմ Եաւըն սիլիպ պիրազսա կիլիսիւր
Եա' մէրհամէր Ելլէ Եա' ջափուլ էօլսիւր
Ելէսէն Ելէյէ գօլսուն ուն կիպի:
4. — Էթթարի ալիմսէ մուրա սալմասը
Եիլմէլ Եաթագ պիր սէմ դէմսիլ գալմասը
Սապըր կիպի սէլամէր Եօլ պուլմասը
Պիւթիւն Եօմրիլ կէլի կէզսի թիւն կիպի:

Հիւքմի գէման

1. — Զեմանէսէ իսթիգամէր գալմասը
Պիլմէմ քի ասալէր ներսէ գալլոր
Քիթապըն սեօզլէրի երթնի պուլսը
Կիւն պէկիւն շերարէր մէնգիլ ալլոր
2. — Հիւքմէր եագըրը մը քենսին պիլմէգէ
Հագըր պիլիպ սօդրու եօլա կէլմէգէ
Միւնաճըղա էյի սեօզսէն ալմաղա
Քենսի կիպի ուղուրսուզու պուլլույոր
3. — Նիքէ էնլի Ֆեսաս մէյսանա ջըզսը
Միւսթագիմ Էօմրիւնսէն օսանսը պըզսը
Իթիպար մալա սըր ասալէր գալլզսը
Զեման իզսիգասը պէօյլէ օյուլսը
4. — Տօսթ կիպի կէօրիւնիւպ Ֆուրսաթըն արար
Պաւա պէլա կէլսէ Էքսէն պիւր գարար
Քէյֆ օյուր կէօնիւսէն իւթնէ եարար
Պիլմէմ քի գօմէուլուգ ներսէ գալլոր
5. — Լէյլ ու նիհար տուրմազ իսթէմ գան աղլար
Քէմէնս արթալ իւլէման գօլլարըմ պաղլար
Մէլն արմըզ օյուր աղլար պիլլէր
Զեման պիլգի քաւսան քաւա ջալլոր
6. — Հագըր պիւր արգուհալ վերսէմ օյուր եա՛
Քիլմիլի Էսէն պէլասըն պուլուր եա՛
Պէնիմ ինթիգամըմ քենսի ալլըր եա՛
Հէֆեարի սապը էյլէ գէման կէլլոր

Զէյթունըն 1895 մուհարէպէսի

1. — Զէյթուն սէսի պիւր արալա կէլիլիմ
Պիսուլարըն ինթիգամըն ալալըմ
Եա՛ մալլուպ էսէլիմ եա՛ մանվ օլալըմ
Համիսին Ֆուրսաթըն պուլան Զէյթուն պու
2. — Պիզ Էրիֆիզ Հայասանըն սերսինէ
Ասկէր չէֆիֆ ար սաղըն արսընա
Քիլմալանըն Էու Զէյթունըն մերսինէ
Մէյսան արը գանրաման սըր Զէյթուն պու
3. — Էսկի երկիթլէրի էլէ ալսըլար
Արսլան կիպի աթէլէրէ սալսըլար
Էննէպիսէն ժէնէրալար կէլիլիէր
Միլլէրին Էրէֆի քանը Զէյթուն պու
4. — Հիսէթ իլէ Էրզսը պիւր գալլ Էօյլէրի
Ինթիթսի սերէլէրի սաղլար
Էօլէն Էօլիւ Էսիւր ալսը սաղլար
Տօսթ իւլէման զայրէրի չէֆէր Զէյթուն պու
5. — Օն պիլմ ասկէրինէ չալսը զայրէպէ
Եարը նանլը աւկէր իւլէսիւ Հալէպէ
Զէյթուն նամը Էա՛լ օյուլնու ալէմէ
Միլլէր ինթիգամըն ալան Զէյթուն պու
6. — Հէփ կէլիլիէր ժէնէրալը փաւասըն
Մէրս եաթաղը Զէյթուն հէր պիւր Էօքէսին
Տիւննալար տուրսու Էնա պիլմիւր եաւասըն
Հալիմին կէօզիւ կէօրմէգ արսլան Զէյթուն պու
7. — Գօնսօլսլար կէլիլ արա պուլմաղա
Իսթէսիլէր սիլահլարըն ալմաղա
«Էսիլիմ օյուն պիւր Ֆերսինիզ Էօլմէյէ»
Պու քէլիլի քանըմալան Զէյթուն պու

8. — Տեփիւր պիր սեփա պաւանսրգ եքեք
Պիգե քեփիւմ օլմագ քօլիւմսեկ պեքեք
Պիր գալ պին քիթիւ վար հեփ սիւանսրն քար
Հեք պիրի օրսույա գարսը Զեյթուն պու :
9. — Պիգ պիրիբիգ պարպար խասմըն ֆեհսիհի
Օ սա պիրի Զեյթունուցուն հեհկիհի
Պիր հիւնիւմսե մահվ եքեքիգ քեհսիհի
Տիււմանա մեհսանա կիրեհ Զեյթուն պու :
10. — Թային քքի փաւասընը պէլինի
Խարապ քքի սիււմեհին պե օն քօլիւմիւ
Պունա գալկա սիւմեհ միլլեք սիլիւնիւ
Տալկըն կիպի գանա սալան Զեյթուն պու :
11. — Կիւլեմեհի «պեհ Զեյթունը արրիւմ»
Բաքիային ֆեհսպաղըղըն գաքեհ պիրիւմ
Տէյիլ պէլիլ պեհ ւան իչուն քօլիւմիւ
Շեօհեքիհի զիւլ կեքիւմեհ Զեյթուն պու :
12. — Պօրու սեփ սույսու Զեյթուն սիրիլի
Էնսաղընսան միւրաւ մեհսիլի վեհիլի
Արքըգ սեօնեհ հեք քեհարիլ կեօրիլի
Սեօղիւնիւն իւսքիւնսե սուրան Զեյթուն պու :
13. — Եւ մաղլուպ օլուրում եւ ֆեհի իսքիւմ
Սեպար իչուն ֆեհսալը նան եքիւմ
Պիր հիւնիւմսե Մարաւա սեփ կիսքիւմ
Գայսեքիլե գասար կեչեք Զեյթուն պու :
14. — Էֆեհարի սեք գեմանը վար հեք շիլին
Խարապ քքի խասմըն օն եքի քօլիւն
Ինանմայըն անըն հիւմկաի խայըն
Պարպարըն սօսըր օլմագ պիրի Զեյթուն :

- 1908 Յուլիս 10 Միլլատի
1324 Թէմուզ 10 Բուհի
Իլանը մէշուրիլէթ իչուն գալեմէ արնան
Հիւրրիլէթ մարշը
4. — Նուր պայրաղը կեօրիւմսի, Հագգտան պալիշի վերիլի
Ֆէտարեար գահրամանլար. Ուլանիլէ տիրիլի,
Նագարաթ
Եաշարն Հիւրրիլէթ, Ուլուվիլէթ, Միւսափաթ, Եաշարն
Միլլէթ,
2. — Սէմա զէմին սէվիլիլէթ, կեօրտէն մէլէրլէր էնտի,
Թիւրքիատա Հիւրրիլէթ. եէնի պիր ալեմ տիրտի
Նագարաթ
3. — Հէջալեան ֆէտայիլէր, ֆէտարեար էֆէնտիլէր.
Գանլարը սայէսիւտէ, իսթիպտատը եէնտիլէր:
Նագարաթ
4. — Գօնֆէրանսա կիթտիլէր. 10գ թէշեքիլէթ տիրլէր.
Միլլէթ վաղան ուղրուհա, ճանտան դայրէթ էթտիլէր:
Նագարաթ
5. — Սէլանիլտէ օրտումուզ, սէրտէն գալգտը տէրտիմիլ
Միլլէթ տէր օլուն սիգէ, մէնէթ օլտու եուրտումուզ:
Նագարաթ
6. — Օլ խըյանէթ վէզիլլէր. ութանսըն ըզիլլէր.
Խարապ էթտիլէր միլթի. եէրէ կէչսին միւզիլլէր:
Նագարաթ
7. — Ահ նէլէր էթտիլէր, միւզէվիլ խսֆիլլէր,
Պայգուշլարա իլթիմա, վիրան գալան խանէլլէր:
Նագարաթ

8.— Աքշա չըգտը իւնիւմիւզ գարա կէտի կիւնիւմիւզ.
Մէշրութիէթ ուղրոււնա. ֆէտա օլսուն ճանւմլը.
Նազարաթ

9.— Մութլու պէօյլէ գալըսա, թամ ուխուվկէթ օլուրսա,
Օսմանլը գուվկէթլէնիր, գուլմ րահաթ տուրուրաւ.
գար թ

10.— Էֆքեարի տէր նէ կիւն աիր, կիւն. իսէ պո: կիւն տիր.
Ուտալէթին աշգընա. Եսփըլաճագ տիւլին տիր.
Նազարաթ

Եաշասըն Հիւրըիյէթ, Միւսավաթ, Ուխուվկէթ

Եաշասըն միլլէթ

Մանօթ.—Օրուան պահանջքին համաձայն իսխ.
յաջողած ազատութիւնը փափաքելի էր և սակայն թուր.
քիոյ Գերմանիոյ հետ դաշնակցելը, կրկին թունաւորեց
թուրք ղեկավարները որոնք գործիք ըլլալով յիշաւ
պետութեան, ընդհ. պատերազմին նոյն այդ պետու-
թեան գրգռմով թունաւորուեցաւ ազատա տենչ ոգի-
ները և կազմակերպուեցաւ Հայկական ընդհ. ջարդը.
Գրքին Բ. հրատարակութեան մէջ այդ օրուան
պահանջքին համաձայն գրի առնուած սոյն «Հիւրըիյէթի
մարշը» անփոփոխ կը պահենք:

հրատարակիչ

ԱՏԱՆԱ ԿԱՏԻՍԵՍԻ

1.— Պիւր սիւման վար Ատանանըն պաւընսա
Սիյան փեռէ քօփրադընսա քաւընսա
Ղասսար Համիս Կումէնին բեքնէ
—Եանկըն Եաղմա օլսու կիթսի Ատանայ
Ճիհանըն սիլինէ սիւսիւ Ատանա:

2.— Սիյան Կիսէն մախսի վո'ւր Կմրի չըգը
Խարապ Կթսի միլ ու միլլէթի երգը
Սեքփսի կագ Եաղընը պիւնալար Եագը
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

3.— Նաս քուքուլյօր Կիլիկեանըն թաղարը
Թէլէֆ օլսու փաշալար պէլլէրի
Վիւրան գալըր Եհիլլէրի Բօլլէրի
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

4.— Ատանա օվասըն թիւման պիւրիսիւ
Սաղմանըլար հեք քարաճսան Եօրիսիւ
Սաղը Բէսի, մէքրալարը սիւրիսիւ
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

5.— Բեք օլսուն վալինին իֆի կեօլլէրի
Սեվմի մահեք գարա չըգըն Եիլլէրի
Տեքսէ սալըր դասար Կիլլէր պիլլէրի
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

6.— Բէսիլլէր անասըն չօնուղու աղլար
Ճիւրիասա պաշլասը սեքիլլէր թաղար
Սօլսու վեւան օլսու պաղչիլլէր պաղլար
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

7.— Նա' Բալապ սամա մալիւմ օլսուն հալիմիլ
Նամուս կիթսի Եաղմա օլսու մալիմիլ
Ճիհանը պօլասը ագան գանըմըլ
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

8.— Նէ' Բօլլ Եհիլլէր գալըր Գէ' պիւր գաւապա
Պէքեար մագքուլարը կէլմէգ հիսապա
Ջալիւմ Գիլլահարա թիւսիւ պիւր չապա
—Նագ. Եանկըն Եաղմա—

9. — Քիմի Մերսին թարուս Մարա գաչսր
Զողու կնազրնեան ներկեքեք կեչսի
Ժեռնեքիւր անկերկերի չօգ եարե աչսր
— Նագ. եանկրն եաղմա—

10. — Պունա շահիս կեօֆե մեկեկեր գուշար
Ֆիղանա պոյանսր թաղ իյե բաշար
Տիւնեա գուրուլար օլմասրգ իշիւր
— Նագ. եանկրն եաղմա—

11. — Երման եազար կիպի եազսր ինսանր
Ըրմալա ազրքսր սեկ կիպի գանր
Սապի սիւպեան սուչսուգ պիւնիւրնե հանր
— Նագ. եանկրն եաղմա—

12. — Էօրմե Ասանանրն հօրեյի գազր
Ավլամա ավրնր շահանր պաղր
Թիւրքիւրն ցիայ օլսու կեկիւնի գրգր
— Նագ. եանկրն եաղմա—

13. — Պիւնիւրն չօնուղու նարարսա եազսր
Թունա սեկի կիպի գանլարր ազսր
Էնեկալիւր սուրուպ սեյրիւնե պազսր
— Նագ. եանկրն եաղմա—

14. — Գան ալլասր Ասանանրն օլասր
Սեֆիլ Էրմենիլիւր չեֆիլօր եասր
Քիմսե կեօրմեգ պիսուլարրն թալասր
— Նախ. եանկրն եաղմա—

15. — Եանկրնրն քիւքիւնիւ չրգսր սեմայե
Պաշլասրլար Ալլահ Ալլահ թիմիւ
Դալմասր պիւ թիլիմ հեմեք եեմիւ
— Նագ. եանկրն եաղմա—

16. — Էնեկալիւր քիլ վիւրիւր գարեկի
Քիմի շեհիս իւլեօիլ քիմի եարեկի
Մահվ օլսու իւլեանլար պիլմեմ ներեկի
— Նագ. եանկրն եաղմա—

17. — Զալիմ Համիս Էքսիլիւնի պուլասրն
Սալթանաթրն գասար մահպուս գալասրն
Իմանսրգ, գուրանսրգ մուրսար Կոյսիւն
— Նագ. եանկրն եաղմա—

18. — Իսա կեյսին պու թալայր կեօրմեյե
Սապր լազրմ օլ միւրասե երմեյե
Եիւգ պիւնիւրնե շեհիս ելեք սեմայե
— Նագ. եանկրն եաղմա—

19. — Էֆեւարի իսթիսամ Ալլահա վերսիմ
Հօզման Ֆայեք իքմեգ Էիւրեֆեք երսիմ
Հեօայեք Ալլահսան Էյլեսին եարսիմ
— Նագ. եանկրն եաղմա—

Իսթիսամ մաղլուպիյեքի

1. — Պե' հեյ աշեմ նազար Էյլե
Պու կիւն եեվմի մեհերեք սիւ
Նե' անայիպ հալ սր պեօյլե
— Նագարաք — Պու պիւ հիֆմեք ազամեք սիւ
անլաշլմազ ֆերամեք սիւ:

2. — Կեօզիւն գաչսր պազ հեք եանա
Պիւ պիւ անլասայրմ սանա
Թիւրֆիա պոյանսր գանա
— Պու պիւ հիֆմեք

- 3.—Արեա չըգսա իւնկերիմիգ
Գարա կէշի կիւնկերիմիգ
Շէհիս սիւսիւ ճանլարըմըգ
—Պու պիր հիֆմէք
- 4.— Իսթիպսաւ օրասան չըգսր
Հեմ միլ ու միլիքի երգսր
Ասանայր ճարա եագսր
—Պու պիր հիֆմէք
- 5.— Համս օլսուն պիւ կիւն կէօրսիւ
Հիւմլեմիգ միւրասա երսիֆ
Համիս քախսան հեմեգ սերսիֆ
—Պու պիր հիֆմէք
- 6.— Ս' սկւրի իսթիպսաւ կէշի
Վիւֆէյա մանարպսան սիւսիւ
Համիս քախսը գօյսու գաշը
—Պու պիր հիֆմէք
- 7.— Պիթսի Համիս սկւրի պիթսի
Սեյանիյէ մեհի կիթսի
Օլ Երլըգսա պայգուլէ եօթիւ
—Պու պիր հիֆմէք
- 8.— Գարա կէշի գրքըմ եագրմ
Այսրքըմ շահանըմ պագրմ
Ան, Հիւրիյէք իֆի կէօղիւմ
—Պու պիր հիֆմէք
- 9.— Տօլու վերսի իշիմ փիրիմ
Ուէօզ չօզ ամմա շար սր եերիմ
Առալէքէ գուրպան սերիմ
—Պու պիր հիֆմէք

- 10.— Շիւֆիւր կէօղիւմ իյէ կէօրսիւմ
Հեմնէք օլսու եերիմ եուրսու
Միւսավաթա եիւզիւմ սիւրսիւմ
Պու պիր հիֆմէք
- 11.— Պու քեֆէհիյն ուլուսուլում
Պօս պիլիէյին տօլուսուլում
Պեն ուխուվլէք սեյիսիյիւմ
«Պու պիր հիֆմէք ազամէք սիր
անլաւըլմազ ֆեւամէք սիր»:
- 12.— Էմֆեարի մեւրուքիյէք եօյր
Թամ ուխուվլէք օլսա եկեր
Խիւրֆա հիհանըք սեյեր.
«Պու պիր հիֆմէք ազամէք սիր
անլաւըլմազ ֆեւամէք սիր»:

Միւշահագաթը եւշվմիյէ

- 1.— Նալեհան պիր պէլա կէլիւրէ պաւա
Պիրազ սապը երմէլի հեփսիսէ կէշեր
Տիւզ երէք ալաղըն սեյերէք քաւա
Ինսան իյգազ օլուպ կէօղիւնիւ աշար:
- 2.— Կէլեհեֆ պէլասան գաշարըմ սանմա
Օլուր օլմազ սեօղիւ իւսթիւնէ ալմա
Ինսան պէհի պեօեր. ալսանըր ամմա
Մեվլամ տօղրուլարը սաղ եանա սէշեր.
- 3.— Օլուր ֆի պիր եօլսուզ գարըքնա չըգար
Եկիսէ եարէ հիշ, ֆիմ սեօգսէն պըգար
Պեհիլֆ ֆեօթիւ շէյ սիր աշեմի երգար
Միւսթալիմ խաթասան ուզաղա գաշար:

- 4.— Էֆեմարի տր հազգա իսկրհն վրտի
Արտր տրուկնե Գիղանր տրտի
Տեվրի իսրիպտտա չոգ սիթեմ կեօրտի
Հեյպտի տկիփ տր. հեփ տօփտ սաչար:

Տիւնեանըն Գանիլի

- 1.— Տիւնեա հալի պեօլի տուր
Կիտն կելմեգ զալան տեօլի
Պու ալմտե մուրտտ օլմագ
Ալտրմ տեյնե եալան տեօլի:
- 2.— Սեփնն իլե կելիւր տեմ
Շու նիհանա պատար զատեմ
Նեօրտ պապամ հաօնր տեմ
Էօլմեմ տեյնե եալան տեօլի:
- 3.— Քիմտե զալմագ պուրտան կեօլի
Մալ ու միլտե հեփ վա՛գ կեյի
Սօն զատեհտն հեփ տե իչի
Իչմեմ տեյնե եալան տեօլի:
- 4.— Տիւնեանըն տեօտար իտ տր
Ալտանմալըն տիպի պօ տր
Էֆեմարինն կեօլիւ եա տր
Սիլտիմ տեյնե եալան տեօլի:

Պեպախը

- 1.— Կեօնիլ եթեր եթին պանա
Ճեփ իլե նեօտն չեփմեգ
Նիլգ պին աման տեփմ սանա
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:

- 2.— Էլիտեն պեգտիմ օտանտրմ
Պաշտրմ տրտիլե սալտրմ
Սեփն տեփմե տօտ սանտրմ
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:
- 3.— Էլ աման զալու ելիտե
Պրգտրմ օտանտրմ տիլիտե
Քեմերիմ տօտուն պելիմե
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:
- 4.— Հատտին պիլ արտրգ եթեր
Վիտան պաղտա պիլպիլ մեօթեր
Պեփ տօտուն Քիւրտե պեթեր
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:
- 5.— Շեփմար փմե ետիլմ
Նաղամ զօլ վեր կիտիլմ
Սեփ կիպի տօտուն նիտիլմ
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:
- 6.— Էֆեմարի տր տառա զալտրմ
Տեթեր եթին նարե եանտրմ
Փիլր ելիտե պատի ալտրմ
Սեփն զալտեթին չեփմեգ:

Իղպրարը տիլ

1. Տիլիլին հալիմե պիլ պանա ետիլմ
Օտանտրմ տիլեան վա՛ր սիթին օտուն
Պրագտրմ հեփ տիլ արտրգ նիտիլմ
Սօլվուտուն հեփ տիլե գար սիթին օտուն:
- 2.— Աղամ սապան մեփեպիմե կիտրտիմ
Իֆիլտան տուրմալ իրգմե ետրտիմ
Դարտաշտրգ տիլ զալտե կիտրտիմ
Պեփ վարմալմ զալտր եթ սիթին օտուն:

3. Զօգ եօրուլսում հմեկերիմ հեկա սր
Պիհուգուրմ իեիմ Հազգա սուա սր
Պաւրնրգ բունար հեմ եօլա օվա սր
Երգսրնրգ պաղչեյի նար սիգին օլուն:
4. — Կիւն պայրամ սր գարա լիպա կիյեմեմ
Հալիմ Հազգա մալիւմ էլէ սիյեմեմ
Քեթմ եթմեմ սօղրու ասլա էյեմեմ
Ճանրմ Հազգա զուրպան ա'լ սիգին օլուն:
5. — Իւլեր պիթսի մուսարանրգ գալմաւր
Շանլար պու ալեմսե մուրաւաւ արմաւր
Նիւզ պին էյիէ եափաւրմ էիմսէ պիլմէսի
Շարբէ պէնիմ ամմա եօլ սիգին օլուն:
6. — Թերազգր մեթրունու պիլիւսինիգ պէնի
Վազմ եթսիմ զիլիէնէ նան իլէ քէնի
Մաննուպ էթմէ եա'րապպ էերիաթ կիւնիւ
Պանա ինսան յազրմ մալ սիգին օլուն:
7. — Հազգրնրգա չօգ շիֆէայէթ իեիթսիմ
Ճերն եթսիմ հեփսինի կերի իւշիւթսիւ
Պիր սեպաթ ուղրունա եափսրմ պաւ եթսիմ
Աթրմ արապիսթան նա'լ սիգին օլուն:
8. — Համս օլուն մեվլայա չօգ սիթեմ կեօրսիւմ
Թանսիլէ քազվիյէթ մեթթեպ սիւ շերսիմ
Պու արգուսան եօլիւմ այրրըր շերսիմ
Արըյըր պէն պուլսում պալ սիգին օլուն:
9. — Հեր ֆես պիլիւր մենժաա'րըմ արամամ
Էյիլիէր էյի սիւր ասլա գրնամամ
Պու Թեֆֆէյի գիարէթէ վարամամ
Իսթեմեմ իսսաա' սուր սիգին օլուն:

10. — Պէս օն սէնէ պիր մագասաւ չալրէսրմ
Էյիլիֆ ֆեմիմ հեր նէ կէլսէ ալրէսրմ
Սիմնիմ գրրգ պէս օլսու եօմիւրսէն շիւսիւմ
Թերկ եթսիմ շերէթի շալ սիգին օլուն:
11. — Գալպիմէ նազըր սր խալիֆիմ Ալլահ
Իսայա իննիլէ եթսիմ էյվալլան
Էֆեւարի միւրասա եմէսի պիլլան
Իւթսիւնիւզ օյնաման գար սիգին օլուն:

Միւլհազաթըր զեման

1. — Հասպի հալ էսէլմ կէլինի անպապար
Զիւն խաղասան սալիմ շէյիլիգ պիլիւր
Կո'ւլ գուսուրուզ օլմազ կերջի ալեմսէ
Դալպի իննիթէնէ օլմաւրն սեօլիւր:
2. — Պիլմէզսինիգ էյպէթ էվկէլէն պէնի
Ճազաթ եօմիւ պէշեր եօլիւմ սիւ սօնու
Տեր խաթըր էթմէյի շալմա պունու
Լուքմ էթ շիււմանըմա շեֆէրսին ֆեօլիւր:
3. — Խաղասան սազընըր գօրգար կէզերիմ
Կեօզ եօնիւնսէ գազըլմըս սր մեզարըմ
Տուրմազ ազըր հալըմ Հազգա եազարըմ
Սափմաւրն քարիֆէնէ ասրմար իլլիւր:
4. — ՄեարիՅ հեմ մեթթեպ արգում օրաւ սր
Ախրէթէ ալթանմամ նէննէթ պուրաւ սր
Պիր ապսալա շախի էյիսէն դասըր
Գարըննասան կէզմէզ աթալէթ կեօլիւր:
5. — Սիգին իլէ օլան անսըմ պազըր սր
Մուհապպէթ իմանըմ ասըլ ֆեօֆիւ սիւ
Իֆի էէյ շիւնհասա դալիթ ֆեօթիւ սիւ
Հեմ խաթայըր իւլեր հեմ շախի կիլլիւր:

6. — Խաթր կեօնիւ հեմ առաւիթ արարմ
Իննիքմեմ քիմսէյի օլմազ զարարմ
Լօզման օլուր եարեյի տարարմ
Դարարըր մահեքեք փերվարզ եիլլիք:
7. — Զեման անայիպ սիր շաւրսըմ զայսըմ
Տօսքան սիքեմ կեօրսիւմ դամկեանա թալսըմ
Հեման զապանաթր քենսիմսե պուլսուլմ
Հուզուր պարիքե մե'սուլուլգ պիլլիք:
8. — Իսթիպաս իեթսիր դայպեթիմ եքմեմ
Դալպիմ վիրան եսիպ պեմի իննիքմեմ
Հեք շախսա ալսանուպ սեօզիւնե կեքմեմ
Մաննուպըգ իննեանա հեք շիլլիք:
9. — Խաղա ջօզ սր սաիմ ավիլըգ իլիքիմ
Ազար ջեմիմ եաւը սուրմազ սիլեթիմ
Սօն եօթիւքե իւմիւսիւմ վար կիլիքիմ
Տո'ւր օլուր գուվկեքեմ պիր կիւն պազուլար:
10. — Կիւնահա մեյեալ սր ինսանըն քենի
Մաւնապպեքե մեքպուր իմանը սինի
Հուզուր մահեքեք շեքիաթ կիւնիւ
Շազ օլուր իսանլար քիւքենիւր սեօզիլիք:
11. — Էֆեմարի սեք սուրմա խիւսայա եալվար
Խազնեիւնե ջօզ սր դանիւնե մալ վար
Սեա'ասեքեք կիսեմ սօղու պիր եօլ վար
Մուրեթիմիլգ օլսուն հազիգաթ վա'ղլար:

Իշթիմա

1. — Էրապար վիսանա սեխալեք եքսիմ
Պազսընլար մեյսանա հազգ թալամըգ
Հիւսնի հալիւնիլգ սեքսան սեօլլեթիմ
Ավի ու միւրվեք օլսուն ըսեանըմըգ:

2. — Բանի մահեքեք կեյսիմ իննեայա
Համի ազգան իջիպ թալսըմ սեքեայա
Տայանազսը պունա օլսա կվիա
Եարասանըմ պազսըն իմեանըմըգ:
3. — Մագասըմ մուգասեքս եօզիւմսեմ քափսըմ
Բիլլիք իննեքիսեմ մարիթեք զափսըմ
Սիլլեք սրղընըպ պիր իե սիր եափսըմ
Տիւքեք մի' թալլար պու շանընըգ:
4. — Զօզ իլթիւնա իքսիք զապուլ օլմասը
Նե հալ իսե արգուլմ մեյսան պուլմասը
Ղալիպա մուգսեք ջիլե թօլմասը
Իւմիւսիմ զօլսուր եքգանըմըգ:
5. — Պիր ջիլե սիր ջեքսիք արթըգ եքմեք մի
Մեքամընըգ օլսա պու իե պիլմեք մի
Հեմա'պ օլան սարա եարսըմ եքմեք մի
Դալլը մը թալլար պու եանընըգ:
6. — Հեք կեյիպ կեջսիմսե պաղը
Զեմիմ եաւը բունա ջաղլիլպ ազար
Հիլլեթն ջիլեթի գըրգ կիւնեք ջըգար
Հեվալե եքսիմ արթըգ վիսանընըգ:
7. — Էֆեմարի սեք շեվամ սուլուլմազ օլսու
Նե' պահքըմ աջըլթ, մե ջիլեմ թօլսու
Սքեք պու քեքիլի սեօգ եեթն պուլսու
Սըղմազ օլսուն եա' Բապա վաղանըմըգ:

Ինապեթ

1. — Զարեթիլ պիր սեքեք իլեթիլիմ գեման
Եեթիլեթն իմասա հալլը մը իթն
Սայ քի հալի նեգսե կօլիւրմեք հեման
Պիլմեմ նեպայիլ մը խըզըր մը իթն:

2. — Սորխուն գաղապրեան Սարը Համգա ֆեօյիւ
Հեփ սիւփիւր քոսրոսին աղայի պէյի
Իւնիւն կիթսի Սահակ Տերպապանեան տէյու
Վիւֆկա մը պիլմեմ վեգիւր մի իսին:
3. — Լեֆեարի տէրսին ջարեսին պուլսու
Վիգիթաւրգ տօգրոս նե՛ ալա օլսու:
Պիլմեմվազրթ քեմիլ եա՛ ջիլե տօլսու
Ներսէն կէլսին եահու՛ խրգր մը իսին:

Էօմրիւն ժանիլիյի

1. — Օհօրիւ պրե՛ տաւզըն պօւ գաֆա ինսան
Պաւրնա պիւր ջարե պուլ եավաւ եավաւ
Նեօպէթ իլե հեթ ֆես ֆօլիւպ կէսիյօր
Սրա սանա կէլիւր եավաւ եավաւ:
2. — Ալաւսըր աւեմի տիւնիա հալլերի
Քենցի ֆօլիւր պուրա գալլը մալլերի
Ահրազ ետէր պիլպիլ կիպի տիլլերի
Բենկին տէյիլիւր կիլ եավաւ եավաւ:
3. — Մալան մալսան պիւր տօս գաղան ֆենցինե
Ալա տիււն օլ իպիտին ֆենցինե
Պաւսան գաւա կեմին կիտէր հենկինե
Եագար սաղլամ պենցին սեյ եավաւ եավաւ:
4. — Սարըլըր վիւնուսին խաւթե օլուրուն
Սերվէթ սար պօւ օլսուղու պիլիւրսին
Էնեյ կէլիւր պիւր կիւն դաֆիլ ֆօլիւրսին
Սեօլլեմէսէն տուրուր տիլ եավաւ եավաւ:
5. — Ֆիլան ֆօլմիւլ տէյու հեթ ֆես տուլարաւ
Սու գրգրըրպ վիւնուսին երլգարաւ
Տեօրթ աւեմին օմուղունա գօլարաւ
Ալըրըր խանէսէն էլ եավաւ եավաւ:
5. — Էֆեարի տէր տիւնիա ֆանի ալսանմա
Քիմսէյե մալ օլմազ օնա պաղլանմա
Էվլաս ալալ հիջ պիւրինե կիլվեմմե
Սագլաւըր մեգարա եօլ եավաւ եավաւ:

Նե՛ ժաիսե

1. — Կէլիմ իսե պու տիւնեալա կիտէրիմ
Գալման գաւաւսան պանա նե՛ ֆաիսե
Սերհեմմըմ պենիմ սալիգ գաւէրիմ
Ալեմ գենկին օլա պանա նե՛ ֆաիսե:
2. — Տիւնեա ֆանի տէֆաւընա ալսանմա
Պանա մալ սր տէյու օնա պաղլանմա
Չալըրըրմ կերչի քենի կլլեմմե
Գաղանսան նիհանըր պանա նե՛ ֆաիսե:
3. — Պիւր կիւն կէչսին տէյու կէչէր եօրիւրիւմ
Լալե պօղաղըմա սալլի սիւրիւրիւմ
Գասալէթիմ չօգ տըր կէչսի սիւրըրմ
Հեթ կիւն տիւլիւն պալրամ օլա նե՛ ֆալսե:
4. — Էրֆէն գալըրպ տիւնընա տուրմալը
Բիգալը հազգա մետուս օլմալը
Տօղու օլուպ ֆագիլէրի ֆօլմէի
Չեվզ ու տէֆա սալըմաւսան նե՛ ֆաիսե:
5. — Խան եափսըրըմ օրուգ իփի եափըր
Ֆեվգանի, քանթանի չիֆէ գափուլը
Տեմիւր գաֆես համեկեմնլար քագըր
Պեն կիտէրիմ պուրա գալլըր նե՛ ֆալսե:
7. — Հալաթըր տէրմեսի տիւնիմմե պօրն տըր
Պու ֆօմրիւն տէֆաւըր ֆանի հեմ պօւ տըր
Տուլ եթիմմե մուլին օլմազ փեֆ խօւ տըր
Օղլումաւն գրգըման պանա նե՛ ֆաիսե:
7. — Հիսապ քոսիմ տիմսի տիւնիա ֆանի տիւր
Ինսանա գրլմէրի ֆենցի հանը տըր
Իլթիմա եթ Հազգ յուրթու դանի տիւր
Պաւաւսըրմ տօսըրուղունաւ նե՛ ֆաիսե:

8. — Պէտ զն ահնէ Խրդմէր Կրթիմ միլլէրէ
Միւհրան իսիմ սաիմ Հազգսան հիմմէրէ
Իլմ ու մեարիմէ օլսում իմքանէ
Պաղրմսան պաղչեմսէն պանա նէ Ֆաիսէ:
9. — Ավմէր հիւրմիւմ Եա'Րապ պէն խաղախարա
Հուգուրա չրգմայրմ երգլէրիմ գարա
Տիւնեայր գազանսամ հեփսի պիւ փարա
Ուլու սիվան խեհիլ օլսամ նէ' Ֆաիսէ:
10. — Էմիմիմ ֆի վա'գ կեչմեգսիմ գուլունսան
Հեր ֆես նէ' չեֆեռոս ֆեմսի սիլիմսէն
Ինսան պէնի պեռէր սափար եօլրնսան
Սեմսէն իայր իւմիսիմ եօգ նէ' Ֆաիսէ:
11. — Չօգ Ֆերկի խրգմէրէր եափսրմ Կլէրսէն
Սազընրսրմ օլուր օլմագ սիլլէրսէն
Նամրմ Յովհաննէս սիւ ֆեմսիմ Քիլլէրսէն
Էյի կիւն Բօսթունսան պանա նէ' Ֆաիսէ:
12. — Էմֆեարի պեօյի սիւ սիւնիա հալլէրի
Շան փասիւտի եօլիւր գալր մալլէրի
Ուլու աղանըն օլուր պիւն պիւր սալլէրի
Կիւն օլուր սեվրիլիւր ֆոֆսէն նէ' Ֆաիսէ:

Միւսէսէս սիւմահի

1. — Սանա մալիւմ եա' իլանի, ահուգարի Կօմիւմ
Կեչսի
Ահրլարա պօյանսրմ չօգ, թրղը Ֆեյի սիւն կեչսի
Ալսրսրմ Եահանըմ պաղըմ սիլիմսէն գօլունսան
Ուչսու
Նայիլի մուրաւ օլմասրմ Եապապէրիմ կիլի
Կեչսի հազարաբ
Կել հեյ Բօսթունմ հազար Էյի չեմիմսէն հօս
Իսէն եաւա
Նէ' Եեփվանէ' Եիֆիայէր սիւր ա'ման օլսուն
Եա' Րապալ հաւա:

2. — Պէն պիլիւրիմ քալեհիմ ֆեմ իգպալարզլը
պօյսան աւսր
Թա'հգլէսէն պանսրմ գարա Ֆեյի Եարէ աչսր
Իֆի սիսէմ գան աղլասը նեֆա իլէ Կօմիւմ կեչսի
Ֆեյի պանա րազիպ օլսու աքսը օգ սեյի կեչսի:
Նագ. կել հեյ Բօսթունմ.
3. — Էմֆեարի սեր Ֆեյի պանա նէ սիւքմիւր նե-
լէր եափսր
Րուզի Եեպ սիւսիւ Բեհիմ քալը աւրմա
գեհիւր գաքսր
Մուգապիլ գապիլ սեյիլ աւսրնրլիլ ալսը սաքսր
Մեհամէրսիգ հեհլ կեյիպ հանկեառմա թր-
փան աքսը:
Նագ. Կել հեյ Բօսթունմ.

Խառապար միւսիւրապ

1. — Միւսիւրապ հալիմսէն պանս Եսէմ սիգէ
Եաման օլուր ալրեանա միւսիւրապ
Ուժանըզսան պաւար կեօրիւնէգ կեօգէ
Մեմլէրի պաքրաւա միւսիւրապ:
2. — Միսօ միսօ սեր իֆէն իլէրու կիսեր
Ֆիֆրիմսէն սեֆ օլուր սերս իլէ ֆեհեր
Սիմթահրնսա Բօսթունմ մուհապէր Եսեր
Խիթամընսա եարա աչար միւսիւրապ:
3. — Պիւր գասեհ Բօլսուրուպ երգիւնէ պազար
Մեքի իսեր մուհիսիմ պիւն Էլգապ թազար
Պիւրազ սօնրա ֆեմսի Էվիմի երգար:
Երլան օլուր սօզար սեհի միւսիւրապ:
4. — Անընա մուաժըգ պիւր ահպապ պուլուր
Իչեր րազըլը ֆեօր սերսօս օլուր
Էվսէ ալիսի աւըրզսան Եօլիւր
Այալ Էվլաւ ունիւթսուրուր միւսիւրապ:

5. — Իբեք ասեմն մուգիրը եղեմն
Հեմ եօյսան չըգարըր հեմ խադա սիլեմն
Զուհր եօք հեգարան գաթիլիք էյեմն
Էնվայը խապասեք եափար միւսփրաք.
6. — Մեյխօրուգսա պիւմեմ կիզի Գե հալ վար
Քիմի սիւքեք բուքար քիմիսի սուվար
Քիմի կեօրմեգ, կեօգեմն սեօփիւմիւ Կիւնեք
Տեմիզիւքեք սալկըն եօք միւսփրաք:
7. — Պեյաք չօգ արսըգ ինսան պիւմեյօր
Վիւնիւք չիւրիւյիւ պիւզիւ կիւմեյօր
Ինսանսան օգգա իչսե կօլմեյօր
Էօլմեքսեք սիւրիւնսիւրի միւսփրաք:
8. — Ինսան եօյսան չըգսր հասթիմի պիւմեգ
Նասիհաք սիմիլիպ հիչ եօլա կիւմեգ
Սեքեմնամ կեչիւրի պիւր իպրեք ալմազ
Ազլըն ալըպ մեմնուն եօք միւսփրաք:
9. — Սեքսօք եա էքն եօք եա՛ սա մա՛ք իօք
Քեյթի քեմեք եափար աղեարեք սեօյեք
Ալըպ սըր սեյեմն եիւզիւնիւ էյեք
Ասալեքիմ մեյսանա գօր միւսփրաք:
10. — Փարա սիւքեմսիքն մեարիք արքար
Իչեք սեքսօք օլուր օրասա եարքար
Պալար սաղա սօլա նաղարա արքար
Ինսանլըղըն ունուքսուրուր միւսփրաք:
11. — Նուրեհիւք իբեքիմ ալըլարմեգե
Եափրան մեարիք կեօրիւմեգ կեօգե
Ինթիհնր գալմազ չալկըյա սազա
Հեք կիւն սիւլիւն պայրամ եափար միւսփրաք:

12. — Քիմի բարփ ծգուր քիմիսի օյնար
Աքեմիւքան կիպի իչիւնեմ գայնար
Պիւր եմ արսլան օլուր ասեմ մի սիմիւր
Հեյլաս կիպի սաք չալար միւսփրաք
13. — Նիչեյեք պու եիւզեմ օլուրլար խարապ
Հիյեքի գալմուլուպ օլուր պիւր քեպապ
Անրազա սիւ վեքիւր բազը բարապ
Փարաքը պիւր սեյլալ եօք միւսփրաք:
14. — Սեքսօքուգ ալեմի քօհաք օլուր
Զիւնի Գե եափարսա կիւզի պիլիյօր
Քեմեքսի սեօյիլիպ քեմեք կիւլիւյօր
Մայմուն եօլա քեյթիմն ալըր միւսփրաք:
15. — Պիւր գաչ սահա՛ք սեվամ եօք ազընսան
Զազմազ կիպի աքե սաչար կեօզիւնեմն
Նիչեյեք մահվ օլմուք իչկի եիւզիւնեմն
Սաղը սօլու կեօրմեգ եօք միւսփրաք:
16. — Իբեքիմ եափարլար աղալար պեյլեք
Կեօզիւնեք կեօրիւմեգ ուժանըգ սաղար
Նիչեք սուլ եքթիմիւր նան սեյու աղար
Սեքհամեք գափուսըն գափար միւսփրաք:
17. — Զեմկիմ իչեք իչեք ծագիւրեք իչեք
Զօղու նան պուլմազ հեմ սեքիլ նաչար
Ազեամ սալեք եօք սապան էլ աչար
Էսնաք իլե սեօյիւքսիւ միւսփրաք
18. — Պեյիւք քիւլիւք պիւր պիւրեմն ուլույօր
Իսարիլի մասլահաք խաքըր սալըյօր
Նարապ ալեար օլմուք փալթօ սօլույօր
Նամուսունու իւսք վեքիւր միւսփրաք:

19. — Բիմի գաթիլ օլուր քիմսի Կօլիւր
Էնվայր Բօթիւլիւ մէյսանա կէլիւր
Իսպարա յիգիւմ Եօզ չօնուզ աա պիլիւր
Հիմապ փերեսիւնի երբար միւսփրաբ :
20. — Սերխօս խէյալիմէս հաւայր քրաւ
Էյսէն ուչնու սէյու սօրք Եանրն աւաւ
Պունյարէ գօնոււմազ ինսանա գաւաւ
Շան ու շէրէն գօյմազ սօյաւ միւսփրաբ :
21. — Սերխօսլուֆ չրգարր սէքրանր Եօյսան
Կեօզիւնիւ սագրնմազ օայսան պոսազսան
Հայա Էքմէզ Հազզսան հեմ փէրվա գուլսան
Ուս Էսեպիք ունուքսուրուր միւսփրաբ
22. — Իչէրէն իչերէն պիւրէն ազօրր
Ֆուրուն կիպի միսեսիւնի գրգսրր
Էնէլսիգ Կօյսիւրիւ մէգաւ գազսրր
Պիւր գուրունա գուրպան Էսեր միւսփրաբ :
23. — Սէֆիլ ինսան գուսուրունու կէօրմէյօր
Էյսէ սիւմ ու գերին խայրա միւրմէյօր
Խայրխանըզ յէզզէթիւնի պիլմէյօր
Ուիմէրի հանիլ Էսեր միւսփրաբ :
24. — Եագր՝գ, շու իւրէրէ վերմէյին փաւա
Սերխօսաւն հեր Երէ Եիւլլէրի գաւա
Օգո՛ւ քարիլայէրի քէֆիւ Էք աւա
Ունլա ճէ՛ խասարաք Եափմըս միւսփրաբ :
25. — Վիճուսիճա հեմ Բեսնէ գաւաւ սր
Կեօզիւնիւն նուրունը ալր գաւաւր
Կիլլ շէնրէն սօյսուրուպ Եօլու աւաւր
Էննամ պիւր կիւրապա սօգաւ միւսփրաբ

26. — Տուգուն փաւաւրնր իչկիյէ վէրիւ
Էվիճէ չօնուգաւ անրնսան Կօլիւր
Ձանն Էսէն Իզմիւրէն սէվէսի կէլիւր
Վէզիւր կիպի քաճաւ սաքաւ միւսփրաբ :
27. — Իւչիւ պէշ պիւ աւայա կէլիւր
Իչկի մէզէ օրքալըպա ալրաւ
Ձաւաւ սայաւ փիքէ Եաւապ գալրաւ
Քիւլք իլէ գօնքաք Էսեր միւսփրաբ :
28. — Շաւապ գրմըզ սր Էնէկիճէ պազմա
Շէկիճէ ալսանըպ Բէնշիճի Եազմա
Ուզէպ կիպի սօգաւ Էվիճի Երզմա
Ունրա ուչուրունսան աքաւ միւսփրաբ :
29. — Միւսփրաքրն վաւ սր Եիւզ պին գաւաւր
Միւպէլըզ մէիճ օլմազ գաւաւր
Հայվան օլուպ Էյէ վէրիւ Եուլաւր
Սերսէրի հեմ մէնձի Էսեր միւսփրաբ :
30. — Սերխօս շիվաւ սանր կէօլկէի քուքաւ
Էլի պօսա չրգաւ Երգըլըպ Եաքաւ
Ոք կիպի փէնէյիպ չիճքէլէր աքաւ
Հայվան գիւմէսիճէ գաքաւ միւսփրաբ :
31. — Էնիլ Բէյձ օլուրուն իչսիկին սաա՛ք
Գաւաւր կէչիճէ գաչաւ Բանաք
Թուրուննա գաւէնի ուչաւ գանա՛ք
Մէրսիլի պիւ փուլա սաքաւ միւսփրաբ :
32. — Վա՛գ կէչին սօքաւրմ իւրէր իչմէյին
Մէյխանէնի փէնէսիճէ շիւսէյին
Թեօպէ Էսին գափուրնսան կէչմէյին
Սերմայէնի կիւվէսի շիւ միւսփրաբ :

33. — Էվանյաւրն գալր էլին էլինէ
Նամին օտարն օլուր աղետի օլինէ
Ճօշկուն ագար կիտէր քունա սէլինէ
Սենի պիր օալկայա արար միւսփրաբ :
34. — Իշերսին պատէլի գրգսըրը սենի
Նար կիպի գալուրուր նագի միտենի
Տիւսման քէր իրա'աթըր գիւնենի
Սեպտէսն մանուս քէր միւսփրաբ :
35. — Ինանըն իտէքս մագարաբ չօգ քը
Իշպատէր քգալէր էրմէյն քօգ քը
Անէպա' պու քա մը Ալլանքան քագսիր
Սերվէր վինուս գասուալը քը միւսփրաբ :
36. — Ագլընըրը պաւընըրա քէրն քէրն
Փարանըրը մեարիքէ հարն քէրն
Էօսիւզ քալիմ էքսիր էքքէրսէ կիւնին
Չիւնի պիւմէգ քիճայէրի միւսփրաբ :
37. — Սերխօշուն պէլալը քէնսինէ էքքէր
Տէլի իտէր քսէմի մէննուքան պէրէր
Նիգա' արար գալկա կիօգիւնէ քիւքէր
Քէճիքի էրմէգ քիւսմանը միւսփրաբ :
38. — Կիտէր մէլիանէլէ վէրիւր փաւայը
Ագրպէր քէնսինէ կիտիւր էարայը
Չայ իտէր սերվէրի, քիօշիւ սաւայը
Քիւլիանյաւրա միւնթան քէր միւսփրաբ :
39. — Հիւնիւ իպրէր օլմագ քսէմի պօրէ քը
Սիւս, քէրէն, սալթանաբ քնաճէնի պօշ քը
Շէճգաբ մուլմէնէր գալպէ քէլ իտէ քը
Հիւսիյաթը իսայրա քիւսման միւսփրաբ :

40. — Մէքէկ քափէր էկէր փաւան վար իսէ
Օրա քանիլ կիտիւն գիւր վէ նիսա
Նամըն պագի գալր պէլի օլուրա
Ասի հայտէ քունա սենի միւսփրաբ :
41. — Չօլարը քանմագ ագան գարան
Նըշէլէր ալըրըր աղպապ էարան
Գալըրալըմ քու իտէրի արան
Ճանար էագար էվիէր էրգար միւսփրաբ :
42. — Ա'ն էսիպ աղլարն քէր քէր պու իտէ
Իտէրէ քէվամ վար քէվա քիօշ քիօշ
Հագր մէլիանէլէր, նէպիքէր էիտէ
Իտի կիւնիւ ունութուրուր միւսփրաբ :
43. — Մէքէնիյէր քաշիքինէն սափմայըն
Փիլը մուղէնէ Ալլան կիպի քափմայըն
Պրազըն իտէրի արըրը քափմայըն
Ճալիլինի էգիլ քէր միւսփրաբ :
44. — Օլ հինապ վիտէնի գալմանըն գուլան
Սերի ագաւ օլմագ քէրն ու պէլան
Պասիր օլան չափուգ քիօշէր պու քիւսան
Ճանիլլէրէ մէլան օգուր միւսփրաբ :
45. — Միւսփրաբ չօլարըր դարգ էրմիէ էասա
Օնլարան իպրէր ա'լ աղլըն վար իսէ
Հալինէ պա'գ քիօշէր էլիէ նէ իսէ
Տօղսուղունա նաթիմ քէր միւսփրաբ :
46. — Տօսլար նագարընը գալըրըր սէնէն
Ջէրաճէրի չըգան իմանան քիւնէն
Սօնրա հիսապ իպրէր սէն իլէ պէնէն
Պիւլպիւլ քիւնէ կալէմ իտէր միւսփրաբ :

47. — Տօսքում եօզ սր միւսփրաքն վեճասր
Նիչկէր ալսաքմբ Գանի սեճասր
Պիրազ քէյճէ գարբ պին պիր քեճասր
Ճանր քէնի քեսմիմ քէր միւսփրաք :
48. — Զեքկին Գագիր նիւմի քչկիյէ սիւսիւփ
Ճաքմբգա սօնսուգ պիր զայլէ աչքոգ
Էսեճեքկիգ պիր հալ եարասան Եաքքոգ
Գահրամանլար մաղուպ քէր միւսփրաք :
49. — Կէչէն կէչսի պունջան պէոյլէ օլմասրն
Պօւալան շիւքիւր արքոգ օլմասրն
Մէյխանէնի գուսուրումա գալմասրն
Պիր համլէքէ եքէ չարփար միւսփրաք :
40. — Գրսա քէսիմ, քեաճի սեօզ ուզանմասրն
Նարք սեքրանքնա քիմսէ եանմասրն
Քէնսին պիլէն մէյի էլէ օլմասրն
Գափու գափու սիլէնսիրիր միւսփրաք :
51. — Պու նաւար նեհալէք ճեհապ իւլ վեհապ
Միւսփրաք սիւնեայր քէնէք խարապ
Պիր սահա գոյմայրն բազր Եարապ
Սաճի միքրոպ օնաղր սր միւսփրաք :
52. — Պիր աւգ կէլսի պիր գաչ պէյք սեօլէքիմ
Աճ քէնիգ պէլի խեղա էյլէքիմ
Մազարրաք մէյանջա, պէն քէ քէլիմ
Հիսքէքինի քիւքէն ալարն միւսփրաք :
53. — Գայսէրիք պիրազ միսաճիր գալքմ
Քէրփի իքէք նալի գիւպին պուլսում
Միւսսիգիւրինէ էյվալլան քէսիմ
Չօգ էլլէքէ կիրմէգ օլմուս միւսփրաք :

54. — Սաննալըմրգ Եօզլաճ Գագա Պօղազլեան
Քէլլէքէնիմ նամրի Յովնանէս Տեմիրնեան
Պիքիրլէրին խէլասրնա սեհալսան
Գօլէրայտ գուրպան կիքսին միւսփրաք :
55. — Էճէնարի քէր սեօզիւմ էօլիւս ալանա
Զապք քէպսէ գուլ աղրնա գալանա
Հէր պիրի գիղրյմէք նէլնէր պիլէնէ
Համիս կիպի քախսան սիւսիւն միւսփրաք :
- Բէվիշի գէման*
1. — Զեման պիր աճայիպ հալ քէսպ էյլէքի
Քիմի աղլասր քիմի կիւլսիւրիր
Օլուր օլմազ իլէ կեօնիւլ էյլէքիր
Գուլու գուլա միւնքան քէր եէլսիրիր :
2. — Հէր աքմէ պէլ պաղլայրպ ալսանա
Հէր քէսի քէնսինէ սօսք օլուր սանա
Տօղու սեօզ սէլլէմէք չօգ գօր սր ամա
Քէլէքէ պոյնունու քէքէր էօլսիրիր :
3. — Կիւլէնմէյին ինսան օղու խայրն սր
Տօսք օլուպ սա եիւզէ կիւլսէ օլուն սր
Էն եազրն ազրապան վէլվ սոյուն սր
Ֆուրսաք պուլսա աման վէրմէգ էօլսիրիր :
4. — Ազրլ էրմէգ Եու սիւնեանըն իւլնէ
Աղր գաքար չօղլարըն աքնա
Գաքէր եարքմ էրմէգ իսէ պօռնա
Յեհնաճ կիպի գալլարըն էլսիրիր :
5. — Եավէր օլուր պազրլարըն իգալը
Պաքնսան ազսուրը վէրբէքն մալը
Պօսք Եու սիւնեանըն քէքէքի Եանր
Էճէնարիյի սիվսնընա կիւլսիրիր :

Զուլմը մէջը

1. — Սիննի սեպապէթեհն թիւսիւմ պիւր սեքսե
Քիմսեյի թիմեթիմ հալիմի Ֆելիք
Պեն Էսկի սեքսիմե Եանրայ կեզեքեհն
Պունը Եա կեքիթիին պաւըմա Ֆելիք:
2. — Անասան պապասան Կոսիւզ գալմըթըմ
Էօսիւզլէր կիւլմիւսէս պէն ինանմըթըմ
Տիւնեա Եալան իմիւ պէն Եանրլմըթըմ
Սքէր թիւսիւն արթըզ փեթիմ Ֆելիք:
3. — Էօրմեսին Քելլէրին Կօրսէյի գազը
Տէրս իլէ կեզիթիմ գըզ իլէ Եազը
Միհրան Տեմիրնեան պիւր Էմիլի գուզու
Նազար Էյլէ ջեմիմ Եաւըմա Ֆելիք:
4. — Տուրման Էմիլիթիմ ջարեմի պուլուն
Սեվկիլիւ մալման պեթիլիմ վերսին
Էնէլին Էլիմեհն գօր իլէ ալըն
Ջեհիրլէր գաթսրսըն աւըմա Ֆելիք:
5. — Շան ու Էօհրէթիմիզ մամըմըզ պէլլի
Փեթէրիմ Նիկողոս աւըմա Քելլէրի
Վար մը Էֆեարի կիպի սահա ֆեթէրլի
Տէրսի Եազսըն մեզար քաւըմա Ֆելիք:

Նամէրսէր

1. — Հէր նէ իւ քուքարսան Էհլինի արա
Հազգը ինֆեար օլմազ պապա իկիսին:
Խամ նեվնէր մեհնեկսէ իրմէզ պիւր փարա
Մէյվէսի օլմազ սելվի իլէ սեօյիւսին:
2. — Վար Էհլի ֆեամիլէ սեքսինի սանը
Նասան նահիլ իլէ կերթսէն զօնու
Գաթլինէ գաւս իսէր թիւսէրսէ պիւր իւ
Պօւա ջըզար Ֆայիսէ վիւմէզ Էօյիւսին:
3. — Կիւլմէթիմ թիւնեասա հեմ կիւլթիւրմէսի
Նէ՛ վուրուպ Էօյիւրսիւ նէ՛ Էօյիւրմէսի
Էֆեարի պիլիւր Եա՛ հիջ ալթըմասը
Գաթլիլի թիւր նամէրս մազլում Էհնիսին:

Իգհարը մէջալ

1. Սերիմ խալի Էյլիլ սեքսէն պէլասան
Սաղըմա սօյումա պազամազ օյսում
Նազար Էյլէ պէն գուլունա Եարասան
Նիւլիւմ դամ Եիւլիւ թիւր գալգամազ օյսում:
2. — Պանա իմաս սեհեհն օյսուն Եարասան
ԼուքՅուն ինսան Էսիպ սեթմէ սքրասուն
Իգպալ լազըմ Էվվէլ մալսուն փարասան
Ա՛ր Էսիպ թիւնեայա պազամազ օյսում:
3. — Լէյլ ու նիհար մերազ կիթմէզ սերիմէն
Տեթին Էօփիւպ սեթուր ալթըմ բիրիմէն
Ճէյրան կիպի այրու թիւսիւմ սիւրիւմէն
Գըրըլթը գանասըմ գալգամազ օյսում:
4. — Էլին արը արթըզ պէնի ջիւրիւթիւ
Յաղ կիպի աթեհ քուքսու Էթթի
Չիլէ իսէ ֆեամիլ պըրազըն պիթթի
Նիւլիւ մեհգիլինէ Եըզամազ օյսում:
5. — Ալման պէն մազլումուն ա՛ն ու գարընը
Միլլէր իշուն խարն Էյլէսի վարընը
Ղազապ իսէր կիւնեթիւրմէն փիրինի
Խըսմէթի քալիմէ պազամազ օյսում:
6. — Էֆեարի սէր Էաւսըմ Ալլահըմ Էաւսըմ
Պիւր սաթըզ սօսթումա սքրըրը աջըմ
Պունեա սեհէ մեքէպ միլլէր իշուն գաւսըմ
Քեօէի վանեթսէն ջըզամազ օյսում:

Խաթիւնի մուսահիհ

Մագասարն մուգասեա հազիգաթ նիւմլէ
Էֆեարը ումումի քենվիր օլմալը
Արգունըրը քանսին ետերիւ ամմա
Մեսիկէ մանքըզեն քեֆսիր օլմալը:

Իրասաթ ախլագի վեհա ու ցասինաթ
Հասա պազըլարը սայի միւնիգաթ
Մեզիյէթի գըլմէթի թիր գաթ պէ գաթ
Զիննի գարիւնսէ քեսիր օլմալը:

Նեպի նեփս իչուն կիւզէլ պիր ռեհպէթ
Փաալիյէթ եօւրիւ շամիլ մուսավվէր
Տեվրի իսթիպասսա հիւրիյէթ փեւվէր
Նամը ֆեսաֆեարան քազսիր օլմալը:

Ալեմի մեսինի ցամուս վէ ըֆֆէթ
Հըսսիյաթը վաթան վէ պեհէրիյէթ
Փեհազըրը քեֆէյիւզ քըմէֆչուն միլիէթ
Ռեսուլը մեարիֆ միւսմիւրը օլմալը:

Սերվէթ ու ֆինուլսա գալմըրըզ կերի
Գուրթարմազ պելասան ցահիլին սերի
Հազիգաթ սէյիլ մի սօսթում էֆֆեարի
Ճենս ետիպ իլմ իլէ ամիլ օլմալը:

Պիսարի-էֆֆեարիլէ գալպեն մուքթաթը
Ռասուլ օլմասըզնա իւ կեօրմէզ ասըլ
Մեարիֆ միլիէթին ռուհու վէլ հասըլ
«Ու պապսէ սայի՛նէ մուսիրը օլմալը»:

1. — Աւզ ետերի եասիկեար գալսըրը կիպի
Ոչըզ լիսան հեր շալս սույար օլմալը
Արգու ետիպ սօսթար ալսըրը կիպի
Եենի նեսլին ֆիւրիեն ույար օլմալը:

2. — Կէլմիւթ լոնթըրմազ եօլլու ցասինաթ
Էֆրասը միլիէթէ օլսուն վասիյէթ
Մեարիֆ սիր միլիէթէ նիսսի հասիյէթ
Սաֆֆէթի սիր վազթա ույար օլմալը:

3. — Մարլուպա սսիրէ եարար էֆֆարլար
Պեհէրիյէթ խըզմէթ պազը ետերիւ
Իսթիպասա գուրպան կիսեն ետսիրլէր
Գըլմէթի մեօրուլիյէթի սաեար օլմալը:

4. — Մեհենիյէթ, իլիմ վազթա ույմալը
Կէլմիւթ վուգուաթը պիր պիր սուլմալը
Հիւրիյէթէ պիր եասս, քեմէլ գօյմալը
Թամ մագասարն մէյսանա գօյար օլմալը:

5. — Խաթա պիր սերվէթէ արգու վեւմէյին
Մեարիֆէ գարու գուսուր կեօրմէյին
Մեհենիյէթ ալեմի թիր պաշգա պիլմէյին
Օլ նենէթէ քանվիլ թիար օլմալը:

6. — Էֆֆեարի պու վազթը, գըլմէթի սայար
Տենիրլէր զիւր եթսին կեօրսիւնլէր գայթ
Օլ կէլենէֆ նեպէ եասիկեար գօյթ
Ֆիւրի սէլիմ սաթըզ սօսթ ղայետուր օլմալը:

Խ Ի Փ Ա Մ

1. — The first of the most important
principles of the science of the
human mind is that the mind is
a faculty which is capable of
receiving impressions from the
external world, and of forming
ideas from these impressions.
2. — The second principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
3. — The third principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
4. — The fourth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
5. — The fifth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
6. — The sixth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
7. — The seventh principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
8. — The eighth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
9. — The ninth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.
10. — The tenth principle is that the
mind is capable of forming ideas
from the impressions which it
receives, and of combining these
ideas into a system of thought.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0490616

Կեդրոնատեղի՝

Sétrak Démirjian

c/o V. Donabedian

B. P. No 16

Pont-Beyrouth-Liban

ԳԻՆ ~~120~~ Լ. Դ.

4007
ՔՃ.